

UNIVERSITAT_{DE}
BARCELONA

**La pena privativa de llibertat:
una aproximació de la teoria econòmica.
Aplicació al sistema penitenciari català**

Fernando Arranz Estévez

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement 4.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento 4.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution 4.0. Spain License.**

Universitat de Barcelona

Departament de Teoria Econòmica

**LA PENA PRIVATIVA DE LLIBERTAT: UNA
APROXIMACIÓ DES DE LA TEORIA
ECONÒMICA. APLICACIÓ AL SISTEMA
PENITENCIARI CATALÀ**

Tesi doctoral dirigida pel

Dr. Joan Hortalà i Arau

i elaborada per

Fernando Arranz Estévez

Barcelona, setembre de 1998

ÍNDIX

Introducció-----	1
------------------	---

Primera part. Anàlisi econòmica del delictes

1. Introducció -----	15
2. El model racional de comportament delictuós -----	23
2.1. Descripció del model -----	23
2.1.1 Danys del delictes: bruts i nets-----	34
2.1.2 Els costos del sistema de justícia criminal -----	42
• costos de captura i condemna dels delinqüents -----	43
• costos de fer complir la pena imposada-----	46
2.1.3. La funció de pèrdua de benestar social-----	47
2.2 Resolució del model-----	52
3. Les penes -----	59
3.1. Determinació de la quantia òptima de la pena-----	62
3.2. Determinació del tipus òptim de pena -----	72
4. Reformulació del model-----	81
4.1. Una nova funció d'utilitat -----	87
4.2. Les polítiques de prevenció social del delictes-----	93
4.3. Reformulació del model: consideracions econòmiques de la rehabilitació -----	101
5. Conclusions-----	117

Segona part. La pena privativa de llibertat (PPL): un model d'aplicació eficient

1. Introducció -----	125
2. Naturalesa de la pena privativa de llibertat: finalitat i contingut ---	133

2.1. Naturalesa de la pena privativa de llibertat: evolució històrica-----	134
2.2. Finalitat legal de la pena privativa de llibertat -----	141
2.3. Altres finalitats de la pena privativa de llibertat -----	150
3. L'output penitenciari: la funció de producció de la presó -----	152
3.1. La "utilitat" del tractament penitenciari: la rehabilitació -----	153
3.2. La producció de la presó: els resultats de la rehabilitació-----	154
3.3. Valoració econòmica de l'output penitenciari -----	159
3.4. La funció de producció penitenciària i els seus factors determinants -----	165
3.5. Algunes qualificacions-----	168
4. Els costos de la privació de llibertat -----	176
4.1. Els costos de compliment de la pena privativa de llibertat -----	177
4.2. La relació entre els costos i la qualitat del tractament els costos fixes -----	180
4.3. La funció de costos i els seus factors determinants -----	186
4.4. Algunes conclusions derivades de l'estructura de costos -----	189
5. Les condicions d'optimització: l'equilibri penitenciari-----	191
5.1. Incideix la presó sobre el benestar social? -----	193
5.2. Les condicions de l'òptim: el nombre d'empresonats i la qualitat del tractament -----	196
5.2.1. El nombre d'empresonats no implica un nombre òptim de delictes-----	200
5.3. Els costos òptims d'internament -----	201
6. Algunes qualificacions-----	203
6.1. Rehabilitació versus dissuasió -----	203
6.2. És possible en l'actualitat una aplicació eficient de la pena privativa de llibertat? -----	205
6.3. La minimització del cost de compliment-----	217
6.4. La individualització del tractament -----	220

6.5. Presons privades -----	223
6.5.1. Algunes breus reflexions sobre les presons privades-----	227
7. Conclusions-----	230

Tercera part. Incidència de la PPL sobre la reincidència en el delicte: anàlisi economètrica dels factors determinants del cost d'oportunitat i la reincidència

1. Introducció -----	245
2. La investigació -----	247
3. Les variables potencials del model -----	252
3.1. Variable a explicar -----	252
3.2. Variables explicatives-----	253
4. La població estudiada -----	257
4.1. Tipologia del delicte -----	258
4.2. Edat-----	261
4.3. Altres variables rellevants -----	262
5. Especificació del model-----	265
6. Resultats -----	276
7. Conclusions-----	281

Bibliografia -----	287
---------------------------	------------

Apèndixs

INTRODUCCIÓ

El delicte i el delinqüent han estat objectes de l'interès general des que existeixen, és a dir, d'ençà que les primeres comunitats humanes es van dotar de normes reguladores de la convivència dels seus membres, l'incompliment de les quals és el que considerem delicte. O fins i tot des d'abans, pels defensors de l'existència del *delicte natural*.

Inicialment l'interès envers les conductes delictives provenia de la necessitat de lluitar-hi en contra, ja que, malgrat que el concepte de delicte varia en el temps (accions penades en èpoques anteriors són avui perfectament legals) i l'espai (el codi penal de molts països àrabs, per exemple, pena conductes que al nostre país són tradició), sí que existeix la creença, universalment acceptada però certament discutible, que el delicte és un comportament (acció o omissió) prohibit perquè ocasiona danys a la societat, ja sigui al seu conjunt o individualment a algun o alguns dels seus membres.

Les demostracions més antigues d'aquesta mena d'interès pel delicte les trobem al Codi d'Hammurabi el 1.800 ac, a l'Antic Testament i en alguns escrits perses, egipcis, grecs i romans, en els quals, a més de tipificar els comportaments considerats delictuosos, es proposen diferents menes de càstigs (ull per ull, dent per dent) per combatre'ls .

Però no és fins a l'arribada del positivisme que es realitzen les primeres aproximacions científiques a l'anàlisi del comportament delictuós. Es considera que per lluitar eficientment contra el delicte és necessari conèixer la causa que el provoca. A partir d'aquest moment sorgeixen innumbrables teories sobre la gènesi del delicte i sobre les característiques diferenciadores de l'individu delinqüent.

Segons la ciència social o del comportament humà de la qual derivin, les diferents teories sobre l'origen de la delinqüència han culpats successivament els més variats factors de ser els causants de la conducta asocial.

Així, els estudis realitzats amb la perspectiva de la medicina forense consideren que la causa del delicte es troba en algun factor biològic (com pot ser la grandària del crani del "criminal nat" de Lombroso) o genètic, com semblen indicar els estudis de Klinefelter i Jacobs sobre la relació entre la duplictat del cromosoma X en el gen 23 i la proclivitat al delicte, o els estudis de Sheldon i Krestchmer sobre la relació entre els tipus somàtics i els tipus de delinqüència.

Des d'una perspectiva psicològica hi ha també diferents teories, com la de l'enfocament psicoanalític, que considera els delinqüents com el resultat d'una personalitat psicopàtica; la teoria de l'aprenentatge social, que explica que la conducta delinqüent és apresada de l'entorn que ens envolta, o la teoria amb més seguidors actualment, la de l'enfocament conductual, que considera que el delinqüent és un individu amb una sèrie de mancances que li impedeixen interpretar i valorar de forma adient els senyals que rep de la societat que l'envolta i que no sap ajustar-hi correctament el seu comportament.

També hi ha un bon nombre de teories sociològiques, com la de l'escola de Xicago o la teoria de l'associació diferencial, que consideren que, de la personalitat desviada del delinqüent, n'és responsable la desorganització social.

Aquest breu comentari d'algunes de les principals teories criminològiques de l'etiologia¹ del delictes fa palesa la característica comuna a totes (i a altres de derivades de l'aplicació a l'anàlisi del delictes d'altres ciències socials), que és la consideració del delictes com un comportament desviat, excepcional en la vida de la comunitat, del qual és responsable un individu "especial", de personalitat atípica que és provocada per una sèrie de mancances que és necessari pal·liar.

L'acceptació generalitzada d'aquestes teories científiques sobre les causes de la conducta criminal va comportar un canvi radical en la lluita contra el delictes. Fins aleshores, la lluita contra el delictes estava basada principalment en un sistema policial-penal que intentava evitar-lo i, si això no era possible, castigava el delinqüent amb la doble finalitat de la venjança (*retribució* en termes criminològics) i la dissuasió de futures conductes similars (*retribució general*). Els càstigs (o penes) que s'imposaven per complir aquestes finalitats eren bàsicament corporals: amputacions, fuetades o la pena de mort.

En aquesta època i amb aquesta filosofia, les úniques polítiques per al control del delictes consistien a aplicar penes cruels i

¹ Per a un estudi detallat de l'evolució històrica de les teories sobre l'etiologia del delictes pot consultar-se *Delincuencia y Sociedad*, de Vicente Garrido. Ed. Alhambra, 1984, o *Criminología. Una introducción a sus fundamentos científicos*, de Günter Kaiser, Espasa-Calpe, 1983, que, a més, ens permetrà entendre d'una manera senzilla els principals conceptes criminològics.

absolutament desproporcionades per a tota mena de conductes que es consideressin asocials. La creença que com més cruel fos la pena més efecte dissuasiu havia de tenir va fer que les "legislacions" penals d'aquella època fossin veritables compendis de l'horror. Beccaria recorda, per exemple, que el codi penal italià castigava amb la pena de mort qui donés allotjament a forasters sense comunicar-ho a les autoritats o qui besés una dona en contra de la seva voluntat. En la mateixa època, el codi penal de Castella condemnava a mort els sodomites o els majors de disset anys que cometessin un furt. Fins i tot, en el seu afany dissuasiu, els codis penals recollien penes absurdes i impossibles d'aplicar, com la pena de mort a qui emigrés del Milanesat.

És digne de destacar-se que, atesa la poca incidència que aquestes desproporcionades penes van tenir sobre el nombre de delictes (molt possiblement perquè eren desconegudes per la majoria de la població), els codis penals de l'època van regular també el tipus de pena de mort (foguera, forca, oli bullint...) que s'aplicava a cada mena de delicte tot cercant d'incrementar l'efecte dissuasiu. La mateixa raó va ser la causa que l'aplicació de les penes esdevingués un espectacle públic.

L'acceptació de les noves teories científiques sobre la delinqüència i el delinqüent va significar un canvi radical en aquest cruel panorama. Com hem vist, per a totes aquestes teories el delinqüent és un ésser irracional incapaç de valorar què signifiquen els senyals que li arriben i, sobretot, incapaç de donar-hi una resposta coherent. Davant d'aquesta "realitat" la pena dissuasiva no té cap sentit perquè el subjecte a qui va destinada és incapaç de valorar-la

correctament i d'actuar en conseqüència. No té cap utilitat i, per tant, és únicament una mostra de crueltat.

Com que la personalitat irracional i desviada de l'individu delinqüent és causada, segons aquestes teories, per una sèrie de mancances que el condueixen al delicte sense que la persona pugui fer-hi res mentre persisteixin aquestes mancances, l'únic instrument vàlid per al control del delicte, afirmen aquestes teories, és la pena privativa de llibertat rehabilitadora. La finalitat d'aquesta pena és posar l'individu malalt a disposició dels que el poden ajudar a superar les seves deficiències i permetre-li així portar una vida normal sense delictes. Hem d'evitar el delicte des de la consideració que el delinqüent és una persona digna de llàstima. En aquest sentit, és molt cèlebre la frase de la il·lustre penitenciarista Concepción Arenal, que va dir, resumint clarament tot el pensament penalista d'una època: "Odia el delicte i compadeix el delinqüent".

Però no va ser exclusivament aquest sentiment humanista el que va propiciar l'aparició de la pena privativa de llibertat.² La seva aparició va coincidir en el temps amb les primeres etapes del capitalisme. Era l'època de la prerevolució industrial i del trasllat de la producció dels gremis a les factories. A més, l'expulsió massiva dels treballadors del camp havia creat un exèrcit d'indigents que voltava per les ciutats realitzant tota mena d'actes per sobreviure, indiferents a l'efecte dissuasiu de les penes.

² Fins a aquesta època existia la presó, però no la pena privativa de llibertat com a pena autònoma. L'objectiu del tancament en una presó no era el càstig, sinó l'assegurament de la persona amb un objectiu determinat, com cobrar un rescat, l'espera de judici o, simplement, assegurar-se, de manera indefinida, que l'individu no tornaria a cometre cap delicte.

L'aplicació de penes físiques, com les amputacions o la pena de mort, va ser una solució viable fins al moment que es va fer necessària la contribució d'aquests individus al procés productiu, com ja havia passat en èpoques anteriors, quan va ser necessari incrementar les files dels exèrcits o amb la pena de galeres. En aquestes primeres etapes del capitalisme, la incorporació d'aquests desarrelats al procés productiu no podia ser automàtica, i per això van sorgir les *work-houses*, que són les veritables pioneres dels actuals centres penitenciaris. L'internament en aquestes cases, malgrat que inicialment no estava concebut com una pena, sí que tenia una finalitat clarament "rehabilitadora": es buscava qualificar els subjectes i fer-los aptes per al treball a les factories.

També des de molt antic ha existit un interès econòmic pel delictes i els delinqüents. Originàriament, la preocupació per defensar les institucions bàsiques sobres les quals s'articula el funcionament econòmic de la societat davant de comportaments delictuosos que les puguin posar en perill, va ser el motiu principal de l'atenció prestada pels primers economistes a les conductes associals. Adam Smith escriu a *La Riquesa de les Nacions*: "[...]on hi ha grans propietats, hi ha grans desigualtats. L'abundància del ric excita la indignació del pobre, que per enveja voldrà envair les seves possessions. L'adquisició d'extenses i valuoses propietats, per tant, necessàriament requereix l'establiment d'un govern civil."

Altres, com Beccaria (1764) o Bentham (1780), van dissenyar, amb argumentacions quasieconòmiques, veritables polítiques socials contra el delictes amb l'objectiu de maximitzar el benestar de la societat.

Però la consideració científica del delictes com un comportament humà desviat, propi dels individus irracionals i imprevisibles, impedia l'aplicació de la metodologia econòmica a l'anàlisi de la delinqüència.

A finals del anys seixanta i principis del setanta del nostre segle, la criminologia entra en una etapa que posteriorment es va denominar d'"alerta vermella" (Garrido i Rivas). L'escàs èxit de la pena privativa de llibertat rehabilitadora com a instrument de control del delictes es va posar de manifest amb un alarmant increment de la delinqüència en la segona meitat del segle XX i unes elevades taxes de reincidència. La pena privativa de llibertat havia perdut bona part del seu poder dissuasiu en fer-se més humana i, cosa que encara era "pitjor", havia demostrat que no servia per modificar els trets de la personalitat que es consideraven els factors desencadenants de la conducta delictuosa. Van sorgir les primeres crítiques a la pena privativa de llibertat rehabilitadora, que ressaltaven la contradicció que significava intentar reinserir un individu en la societat aïllant-l'en. L'escepticisme de l'època envers la pena privativa de llibertat es va sistematitzar en el camp acadèmic a través d'una sèrie d'estudis estadístics, amb resultats decebedors, sobre la seva eficàcia rehabilitadora.

Potser l'obra amb més impacte d'aquesta època va ser el cèlebre: *What works?: questions and answers about prison reform*³ (publicat a "The Public Interest", 35. 1974), en la qual s'arriba a afirmar: "Amb algunes excepcions aïllades, els esforços rehabilitadors de què tenim notícia fins al present no han tingut cap influència notable sobre les xifres de reincidència."

³ Lipton, D., Martinson, R. i Wilks, J. (1975).

A les crítiques que consideraven que la pena privativa de llibertat tenia una capacitat nul·la per controlar el nombre de delictes i a les que consideraven que el tancament en un centre penitenciari no podia servir per modificar els trets de la personalitat causants del delicte, es va afegir l'èxit que va assolir la teoria sociològica de la desviació del delicte, que assenyalava el caràcter de fet normal per a la societat dels actes delictuosos i negava l'origen patològic d'aquestes conductes. El delinqüent, per aquesta teoria, és un individu normal sense cap tipus de personalitat desviada ni cap tipus de mancança que hagi de ser coberta. L'origen del delicte no radica en la personalitat del delinqüent, sinó en una sèrie de factors conjunturals socials, culturals i personals (tots modificables) que fan de l'opció criminal una resposta vàlida per a l'individu en un context espacial i temporal determinat.

Per tant, la pena privativa de llibertat rehabilitadora perd, en aquest sentit, la seva raó d'existir.

La necessitat de controlar el creixent nombre de delictes va fer que, d'acord amb la nova doctrina triomfant, *Law and Order*, es potenciessin els papers de neutralització del delinqüent i de dissuasió del delicte atribuïts a la pena privativa de llibertat i es minimitzés el seu vessant rehabilitador.

És en aquest context que sorgeixen les primeres anàlisis econòmiques de la conducta delictuosa. La consideració del delinqüent com un individu racional (*homo economicus* marshallià) possibilita que li sigui aplicable el paradigma neoclàssic i allò que ha fet de l'economia la ciència social més desenvolupada: la seva metodologia basada a obtenir el màxim rendiment dels recursos escassos.

L'obra pionera i cabdal de l'*economia de la delinqüència* és l'article de Gary S. Becker publicat el 1968 *Crime and Punishment: un economic approach*, on per primera vegada es ressalta el caràcter d'individu racional del delinqüent al qual és aplicable la teoria neoclàssica del consum. Segons l'economia de la delinqüència, el delicte és el resultat d'un procés de selecció en el qual l'individu racional opta entre el comportament honrat o el delictuós, buscant l'activitat que maximitzi la seva utilitat.

Gary Becker i els nombrosos economistes que a partir d'aquest enfocament racional del delicte han realitzat una multitud d'estudis, aconsegueixen explicar de forma acceptablement satisfactòria el funcionament dels factors determinants de la conducta delictuosa. Però, sobretot, dissenyen polítiques que permeten lluitar eficientment contra el delicte.

Per això, als que som ahora economistes i professionals del delicte (en el seu vessant de prevenció i rehabilitació) ens dol profundament l'oblit dels responsables públics i de bona part del món criminològic no ja de les importants aportacions fetes per l'anàlisi econòmica del delicte,⁴ sinó el de l'existència mateixa d'aquesta anàlisi.

Tres poden ser les causes d'aquesta indiferència envers l'anàlisi econòmica del delicte. La primera té a veure amb la dificultat per entendre la modelització econòmica dels que no hi estan entrenats. La segona fa referència a la falta de contingut moral de les motivacions econòmiques. A tots ens fa bons aplicar una mesura

⁴ En són importants exemples els estudis econòmics que demostren la inoperància de les lleis antidroga a través de la prohibició total, o els que demostren l'increment de l'eficàcia de les penes si la seva quantia fos calculada mitjançant procediments d'optimització.

orientada a superar les deficiències d'un malalt, però aplicar una pena amb l'objectiu d'incrementar el benestar de la societat és un concepte molt més difús.

Però la raó més important, segurament, es basa en el fet que en els últims trenta anys han tornat a agafar força les teories rehabilitadores, convenientment modificades i adaptades als nous temps.

Les conclusions de l'anàlisi beckerià, en consonància amb l'època en què es van fer, són radicalment diferents de les tesis oficialistes d'avui dia sobre els mètodes i les maneres de controlar la delinqüència. També, en part, perquè els supòsits de partida de les primeres anàlisis econòmiques són poc realistes i massa restrictius. En la presentació del llibre *L'Essència de Becker* els prologuistes, els economistes Pedro Schwartz i Ramon Febrero, afirmen: "*Pocs camps mostren tan clarament com ho fa la conducta delictuosa com d'incompatibles poden arribar a ser les conclusions de sociòlegs i economistes*".

Malgrat que les primeres anàlisis van arribar a conclusions difícilment assumibles pels sectors més oficialistes de la lluita contra el delicte, les innombrables extensions d'aquests primers estudis amb supòsits menys restrictius i més realistes arriben a conclusions més properes a les postures oficials.

És obvi, pel que fa al contingut concret d'aquest treball, que des de l'enfocament racional de l'economia de la delinqüència la pena privativa de llibertat rehabilitadora no té gaire sentit en la seva concepció original. El delinqüent és una persona normal i no un malalt que s'hagi de rehabilitar. El comportament delictuós és

únicament un més dels múltiples aspectes del comportament humà i té una explicació no en les característiques de personalitat del delinqüent, sinó en els variats factors que puguin incentivar o desincentivar el seu comportament il·legal.

Aquest treball està destinat a analitzar l'eficiència, des d'una perspectiva i amb una metodologia econòmica, de la pena privativa de llibertat com a instrument de control del nombre de delictes d'una societat. Són prou conegudes les consideracions que Becker i altres economistes analistes del delicte fan sobre la pena privativa de llibertat. El nostre objectiu és explicar que la pena privativa de llibertat actual pot ser, sota determinades circumstàncies i aplicada amb criteris de racionalitat, un instrument vàlid per al control del delicte, i que, per a determinats casos, fins i tot és l'eina més eficient, si no l'única, per obtenir bons resultats.

Per assolir aquest objectiu s'ha estructurat aquesta memòria en tres parts.

En la primera es fa un repàs ràpid dels principals models de la teoria econòmica de la delinqüència i d'algunes de les seves principals extensions relacionades amb la pena privativa de llibertat. L'únic objectiu d'aquesta part és descriure molt breument el model racional del delicte per analitzar les seves conclusions principals relacionades amb la pena privativa de llibertat, que, com podrem observar, hi són clarament desfavorables.

En aquest escrit es considera que les conclusions tan contràries a la pena privativa de llibertat s'obtenen perquè els models parteixen de supòsits poc realistes, i, per tant, en un segon moment dintre d'aquesta primera part es reformularà el model econòmic del delicte

a partir d'hipòtesis de partida més realistes i modificant el funcionament d'algunes variables per adaptar-les a nous fenòmens, com ara les drogues. Veurem que el model així modificat permet obtenir conclusions radicalment diferents respecte a l'eficiència de la pena privativa de llibertat.

La segona part està dedicada a explicar en què consisteix realment la pena privativa de llibertat, superada la fase⁵ en què s'intenta corregir el comportament desviat de l'individu delinqüent, la qual cosa permetrà valorar correctament les conseqüències econòmiques de l'aplicació de la pena de presó i comparar-les amb els costos necessaris per a la seva aplicació.

Es dissenyarà un model de teoria econòmica penitenciària amb la finalitat d'analitzar teòricament com la pena privativa de llibertat incideix sobre els factors que, segons la primera part, són els factors precipitants de la conducta delictuosa. Amb aquest model analitzarem l'actual crisi de la pena privativa de llibertat i intentarem determinar mètodes d'aplicació eficient.

La tercera i última part consisteix en una verificació empírica del model teòric que es proposarà, a partir de la política penitenciària aplicada per la Generalitat de Catalunya a través de la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació, en la qual s'intentarà demostrar que les crítiques que permanentment rep la institució penitenciària es deuen més a la poca fe que la societat té

⁵ A Espanya, i a Catalunya amb un èmfasi especial, el tractament penitenciari que s'aplica avui dia està basat en les teories psicològiques cognitivoconductuals, que, com s'explica més amunt, consideren necessari modificar determinats trets de la personalitat. Malgrat això, el tractament penitenciari incideix sobre altres aspectes com l'educació, la formació professional, la sanitat, l'addicció a les drogues...

en els seus manaments constitucionals que a les deficiències de l'instrument.

* * * * *

La memòria que es presenta a continuació és tant el resultat d'uns anys, molt intensos, de recerca com d'un gran nombre d'aportacions rebudes durant més de disset anys de treball a les presons de Catalunya. És aquesta la raó per la qual els agraïments en justícia serien interminables.

Vull manifestar en primer lloc i d'una manera molt especial el meu agraïment al Dr. Joan Hortalà, de qui vaig aprendre alguna cosa més que economia en els anys que vaig tenir el privilegi de ser alumne seu i de qui he après en aquests anys, treballant sota la seva direcció, que els bons resultats són el fruit de la feina feta amb rigor i constància.

També vull expressar el meu agraïment als catedràtics i professors del Departament de Teoria Econòmica de la Universitat de Barcelona, especialment als doctors Eduard Berenguer, director del Departament, i Antoni Manresa, per l'atenció prestada en contestar, amb una paciència gairebé infinita, la gran quantitat de questions que els he formulat al llarg de tot el procés investigador.

Vull estendre el meu agraïment a la professora del Departament d'Econometria Marién André, que ha estat un puntal imprescindible en l'elaboració del model economètric de la tercera part, les limitacions del qual són únicament responsabilitat de l'autor.

També vull agrair molt sincerament als meus companys de la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació de la Generalitat de Catalunya els esforços realitzats per entendre una metodologia d'anàlisi que no els és pròpia i els seus amables comentaris que han permès donar a aquesta obra una visió multidisciplinària del fenomen criminal. Estic especialment en deute amb Antoni Abelló, cap de la Secció d'Assumptes Econòmics i un del pocs col·legues de professió que treballen en el món penitenciari, pel seu impagable recull d'informació sobre el cost de les presons, i amb el Dr. Julio Zino, professor de Criminologia i company de fatigues al Centre Penitenciari Obert de Barcelona, per les inacabables converses mantingudes amb l'objectiu, inassolible, d'apropar els nostres diferents punts de vista.

És també habitual que en l'apartat d'agraïments es faci alguna mena de reconeixement als diferents membres de la família de l'autor per haver suportat estoicament el fet de compartir-lo amb la seva obra. En el meu cas, vull agrair a la meva mare el seu afecte i al meu pare, de qui he après moltes coses sobre les presons que no són als llibres, les seves orientacions. A la meva dona, Mònica, el seu suport, entusiasme i col·laboració activa en la revisió del text. A les meves filles, Natàlia i Mònica, la seva existència, que és la meva millor motivació.

A més d'agrair-los infinitament la seva comprensió, sóc deutor de tots ells per les seves inestimables contribucions, que els fan, com diria el nostre codi penal, col·laboradors necessaris en la perpetració d'aquest treball.

PRIMERA PART

ANÀLISI ECONÒMICA DEL DELICTE

1. Introducció

La pena privativa de llibertat, o, més correctament, la privació de llibertat, ha estat, i és encara avui dia, un dels principals instruments de què disposa la societat per al control de les activitats delictuoses. És per això que una anàlisi econòmica de la presó únicament té sentit dintre d'un estudi global, amb perspectiva econòmica, de les conductes delictuoses i dels instruments socials de lluita contra el crim.

Revisar breument l'origen i les principals aportacions del que s'ha anomenat teoria econòmica de la delinqüència és precisament l'objectiu d'aquesta primera part.

Els primers estudis *científics* de les conductes criminals van considerar que l'origen d'aquesta mena de comportaments resideix en la personalitat *especial* de l'individu delinqüent, que es caracteritza per la presència d'una sèrie de factors biològics, sociològics o psicològics, entre d'altres, que el porten irremeiablement a cometre actes delictuosos.

Superades aquestes teories criminològiques de caràcter determinista per a les quals el delicte és un fet excepcional en la vida social i inevitable mentre el delinqüent "pateixi" les carències que el porten

indefectiblement al comportament il·legal, és quan pot aparèixer una anàlisi econòmica del delictes. Per a les *noves* teories criminològiques racionals, el crim és un aspecte més del comportament humà, de caràcter gens excepcional i que no és exclusiu de la “personalitat delinqüent”.

Sorgeix, així, la teoria econòmica de la delinqüència com una aplicació més dels postulats microeconòmics (en concret de la teoria neoclàssica del consum) per aprofundir en la comprensió d'aquesta part del comportament humà.

La teoria econòmica de la delinqüència es formula a partir de l'acceptació de dos principis bàsics: l'individualisme del delinqüent, el qual actua guiat únicament pel seu interès, i la racionalitat¹ del delinqüent, al qual se li suposa la capacitat d'optar pel curs d'acció més favorable als seus interessos d'acord amb les seves possibilitats i els senyals (o estímuls) que rep del seu entorn.

És important destacar que si bé les conductes criminals no podien ser objecte d'estudi amb metodologia econòmica mentre eren considerades *irracionals*, l'acceptació dels dos principis anteriors no suposa negar validesa als enfocaments criminològics tradicionals, que consideren que el “patró de personalitat delinqüent” presenta determinats factors psicològics, sociològics... que incrementen la proclivitat envers els actes criminals.

¹ La consideració del delinqüent com un individu racional suposa negar el determinisme inevitable dels comportaments criminals. Legalment, la racionalitat és un component *sine qua non* del delictes, ja que l'article 20 del vigent Codi penal (Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre) estableix:

“Estan exempts de responsabilitat criminal :

1º El que en el moment de cometre la infracció penal, a causa de qualsevol anomalia o alteració psíquica, no pugui comprendre la il·licitud del fet o actuar conforme a aquesta comprensió.”

Amb l'acceptació d'aquests dos principis únicament es nega la inevitabilitat dels actes criminals i la incapacitat dels individus delinqüents per conèixer les conseqüències pròpies i alienes, positives i negatives, de les seves accions, i es nega també la incapacitat dels delinqüents per adaptar el seu comportament als senyals que reben de l'entorn i optar pel curs d'acció que els siguin més favorables dintre del seu conjunt d'oportunitats.

L'anàlisi econòmica de la delinqüència accepta explícitament l'existència de determinats trets de personalitat que incrementen les "preferències" de l'individu envers les conductes delictives, però considera que l'estudi i la determinació d'aquests factors, encara que tinguin conseqüències sobre el nombre de delictes, no són l'objectiu de l'anàlisi econòmica, sinó d'altres ciències socials (bàsicament, la psicologia i la sociologia criminalista).

Per tot això, l'enfocament econòmic considera donades les "preferències" dels individus respecte al delicte i analitza els factors que modifiquen el comportament delictuós de l'individu incidint en els "conjunts d'oportunitat" o de "possibilitats d'actuació".

Amb aquest enfocament racional, Gary S. Becker publica el 1968 *Crime and Punishment: un economic approach*, considerat unànimement el punt de partida de la teoria econòmica de la delinqüència, encara que no és aquesta la primera vegada que es realitza una anàlisi econòmica de les conductes criminals com el mateix Becker recull en aquest article davant la controvèrsia que en el món judicial, policial i penitenciari aixeca l'estudi econòmic dels actes il·legals: "*Permetem que el lector senti rebuig vers l'aparent novetat d'un esquema econòmic per al comportament il·legal. Li*

hem de fer recordar, tanmateix, que dos importants constructors de la criminologia als segles divuit i dinou, Beccaria i Bentham,² van aplicar expressament el càlcul econòmic.”³

Si bé no és *Crime and Punishment* la primera vegada que es considera el delinqüent un ser racional, o com a mínim un individu amb la capacitat de respondre coherentment als estímuls externs amb accions orientades a maximitzar el propi interès ateses les seves possibilitats d'actuació, sí que és en aquest article que per primera vegada que es modelitza, amb aquest enfocament, el comportament criminal i el funcionament dels principals instruments de control social del delictes.

En primer lloc, la teoria econòmica de la delinqüència modelitza el comportament individual dels agents econòmics asassenyalant els factors que determinen el seu nivell d'activitat delictuosa (nivell que pot ser mesurat de molt diverses formes: nombre de delictes, gravetat dels delictes, nombre d'hores dedicades a la realització d'activitats criminals...) i establint el criteri que guia l'actuació de l'individu quan ha de pendre decisions sobre el seu comportament delictiu. L'individu delinqüent és un individu més de la societat que realitzarà una activitat delictuosa quan els beneficis que se'n

² En realitat les anàlisis d'aquest dos autors presenten algunes diferències respecte al realitzat per Becker, ja que ni Bentham ni el marquès de Beccaria van considerar mai els delinqüents totalment racionals, malgrat que són els pioners a considerar el crim com una activitat més de la societat i que els criminals responen coherentment als senyals de l'entorn, cosa que possibilita incidir sobre els comportaments criminals a través de modificacions de l'entorn i no únicament a través dels factors psicològics individuals.

També hi ha altres teories sociològiques posteriors que consideren que el delictes és una activitat normal (en el sentit d'habitual) de la societat, sense que això signifiqui reconèixer normals els delinqüents, però sí sensibles, de manera previsible però diferent dels individus "normals", als senyals de l'entorn.

³ Becker (1968)

derivin (per a l'autor de l'activitat) siguin més grans que els possibles costos.

Posteriorment, i des de la consideració que les conductes criminals són conductes no desitjades (i, en conseqüència, prohibides, que és el que les converteix en delictives) a causa de la presència de fortes economies externes negatives,⁴ s'accepta la ineficàcia del mercat i del sistema de preus per "assignar" (determinar el nivell d'activitat) eficientment les conductes il·legals. Les deseconomies impedeixen el funcionament de la "mà invisible", de manera que la recerca individual del màxim benestar a través de les conductes delictives no condueix automàticament a la maximització global del benestar social.

El nivell de delinqüència de la societat (l'equilibri competitiu del mercat del delicte, en terminologia d'Imrohoroglu *et al.*,⁵ és a dir, el nivell social de delinqüència al qual ens conduiria l'aplicació estricta del sistema de mercat) és, a causa de les deseconomies, més gran del que seria òptim, ja que les activitats delictives disminueixen el benestar social malgrat que puguin incrementar el benestar individual dels seus autors.

Amb l'objectiu d'evitar el dany social del delicte (la pèrdua de benestar social provocada pels actes delictuosos), les comunitats humanes es doten del que s'ha anomenat sistema de justícia criminal, on s'integren tots els organismes i les institucions a les quals encarrega la societat la lluita directa contra el delicte:

⁴ Becker diu: "[...] aquesta (la presència d'efectes externs negatius) i no una altra és la justificació per considerar il·legal una activitat: la consideració que (les activitats delictuoses) causen danys a terceres persones." Becker, 1968.

⁵ Imrohoroglu, A., Merlo, A. i Rupert, P. (1997)

bàsicament les lleis penals, l'aparell policial i el judicialpenal (dins del qual es troba el sistema penitenciari).

El sistema de justícia criminal és l'encarregat de limitar (prohibir) les conductes delictives i reforçar aquesta prohibició amb instruments coactius (les penes) que recauen sobre els autors de les conductes il·legals i fan que la comissió d'actes delictuosos sigui menys "atractiva" per als seus autors.

Tant la limitació legal del nivell d'activitat (en aquest cas, la prohibició) com la internalització dels efectes externs negatius que suposen les penes en fer recaure sobre l'autor de l'activitat amb deseconomies una part de les conseqüències negatives dels seus actes, són solucions habituals de la teoria microeconòmica al problema de les externalitats.

La teoria econòmica de la delinqüència analitza els diferents instruments de lluita contra el delictes sota control social (polítiques de control social de la delinqüència) i orienta sobre la seva utilització més eficient a partir del coneixement dels factors que determinen el nivell individual de criminalitat i la seva agregació, que és el nivell social de delictes.

El problema afegit que es planteja al sistema de justícia criminal i a la teoria econòmica de la delinqüència a l'hora de controlar el nivell de criminalitat radica en que tots els instruments de control social del delictes: policia, imposició de penes... o fins i tot altres d'alternatius, com es veurà més endavant, com més ajuts a determinats sectors de població, més i millor educació,... suposen una elevada despesa de recursos socials que implica també les consegüents reduccions del benestar social.

És per això que les polítiques de control social han de ser aplicades sense portar-les més lluny del que és eficient per evitar que la pèrdua social de benestar causada per la lluita contra el crim sigui més gran que la pèrdua de benestar que haurien provocat els delictes evitats. De fet, aquest enfocament suposa plantejar quin és el nombre òptim de delictes que ha de permetre una societat per tal de minimitzar la funció de pèrdua de benestar social associada al delicte i als mecanismes de control social.

Aquest és l'objectiu principal de la teoria econòmica de la delinqüència. Un cop identificats els factors que determinen el nivell de criminalitat individual i social, s'ha de definir quines són les polítiques de control social del delicte que minimitzen la pèrdua de benestar social provocada pel delicte i per la lluita en la seva contra seu. És a dir, quines són les polítiques de control social que, incidint sobre els factors determinants de l'activitat criminal, ens permeten arribar eficientment al nombre òptim de delictes i minimitzar així la pèrdua social de benestar.

Per fer una revisió, necessàriament ràpida, de la teoria econòmica de la delinqüència utilitzarem com a punt de partida el model de comportament delictuós original definit per Becker i pels seus principals col·laboradors i continuadors. Afegirem aportacions posteriors fora d'aquesta línia principal únicament en els casos en què millorin la capacitat explicativa o predictiva del model, quan siguin rellevants per arribar a conclusions diferents de les obtingudes pels autors ressenyats o quan siguin necessàries per analitzar les conseqüències de l'aplicació de les penes en general i, especialment, de la pena privativa de llibertat, que és l'objectiu últim d'aquest treball.

És important recordar que no es pretén aquí descriure de forma detallada i exhaustiva tota la teoria econòmica de la delinqüència, sinó únicament definir el marc teòric, amb perspectiva econòmica, en el qual la pena privativa de llibertat compleix la seva funció com un instrument de control social de l'activitat delictuosa, per la qual cosa es posarà l'èmfasi en aquells aspectes que puguin afectar o veure's afectats pel compliment de la pena privativa de llibertat.⁶

Com a conclusió final d'aquesta breu exposició dels postulats principals de la teoria econòmica de la delinqüència podrem observar les conclusions clarament negatives a les quals arriba l'anàlisi econòmica sobre l'eficàcia i l'eficiència, com a instrument de control social del delictes, de la pena privativa de llibertat.

En aquest treball es considera (i així ho intentarem demostrar) que aquestes conclusions són el resultat, en primer lloc, d'unes hipòtesis de partida sobre el comportament criminal excessivament simplificadores i irrealistes i, en segon lloc, de la realitat penitenciària dels EUA, molt diferent a la dels estat europeus. La introducció de nous supòsits més realistes i que permeten recollir la incidència sobre el comportament delictuós de factors actuals, com les drogues o les noves tipologies delictives, permetran reformular el model i extreure noves conclusions més positives sobre l'eficiència de la pena privativa de llibertat, com a instrument de control del delictes sota determinades circumstàncies.

⁶ Qui desitgi un *surveys* detallat de les principals aportacions teòriques o empíriques de l'anàlisi econòmica de la delinqüència, pot consultar Heineke, 1978; Taylor, 1978, Cameron, 1988; o el més recent i complet de tots: Ehrlich, 1996.

2. El model racional de comportament delictuós

La modelització del comportament de l'individu *criminal* segons els factors socials que determinen el seu comportament és considerada la principal aportació de l'anàlisi econòmica del delicte, ja que permet no únicament fer una explicació descriptiva del fenomen criminal, sinó també determinar les causes que el provoquen o l'afavoreixen.

2.1. Descripció del model

El primer objectiu de l'anàlisi racional del delicte és modelitzar el comportament individual del delinqüent considerat com un membre *normal* de la societat, és a dir, sense trets de personalitat que impedeixen la seva racionalitat. En aquest sentit, es defineix la "funció d'oferta individual de delictes"⁷ com:

$$O_j = O_j(P_j, f_j, U_j),$$

on O_j denota el nivell d'activitat delictuosa (nombre de delictes en la nostra anàlisi) de l'individu j en funció dels valors que adoptin les variables P_j , f_j i U_j , que respectivament representen:

- P_j és la probabilitat que l'individu j sigui capturat i condemnat per la comissió d'un determinat delicte. És la variable que mesura la capacitat del sistema policial per posar els autors dels delictes a disposició de la justícia i la capacitat de les lleis penals i del sistema judicial per imposar penes als delinqüents.

⁷ Sovintegen els economistes crítics amb aquesta denominació i que en proposen altres d'alternatives. Possiblement la que més èxit ha tingut ha estat la de "funció de generació (individual) de delictes" utilitzada per Phillips i

- f_j determina la quantia de la pena imposada per la comissió d'un determinat delictes (anys de presó, milions de pessetes de multa, temps d'inhabilitació...). És la variable que recull la severitat del sistema penal de la societat.
- U_j és una variable composta per tots els factors diferents de P_j i f_j que exerceixen, d'una manera o altra, qualsevol tipus d'influència sobre el nombre de delictes de l'individu j . Tradicionalment, amb U_j s'introdueix l'efecte sobre O_j de factors com l'educació, els valors morals, la situació econòmica..., que són variables que segons la teoria econòmica de la delinqüència, conformen les preferències de l'individu envers els actes criminals i que se suposen donades i invariables a l'anàlisi econòmica. De fet això suposa deixar fora de l'anàlisi econòmica de la delinqüència una sèrie de factors bàsics, com poden ser l'educació, el nivell d'ocupació i altres que en afectar a les preferències i no el conjunt d'oportunitats no són considerades, en principi, variables instrumentals i es nega la seva eficiència, almenys a curt termini, com a instruments de control de la criminalitat.

La teoria econòmica de la delinqüència estableix com a hipòtesis inicials que el comportament d' O_j (el nombre de delictes de l'individu j) respecte a variacions dels seus factors determinants s'ajusta a:

- $\frac{\partial O_j}{\partial P_j} < 0$, com més alta sigui la probabilitat de captura, menor serà el nombre de delictes que realitzarà l'individu.

- $\frac{\partial O_j}{\partial f_j} < 0$, com més severes són les penes, menor és el nombre de delictes.
- L'evolució d' O_j respecte a variacions en U_j pot tenir diversos sentits. Per unes P_j i f_j determinades, un increment de l'eficàcia dels programes educatius o una millora de la situació econòmica poden fer disminuir el nombre de delictes de l'individu j , i un canvi cultural que impliqui la pèrdua de valors com la honestetat pot suposar un increment en el nombre de delictes. En tot cas, tal com ja s'ha dit anteriorment, tots aquests factors afecten a les preferències de l'individu *criminal*, la qual cosa els invalida com a variables instrumentals de l'anàlisi econòmica del delicte, almenys a curt termini.

D'acord amb els postulats de la teoria neoclàsica del consum aquesta funció individual d'oferta de delictes és el resultat d'un procés d'optimització segons el qual l'individu adopta la conducta (en aquest cas determina el seu nombre d'actes delictius) que li permet maximitzar la seva utilitat ateses les seves possibilitats d'actuació, determinades per P_j i f_j , i les seves preferències, configurades per U_j .

Per simplificar, i en la línia proposada per Hal R. Varian,⁸ podem identificar la utilitat derivada d'una acció delictuosa amb el flux monetari que genera per al seu autor, permetent així concretar la funció genèrica d'utilitat de l'individu j que estarà determinada pels factors que es defineixen a continuació.

Sigui $B_j(O_j)$ la variable que denota els beneficis, monetaris en el

⁸ Varian (1994)

nostre cas, que per al seu autor aporta la comissió d'un determinat nombre de delictes (O_j). $B_j(O_j)$ és, doncs, una estimació monetària de la utilitat "bruta" (és a dir, abans de contabilitzar els possibles costos) dels actes delictuosos.

I sigui $C_j(O_j)$ el cost dels O_j delictes per al seu autor, l'individu delinqüent j (és a dir, en el nostre cas, el flux monetari que el criminal pot veure's obligat a pagar per ser l'autor dels O_j delictes, ja que, d'acord amb les hipòtesis de Varian, es suposa que la pena que s'ha d'imposar és la multa).

Com ja s'ha explicat més amunt, els actes delictuosos es caracteritzen per presentar fortes deseconomies externes respecte al conjunt de la societat. És per això que la societat es defensa dels delictes prohibint-los i que reforça aquesta prohibició amb penes per als delinqüents. És d'aquí d'on deriva el cost individual del delictes, de la desutilitat que ocasiona al delinqüent, en termes monetaris en el nostre cas, la pena imposada.

Però com que, per diferents raons, no totes les persones que cometen un acte criminal són castigades (condemnadades), hi ha una discriminació del preu (del cost) del delictes entre els delinqüents condemnats (que són obligats a "pagar" la pena imposada) i els no condemnats (per als quals el cost del delictes és nul) i, per tant, una incertesa sobre el cost del delictes d'acord amb la probabilitat de ser condemnat, que és P_j (probabilitat de captura i condemna).

Del raonament anterior es pot considerar que el cost individual de l'activitat delictuosa és:

$$C_j(O_j) = P_j \cdot f_j(O_j),$$

per la qual cosa és més correcte parlar de cost esperat del delicte.

La utilitat “neta” del delicte per al seu autor serà la utilitat “bruta” menys el cost esperat:

$$S_j(O_j) = B_j(O_j) - C_j(O_j) = B_j(O_j) - P_j \cdot f_j(O_j)$$

Aquesta funció permet que Varian, i la teoria econòmica de la delinqüència en general, amb l'enfocament habitual de l'anàlisi d'elecció dels economistes, determinin el criteri d'actuació dels individus, ja que *“es cometrà un nou delicte quan el benefici que se'n deriva per al delinqüent sigui major que els costos associats”*.⁹

En el cas de la nostra funció, l'individu j realitzarà una nova activitat delictuosa sempre que se'n derivi una S'_j (utilitat neta marginal) positiva, ja que l'objectiu de l'individu serà realitzar el nombre individual de delictes òptim (O_j), és a dir, el que el permeti maximitzar la seva utilitat neta (S_j) en funció dels valors de P_j , f_j i U_j .

L'anàlisi econòmica del delicte considera que:

- $\frac{\partial B_j}{\partial O_j} > 0$, ja que el benefici monetari del delinqüent s'incrementa amb l'increment del nombre de delictes realitzats (de totes les accions criminals es deriva un flux monetari brut), però
- $\frac{\partial^2 B_j}{\partial O_j^2} < 0$, ja que el benefici que s'obté de les últimes accions és sempre menor que el benefici associat a les primeres activitats

⁹ Varian (1994)

criminals, supòsit considerat mol plausible per Becker.¹⁰

L'explicació d'aquesta hipòtesi de comportament, que d'altra banda té la seva verificació empírica en les estadístiques sobre els delinqüents multireincidentes i és també una necessitat matemàtica del model d'optimització, està basada en la mateixa teoria neoclàssica del consum. Segons aquesta teoria, l'actuació dels individus racionals està sempre orientada a maximitzar la seva utilitat, per la qual cosa, en el cas dels criminals, aquests sempre realitzaran primer, de tots els actes il·legals que estan al seu abast, els que els proporcionin un major benefici, posposant els menys rendibles per a quan no en quedi cap altre de millor dintre de les seves possibilitats d'actuació.

- $\frac{\partial f_j}{\partial O_j} > 0$, (com major sigui el nombre de delictes major serà la pena imposada) ja que a cada nou delicte comès correspon una nova pena.
- $\frac{\partial^2 f_j}{\partial O_j^2} > 0$, ja que pressuposem que el sistema penal imposa penes més severes als delinqüents professionals que als esporàdics.

Aquest supòsit, que és també considerat realista i plausible per Becker¹¹ i que també respon a una necessitat matemàtica del model, no és universalment aplicable. Als EUA, la legislació penal dels anys 60, 70 i 80 recollia molt fidelment aquest principi de càstig de la reincidència, amb increments més que proporcionals de les penes imposades respecte a l'increment del nombre de delictes. La mostra

¹⁰ "Si com sembla molt plausible, els delinqüents per regla general tenen beneficis marginals (del delicte) decreixents[...]" Becker (1968).

més clara és l'anomenada, i encara en vigor a la majoria d'estats, "Llei de baixa tolerància", que permet castigar amb penes greus (fins i tot cadena perpètua, segons els casos i els estats) un delictes lleu o menys greu quan sigui (com a mínim) el tercer acte il·legal del condemnat.

A Espanya és molt més discutible si la legislació penal, sobretot l'actual Codi penal de la *democràcia*, recull aquest principi, ja que si bé la reincidència es considera penalment una causa agreujant (article 22.8) i permet que pel mateix delictes siguin imposades penes més severes als delinqüents habituals que als primaris, el mateix ordenament jurídic penal, amb articles com el 76 d'aquest codi penal, que estableix que: "[...] el màxim de compliment efectiu de la condemna del culpable no podrà excedir del triple del temps pel qual se li imposi la més greu de les penes en les quals recaigui, declarant extingides les restants des del moment que excedeixin d'aquest màxim, que no podrà excedir de vint anys"¹² o la pràctica judicial i penitenciària en la qual la majoria dels beneficis penals o penitenciaris (indults totals o parcials, redempció de penes, classificació en tercer grau o règim obert...) requereixen llargs tràmits que els converteixen en molts casos en inaplicables a les penes de curta duració, fan que la realitat penal espanyola s'ajusti

més a $\frac{\partial^2 f_j}{\partial O_j^2} < 0$, la qual cosa ha estat considerada com a

incentivadora de les conductes delictives per alguna part de la

¹¹ Becker (1968)

¹² Aquest article suposa de fet un cost marginal del delictes nul a partir d'un nombre (certament baix) determinat de delictes o per als condemnats a penes de presó majors de vint anys, que tenen així un gran incentiu a cometre nous delictes a l'interior de la presó o al carrer quan surten de permís, es troben en tercer grau o en llibertat condicional.

societat.¹³

De l'equació anterior de la utilitat individual neta derivada del delictes es pot obtenir l'oferta de delictes de l'individu j que determinarà el seu nivell (òptim) d'activitat delictuosa (O_j) que li permeti maximitzar la seva utilitat: $S_j(O_j)$.

Es tracta de determinar l' O_j^* (nombre individual de delictes òptim de l'individu j) que:

$$\text{Max } S_j(O_j) = B_j(O_j) - P_j \cdot f_j(O_j).$$

I d'aquest programa d'òptim podrem obtenir la funció d'oferta individual de delictes segons els valors de P_j , f_j i la resta de variables que poden incidir en $S_j(O_j)$, agrupades en U_j i considerades exògenes:¹⁴

¹³ Únicament s'ha de recordar la petició reiterada d'alguns grups socials, amb el suport fins i tot d'alguns partits polítics, perquè els condemnats per delictes de terrorisme, delictes contra la llibertat sexual (violació o abusos deshonestos), contra la salut pública (tràfic de drogues) o parricidi (maltractaments a l'esposa o els fills), entre d'altres, quedin exclosos dels beneficis penitenciaris, amb l'obligació de complir totalment les penes imposades.

¹⁴ El model original de Becker de 1968, que ha estat agafat com a base dels desenvolupaments posteriors, considera en la mateixa línia que l'objectiu del delinqüent és maximitzar la utilitat esperada del delictes, que ve determinada genèricament per l'equació:

$$EU_j = P_j U(Y - f_j) + (1 - P_j) U(Y)$$

on P_j i f_j tenen el significat habitual (sent f_j la severitat de la pena de multa imposada, és a dir, una quantitat monetària, i Y és la renda que rep el criminal derivada de l'acció delictuosa), per la qual cosa aquesta equació és similar a la proposada per Varian, sempre que se suposi que hi ha constància de la utilitat marginal de la renda.

Per maximitzar la utilitat esperada s'ha de fixar el nombre òptim de delictes per a l'individu "j" en funció de la P_j , la f_j , i la resta de variables que influeixen sobre EU_j recollides en la variable agregada U_j , que determina la forma funcional de la EU:

$$O_j = O_j(P_j, f_j, U_j).$$

Per la qual cosa de la funció anterior d'utilitat esperada es pot derivar la funció individual d'oferta de delictes.

Del programa d'optimització anterior es dedueix que la funció d'utilitat esperada ha d'ajustar el seu comportament a:

$$O_j = O_j(P_j, f_j, U_j)$$

A diferència de la funció genèrica d'utilitat esperada definida per Becker, S_j (segons la modelització de Varian) sí que està directament relacionada amb el nombre de delictes, per la qual cosa es pot solucionar el programa d'optimització segons aquesta variable i determinar el nombre òptim de delictes de l'individu j : O_j^* .

Les condicions de primer ordre impliquen que:

$$\frac{\partial S_j}{\partial O_j} = 0,$$

per la qual cosa s'ha de complir que:

$$\frac{\partial B_j}{\partial O_j} = P_j \frac{\partial f_j}{\partial O_j},$$

és a dir, l'individu j realitzarà nous actes delictuosos fins que l'increment de cost d'un nou acte criminal (el cost marginal del delicte: $C'_j = P_j \frac{\partial f_j}{\partial O_j}$) sigui igual al benefici esperat, en termes monetaris, d'aquest nou delicte (l'ingrés marginal del delicte: $I'_j = B'_j = \frac{\partial B_j}{\partial O_j}$).

Les condicions de segon ordre estan donades per:

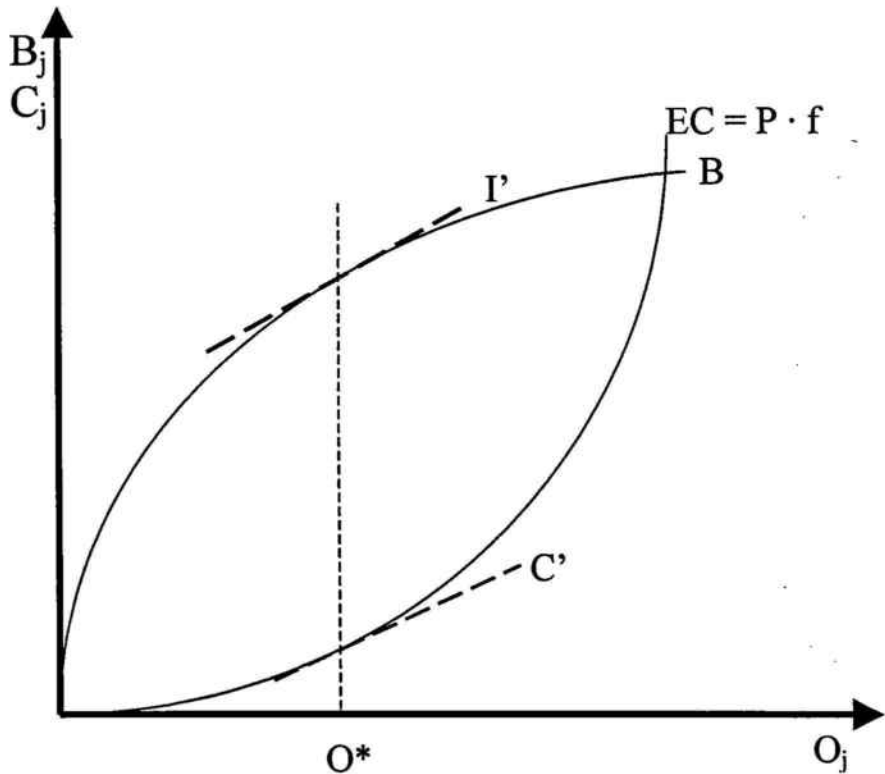
$$\frac{\partial EU_j}{\partial O_j} > 0, \text{ i } \frac{\partial^2 EU_j}{\partial O_j^2} \leq 0,$$

que permet verificar una de les conclusions principals de la teoria econòmica de la delinqüència, com és que portar més enllà d'un determinat punt l'activitat delictuosa disminueix la utilitat esperada del delicte pel seu autor.

$$\frac{\partial^2 S_j}{\partial O_j^2} \leq 0,$$

condició que té el seu compliment garantit per les hipòtesis de comportament inicial, ja que, segons aquestes, la pena marginal és creixent i el benefici marginal individual derivat del delictes decreixent.

Gràficament:

Des del punt de vista social i com ja s'ha dit més amunt, les activitats criminals individuals, que es caracteritzen per fortes deseconomies, provoquen perjudicis al conjunt de la societat, la qual intenta minimitzar aquesta pèrdua de benestar mitjançant el sistema de justícia criminal.

La pèrdua de benestar social provocada pel delicte serà més gran com més gran sigui el nombre de delictes d'aquesta societat, sent el nombre social de delictes l'agregació de les funcions individuals d'oferta de delictes (nombre de delictes individuals):

$$O = \sum_{j=1}^m O_j,$$

on m representa el nombre total d'individus de la societat.

La funció d'oferta social o agregada de delictes¹⁵ que determina el nombre total de delictes de la societat estarà donada per:

$$O = O(P, f, U)$$

on les variables P , f i U són els valors mitjans ponderats de les variables individuals:

$$P = \frac{\sum_{j=1}^m O_j P_j}{\sum_{j=1}^m O_j},$$

sent possible obtenir els valors socials d' f i U amb el mateix procediment.

Dels raonaments exposats anteriorment és fàcil deduir que la incidència que l'activitat delictuosa té sobre el nivell de benestar de la societat està relacionada amb el nombre de delictes. Com major sigui el nombre de delictes major és també la pèrdua de benestar associada, però com que l'aplicació dels instruments de control de l'activitat delictuosa redueixen també el benestar social, la política

¹⁵ O funció de les "fechorías del mercado", com diu la traducció a l'espanyol de l'article de Becker (1968) realitzada per Ramon Febrero i Pedro Swartz a *L'essència de Becker*.

criminal de les autoritats ha de ser aplicada de forma eficient d'acord amb els danys de l'activitat delictiva i els costos dels instruments de control social, la qual cosa implica fixar el nombre social òptim de delictes que minimitza la pèrdua d'utilitat que per a la societat suposa l'activitat delictuosa global: els actes delictius i la lluita en contra seva.

De fet, la determinació del nombre òptim de delictes suposa establir els objectius que han d'assolir la política policial i penal, sent la P i la f les seves variables instrumentals, els valors de les quals s'ha de fixar de manera que, segons els danys causats pels delictes i els costos de la política de control social, el nombre de delictes sigui l'òptim.

2.1.1. Danys del delictes: bruts i nets

En primer lloc s'han de comptabilitzar els efectes externs negatius del delictes: els danys que l'activitat criminal causa sobre individus diferents als seus autors o sobre el conjunt de la societat (dany causat a les víctimes).

Sigui $H(O)$ l'efecte extern social negatiu provocat per un nivell d'activitat delictuosa social O .

Se suposa que $H(O)$ ajusta el seu comportament a les hipòtesis següents:

- $\frac{\partial H}{\partial O} > 0$, com més gran és l'activitat delictuosa social, més gran és el dany extern causat.

- $\frac{\partial^2 H}{\partial O^2} > 0$, els danys provocats a la societat per l'activitat criminal són cada vegada més grans: el dany marginal és positiu i creixent.

Aquest és un supòsit que obeeix a una necessitat matemàtica del model com es veurà més endavant, però malgrat que és considerat un supòsit de comportament altament plausible per la teoria econòmica de la delinqüència,¹⁶ hi ha criminòlegs i altres analistes ocasionals dels comportaments criminals¹⁷ que consideren que els delictes més nocius per a una societat, i que per tant són els més importants d'evitar, són els primers, ja que a més del dany que ocasionen a les víctimes provoquen "alarma social" i una pèrdua de confiança en la capacitat de la societat per protegir adientment els seus membres i, especialment, en les institucions de control social del delicte.

Els primers delictes provoquen una distorsió important en el funcionament normal de la vida social, inclosa la vessant econòmica. Una demostració empírica d'aquesta afirmació és a *The Social cost of crime and crime prevention*, on Rottemberg¹⁸ fa una avaluació de tots els costos que implica l'aparició d'activitat criminal en un barri, des de l'aplicació de mesures de seguretat privada fins a la pèrdua de valor de les propietats immobiliàries. Els resultats demostren que un percentatge significatiu de les despeses indirectes ocasionades per les activitats delictives està vinculat a

¹⁶ Becker (1968) i Stigler (1974), a més d'altres articles que adopten aquesta hipòtesi com a pròpia.

¹⁷ Adam Smith, per exemple, considera que una de les funcions bàsiques del sector públic ha de ser garantir el bon funcionament de les institucions públiques.

¹⁸ Rottemberg, S. (1970)

l'aparició del fenomen i que aquestes no necessàriament augmenten en incrementar-se el nombre de delictes.

Potser una de les demostracions més importants d'aquest fet en els últims temps l'hem tingut en els danys, econòmics inclosos, que ha provocat en determinats països àrabs el terrorisme islàmic, el qual ha tingut conseqüències que han anat més enllà del dany causat a les víctimes, com poden ser els importantíssims efectes sobre el turisme.

Una vegada perduda la confiança en la capacitat d'aquests països per protegir els seus visitants, fet que ha ocorregut immediatament després dels primers actes criminals, les conseqüències dels següents atemptats han estat "únicament" els danys de les víctimes, que sense ser menyspreables són molt menors (en termes econòmics) que els danys ocasionats pels primers delictes.

El dany **total** ocasionat pels O delictes, $D(O)$, està donat per:

$$D(O) = H(O) - B(O),$$

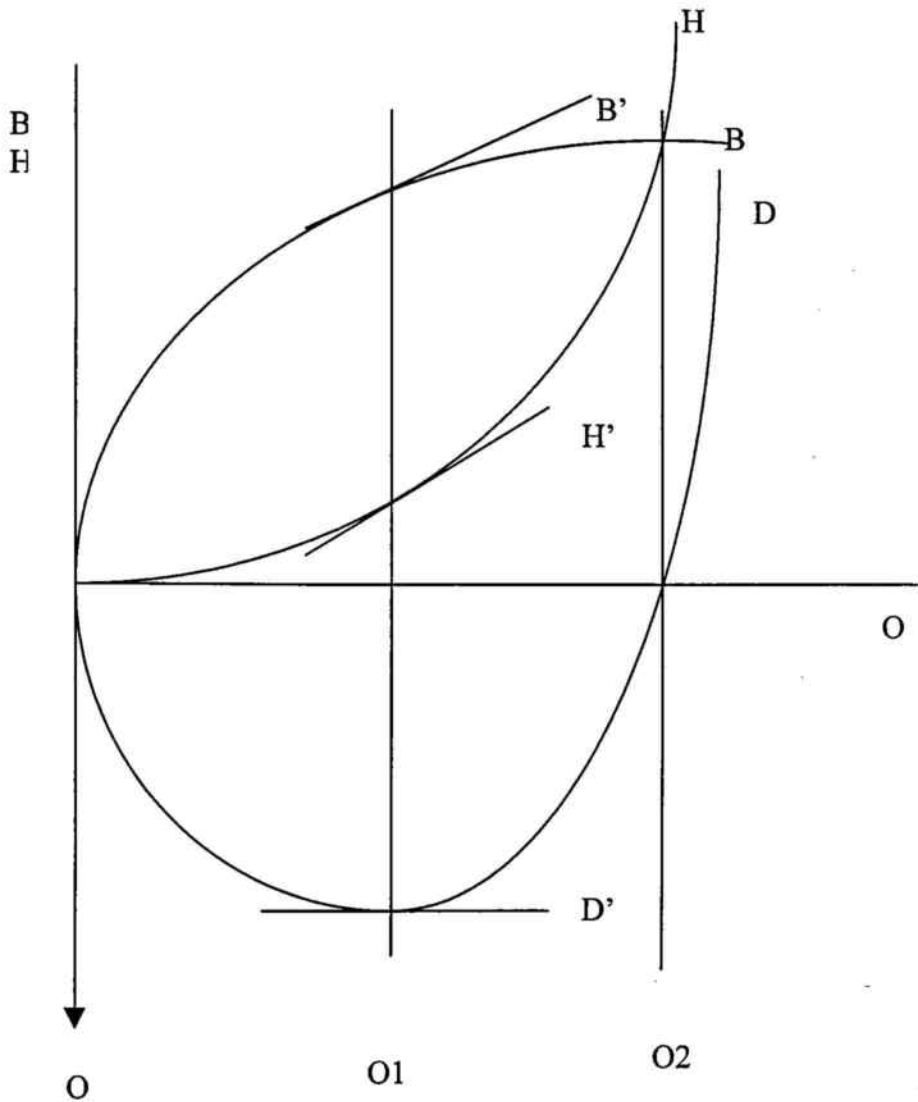
on $B(O)$ és el benefici que es deriva per als seus autors dels O delictes que s'han realitzat en la societat:

$$B(O) = \sum_{j=1}^m B_j(O_j),$$

és a dir, en el nostre cas, l'agregació dels fluxos monetaris derivats dels delictes i que perceben els seus autors delinqüents.

En ser $B(O)$ l'agregació dels $B_j(O_j)$, el seu comportament s'ajusta a les hipòtesis de comportament establertes per als beneficis individuals dels delinqüents:

- $\frac{\partial B}{\partial O} > 0$, el benefici brut que els delinqüents (en conjunt) reben dels delictes s'incrementa amb el nombre social de delictes.
- $\frac{\partial^2 B}{\partial O^2} < 0$, el benefici (social dels delinqüents) brut és marginalment decreixent.¹⁹ Gràficament:

¹⁹ De manera coherent a l'explicació de la pàgina 23 pel comportament de $\frac{\partial B_j}{\partial O_j}$.

Els supòsits de comportament dels danys socials (H(O)) i dels beneficis (B(O)) garanteixen l'existència d'un nombre òptim de delictes on es maximitza el benestar social "brut" del delictes abans de la imposició de penes.

A més, però, en aquesta gràfica es posa de manifest que, d'acord amb aquests supòsits, la postura més eficient seria mantenir un nombre de delictes positiu (entre O i O₂), tram en el qual el benefici per al delinqüent és més gran que el dany que ha de suportar la víctima, amb la qual cosa el benestar global de la societat s'incrementa gràcies a l'activitat delictuosa, la qual cosa ha estat molt criticada (i considerada poc menys que impossible) i demostra que la utilització de supòsits poc realistes pot conduir a conclusions errònies.

Les principals argumentacions sobre la impossibilitat o la inconveniència, teòrica i pràctica, de la possibilitat que les accions criminals puguin implicar increments socials de benestar, es poden agrupar en les següents.

En primer lloc, no tots els analistes de les conductes criminals consideren correcte comptabilitzar els beneficis dels delinqüents a l'hora de calcular els danys causats per les conductes delictives.

Hi ha autors com Kevin Lancaster, en la línia de Tullock (1967) o Anderson (1974), que en un breu escrit titulat "Teoria Econòmica del Robatori" considera que un robatori net (és a dir, sense violència o altres tipus de danys afegits²⁰) no és altra cosa que una transferència on la pèrdua d'utilitat de la víctima es compensa exactament amb l'increment d'utilitat del lladre. En aquest sentit,

²⁰ La terminologia legal seria *furt*.

un robatori d'aquestes característiques es pot considerar una activitat de suma zero pel que fa al benestar social, si menyspreem els efectes mencionats anteriorment, com l'alarma social o la distorsió del funcionament normal de la societat.²¹

Fins i tot, amb aquesta lectura es podria considerar que l'activitat criminal pot incrementar el benestar social (situació reflectida en la gràfica anterior entre O i O2), sent el benefici que obté el criminal del crim una mena d'impost (revolucionari?) que incrementa la igualtat en la distribució de la renda, a l'estil de Robin Hood, tal i com asassenyala Grossman en *Robin Hood and the redistribution of Property Income*.²²

Però la posició més estesa dintre dels analistes econòmics del delictes és molt crítica amb el criteri d'incloure el benefici del criminal dintre del benestar social, o almenys donar-li el mateix valor que la pèrdua de les víctimes.

La primera i més important crítica està basada en consideracions ètiques. Un dels principals col·laboradors de Becker, Stigler, nega que per a la societat pugui tenir el mateix valor el benestar de la víctima que el del delinqüent, i afirma: "*Quines proves tenim que la societat concedeix un valor positiu al benefici que es deriva d'un assassinat, una violació o d'un incendi premeditat?*"²³

Stigler afirma que no es pot determinar el nombre social òptim de delictes, és a dir, el nombre de delictes que una societat ha de permetre, en funció dels guanys dels delinqüents, sinó en funció de

²¹ Si el robatori fos un sistema socialment acceptable per assignar recursos el sistema de preus no podria coexistir i no podríem garantir una assignació òptima de recursos.

²² Grossman, H. I. (1995)

²³ Stigler (1970)

les pèrdues de les víctimes (considerades globalment com el conjunt de la societat). En aquest sentit Allison és del mateix parer quan manifesta que *"el benestar dels delinqüents no pot ser considerat a l'hora de determinar les polítiques contra el crim."*²⁴

D'una manera molt gràfica, A. Sen opina sobre la conveniència o no d'incloure els beneficis dels delinqüents a l'hora d'avaluar l'impacte sobre el benestar social de les conductes criminals: *"Suposem que estem discutint les conseqüències que per al benestar social dels romans va tenir la cremada de Roma, mentre Neró tocava la lira. Reconeixem que Neró estava encisat mentre que la resta de romans patien, però malgrat això sostenim que la suma total del benestar va descendir com a conseqüència de l'incendi."*²⁵

Altres crítiques assenyalen a més la ineficiència de l'activitat criminal, ja que, malgrat que el benefici del delinqüent pugui ser igual que el dany causat a la víctima, és una activitat que no genera riquesa: *"El robatori és una transferència pura, però [...] com a activitat potencial és una desviació de recursos [...] i no produeix resultats positius"*²⁶, per la qual cosa l'activitat delictuosa comporta una pèrdua de benestar social com a conseqüència del seu cost d'oportunitat, ja que si els criminals realitzen altres activitats produiran resultats positius i incrementaran el benestar social.²⁷

²⁴ Allison (1972)

²⁵ Sen, A. (1970)

²⁶ Tullock (1967)

²⁷ A pesar que no s'ha trobat cap referència en la literatura, és fàcil comprovar que si la utilitat marginal de la renda és decreixent, el robatori d'una quantitat monetària per part d'un pobre a un ric pot ser, almenys en teoria, una activitat que incrementa el benestar social si no es realitzen altres consideracions.

En la mateixa línia, hi ha crítiques que consideren, en el sentit ja comentat més amunt, que al dany material del crim s'han d'afegir els provocats per la distorsió de la vida normal de la societat, incloent-hi el funcionament econòmic. En aquest sentit, Sutherland afirma en referència als anomenats delictes de coll blanc que *“malgrat que les pèrdues econòmiques que ocasionen són enormes, la importància (d'aquestes) és menor que el dany que infligeixen a les relacions socials, creant anomia, erosionant la base moral de la llei, creant desconfiança en el govern i en altres institucions socials, i posant en perill el sistema de lliure mercat i la mateixa societat”*.²⁸ En el mateix sentit d'enfonsament i distorsió del sistema econòmic Stotland és del mateix parer quan afirma que: *“Si la confiança desapareix d'una societat lliure, la societat mateixa pot desaparèixer amb aquella”*.²⁹

Per acabar, destacarem les crítiques fonamentades en la dificultat que el delicte pugui produir major benefici per al delinqüent que dany per a la víctima (a part de les consideracions fetes en la nota núm. 27), per la dificultat, que l'objecte de l'acte criminal tingui el mateix valor per a la víctima que per al delinqüent. En el cas de robatoris, per exemple, els criminals han de revendre els objectes robats a baix preu, obviant el valor sentimental que pot tenir l'objecte pel seu propietari o, en altres tipus de delictes, difícilment pot un assassí valorar la vida de la seva víctima més que aquesta mateixa.³⁰

Si, malgrat aquestes crítiques, s'inclouen dintre de la funció del dany social provocat per l'activitat criminal els guanys dels

²⁸ Sutherland (1940)

²⁹ Stotland (1977)

³⁰ Anderson (1974)

delinqüents, un nivell d'activitat més gran que O_1 en la gràfica anterior disminueix el benestar social (respecte al màxim possible) i un nivell de criminalitat més gran que O_2 de la mateixa gràfica significaria que els danys causats pel delicte a terceres persones són majors que els beneficis que se'n deriven per als seus autors.

Això implica que, malgrat que es pugui considerar com a guany social l'increment d'utilitat que el delicte proporciona als delinqüents, o amb més raó si no es fa, sempre s'arriba a un punt (si es compleixen les hipòtesis de comportament establertes anteriorment) a partir del qual un increment de l'activitat criminal implica una disminució del benestar social.

Sigui aquest punt O_1 , si volem maximitzar el benestar social, o O_2 , si únicament es volen evitar les activitats criminals "ineficients" en les quals el dany de la víctima és més gran que el guany del delinqüent; o sigui el punt O , quan es considera que el benefici del criminal no pot ser considerat un increment del benestar social, sempre hi ha la necessitat de limitar les activitats criminals, ja que, com s'ha comentat anteriorment, quan els individus determinen el seu nombre òptim de delictes no inclouen en els seus càlculs els efectes externs negatius, per la qual cosa el nombre individual d'equilibri de delictes i , en conseqüència, el nombre social de delictes que és l'agregació dels individuals, és sempre més gran del que seria desitjable per a la societat.

2.1.2. Els costos del sistema de justícia criminal

La funció de controlar l'activitat criminal s'encarrega al sistema de justícia criminal, que reforça la prohibició de realitzar conductes

il·legals amb la imposició de penes als delinqüents capturats i condemnats. Com ja s'ha explicat anteriorment, la pena és un instrument d'internalització dels efectes externs del delicte: serveix perquè el delinqüent, a l'hora de calcular el seu nombre òptim de delictes, comptabilitzi també els danys que aquesta activitat causa a altres persones, per la qual cosa, la pena (en aquest sentit) ha de ser proporcional al delicte o, més correctament, al dany provocat.³¹

Però com també s'ha comentat més amunt, totes les activitats de control del delicte impliquen unes despeses, que poden arribar a ser realment molt elevades i que tenen les seves conseqüències sobre el benestar social.

Podem desglossar les despeses de funcionament del sistema de justícia criminal, d'acord amb la classificació proposada per Becker (1968) i generalment acceptada per la teoria econòmica del delicte, en:

- **Costos de captura i condemna dels delinqüents**

La captura dels infractors de les lleis i la prevenció del delicte són les funcions principals de la institució policial, que és un dels components del sistema de justícia criminal.

Una vegada capturats, els criminals són posats a disposició dels òrgans judicials, els quals els imposen la pena corresponent que estableixen les lleis penals.

³¹ Sempre que aquesta sigui la finalitat de la pena. Més endavant demostrarem que existeixen diferents tipus de penes que tenen atribuïdes diferents finalitats, i que si la pena "internalitzadora" del dany social vol complir eficientment el seu paper de limitació del nombre de delictes (dissuasió del delinqüent) no pot limitar-se a ser proporcional al dany causat, sinó que ha de venir determinada per altres factors.

Totes aquestes activitats suposen unes despeses per a la societat que podem representar com:

$$C = C(A),$$

on C és el cost de captura i condemna dels criminals que està relacionat amb A , és a dir, del nivell d'activitat dels òrgans del sistema de justícia criminal encarregats d'aquestes funcions.

El nivell d'activitat d'aquests òrgans està donat per:

$$A = h(P, O, a),$$

on P i O , mantenen el seu significat habitual i a és un indicador del nombre de condemnats, respecte al de detinguts.³²

De les dues funcions anteriors:

$$C = C(A) = C(h(P, O, a)) = C(P, O, a)$$

I se suposa que el comportament d'aquesta funció de costos, de forma coherent al comportament de les seves variables explicatives, s'ajusta a:

- $\frac{\partial C}{\partial P} > 0$, els increments en la probabilitat de captura i condemna s'aconsegueixen a través de millores en la dotació i la qualitat del personal policial i judicial, amb els consegüents increments de les despeses de compliment.

³² a recull l'eficàcia de les lleis penals, així com la dels òrgans de justícia, per complir la seva funció.

No es tracta únicament de capturar el delinqüent, sinó de fer-lo en condicions que pugui ser condemnat.

- $\frac{\partial C}{\partial O} > 0$, el cost de captura i condemna s'incrementa en incrementar-se el nombre de delictes: si hi ha més delictes és necessària, ceteris paribus, més activitat policial i judicial.
- $\frac{\partial C}{\partial a} > 0$, com més eficients siguin les lleis penals i els tribunals de justícia (o, més correctament, per incrementar-ne l'eficiència), més cost de condemna hi haurà pels mateixos delictes i la mateixa probabilitat: necessitem més personal policial i de justícia, amb més preparació, amb més hores de treball, millors mitjans...

A més, i per les habituals necessitats matemàtiques a fi d'evitar solucions de cantonada, es considerarà que:

- $\frac{\partial^2 C}{\partial P^2} \geq 0$, el cost de captura i condemna s'incrementa més que proporcionalment en incrementar-se la probabilitat de captura.
- $\frac{\partial^2 C}{\partial^2 O} \geq 0$, el cost marginal de condemna i captura és creixent.
- $\frac{\partial^2 C}{\partial^2 a} \geq 0$, la major eficiència de la justícia s'aconsegueix amb increments més que proporcionals de la despesa.

Tot això implica que en tota societat sempre hi ha un nombre de delictes més o menys gran que és molt costós d'eradicar mitjançant la detenció i la condemna dels seus autors, i que serà proporcional als increments de despesa necessaris per incrementar l'eficiència del sistema punitiu.

- **Costos de fer complir la pena imposada**

Com ja s'ha dit anteriorment, els autors d'un delictes pateixen la probabilitat P que se'ls imposi una pena de quantia f per cada delictes comès.

Hi moltes i variades classes de penes. I cadascuna d'aquestes classes implica en el seu compliment un tipus de despesa diferent.

Considerarem la variable b com el cost unitari de la pena imposada. És a dir, b indica la despesa que per a la societat suposa cada unitat de multa imposada, cada any de presó, cada any de suspensió d'algun dret...

És fàcil observar que la despesa unitària associada al compliment de la pena depèn del tipus de pena imposada.

La teoria econòmica de la delinqüència estableix una graduació teòrica sobre els costos unitaris de compliment de les penes, que van des de $b = 0$, en el cas de les multes o penes monetàries, fins a $b = 1$ o fins i tot $b > 1$, en el cas de penes privatives de llibertat per a presons de màxima seguretat o empresonament de joves.

Si b és el cost unitari de la pena imposada i suposem que per a un determinat delictes la condemna que recau sobre el delinqüent és de quantia f , el cost total individual de la pena imposada és $b \cdot f$, i, més correctament, $b \cdot f(O)$, ja que la pena imposada està determinada pel nombre de delictes comesos.

Però hem de recordar que no tots els delictes suposen una pena per al criminal, ja que únicament són condemnats el $P\%$ (segons la probabilitat de captura i condemna) dels actes delictuosos. Per la

qual cosa, per a un nombre social de delictes com O , el cost total de compliment de la pena serà:

$$C_p = b \cdot f \cdot P \cdot O.$$

2.1.3. Funció de pèrdua de benestar social

Com hem vist, les accions delictives afecten el benestar social per dues vies. Primerament, ja que aquest tipus d'activitat, malgrat l'increment d'utilitat que suposen per als seus autors, implica pèrdua de benestar per a terceres persones o per al conjunt de la societat (danys causats a les víctimes).

En segon lloc, perquè la necessitat de controlar les activitats delictives per minimitzar els seus efectes externs negatius implica la realització d'activitats que consumeixen recursos socials, amb la consegüent disminució de benestar social.

La teoria econòmica de la delinqüència utilitza l'anomenada funció de pèrdua de benestar social associada al delicte, que mesura la disminució d'utilitat global de tota l'economia provocada per les activitats delictives i pels costos del sistema de justícia criminal: costos de captura i condemna i de compliment de la pena imposada.

Definirem la funció de pèrdua social del delicte (L) com:

$$L = L(D, C, bf, O) = D(O) + C(P, O) + C_p(b, P, f, O)$$

on $D(O)$ és el dany causat per l'acte delictuós (dintre de D pot estar o no comptabilitzat el benefici del delinqüent), $C(P, O)$ és el cost de

captura i condemna i $C_p(b, P, f, O)$ és el cost de compliment de les penes imposades.

El comportament d'aquesta funció L s'ajustarà a:

- $\frac{\partial L}{\partial D} > 0$, com més gran sigui el dany causat a terceres persones pel crim, més gran serà la pèrdua de benestar social.
- $\frac{\partial L}{\partial C} > 0$, com més costoses siguin la captura i la condemna dels delinqüents, major serà la disminució de L .
- $\frac{\partial L}{\partial bf} > 0$, com més gran sigui el cost de complir la pena imposada, més pèrdua de benestar social implicarà.

Com es pot comprovar, de manera similar a la funció d'utilitat individual associada al delictes proposada per Varian, aquesta funció d'utilitat global de la societat o de pèrdua del benestar global utilitzada habitualment per Becker i per la teoria econòmica de la delinqüència en general és una estimació en renda real de les utilitats. És a dir, identifiquem la utilitat o el benestar social amb els fluxos monetaris derivats de l'activitat criminal i de l'activitat del sistema de justícia criminal.

La utilització d'aquesta funció de benestar permet establir un objectiu clar per a les polítiques socials de control del delictes: l'objectiu del sistema de justícia criminal serà dissenyar i aplicar les mesures necessàries, dins de les seves possibilitats, per a minimitzar L .

La teoria econòmica del delictes considera que, ateses les variables independents de la funció L : D , P , b , f i O , com que D és funció d' O , i P i f són components de la funció d'oferta social de delictes ($O = O(P, f, U)$), per a unes U i b donades³³ (és a dir, condicions socials d'educació, situació econòmica..., que generalment es consideren exògenes i que determinen les preferències dels individus; i també el tipus de pena, que és en la nostra anàlisi la multa) l'objectiu del sistema de justícia criminal és determinar una política concreta contra el delictes fixant P^* i f^* , de manera que:

$$O = O(P^*, f^*, \hat{U}) = O^*,$$

sent el nombre òptim de delictes, O^* , de manera que $L(O^*)$ sigui el mínim de la funció L .

La funció de pèrdua de benestar social associada al delictes és un dels elements de l'anàlisi econòmica del delictes que més crítiques ha rebut. Podem agrupar aquestes crítiques en dos grups. En el primer grup es troben les que, per raons ètiques, consideren que maximitzar el benestar social no pot ser l'únic criteri que orienti les polítiques de control social del delictes (és a dir, la política penal) d'un país. I en segon lloc hi ha les crítiques basades en la fiabilitat de la funció com a instrument de valoració de les conseqüències que

³³ Suposar que b és una constant implicaria que la societat no té la possibilitat de canviar el tipus de pena. En realitat aquesta hipòtesi és únicament un supòsit simplificador que Becker va realitzar en el seu article de 1968, sense que sigui una hipòtesi de comportament o una necessitat del model. Aquest supòsit no ha estat modificat en gaires ocasions, ja que com veurem més endavant, la teoria econòmica del delictes considera que l'única pena eficient és la monetària, per la qual cosa no té sentit utilitzar aquesta variable llevat que no sigui per acostar-la lo màxim a 0, que seria el valor de la b per a la multa. De fet, en el mateix article de 1968, Becker reconeix que la b és també una variable instrumental per tal de determinar el nombre de delictes òptim: "*el propòsit (de les polítiques de control del delictes) seria seleccionar els valors de f , C (per al cost de condemna que depèn de p i O) i possiblement b , que minimitzen L .*"

sobre la societat té l'existència d'un nivell determinat d'activitat criminal.

Pel que fa a considerar la maximització del benestar social com l'únic criteri orientatiu de la política penal, podem trobar argumentacions a favor i en contra. Bentham va escriure en referència als objectius de la legislació penal: "*La felicitat pública ha de ser l'objecte del legislador; i la utilitat general, el principi del raonament en legislació*"³⁴, la qual cosa sembla una clara indicació de quin ha de ser l'objectiu de la política criminològica: la maximització del benestar global.

Però alguns dels analistes del delictes, sobretot els que han estudiat la incidència dels anomenats "fenòmens ambientals" sobre les conductes (delictives) individuals, consideren injust limitar l'abast de les polítiques contra el delictes (sobretot perquè aquests criminòlegs consideren l'aplicació com a pena habitual de la pena privativa de llibertat rehabilitadora, amb les connotacions més favorables de tractament rehabilitador d'aquesta) als delinqüents "eficients", de la mateixa manera que no es considera ètic negar el tractament mèdic a un fumador, a una persona de edat elevada o a un malalt amb poques probabilitats de curació, o limitar l'educació pública als individus amb major coeficient intel·lectual.

En concret, podem assenyalar com a exemples els estudis d'Andrew (1976) o Conklin (1981), en els quals s'estudia la incidència de les llars trencades sobre la delinqüència i l'origen social dels delinqüents habituals i es critica que l'ajuda (incloent-hi la prestada a través dels programes de formació i tractament

³⁴ Dumont, E. *Tratados de legislación civil y penal, obra extractada de los manuscritos del señor J. Bentham*. Madrid (1882), citat a Fraile (1987).

inclosos en les penes privatives de llibertat) que reben aquests individus amb problemes sigui menor que l'ajut que reben (per estudis en beques, per esports...) els individus de les classes benestants.

D'altra banda, altres autors com Ehrlich (1982) consideren que la funció de pèrdua de benestar social no incorpora tots els costos que realment es deriven de les accions criminals, com poden ser, assenyala Ehrlich, els costos que impliquen els errors en l'aplicació de la justícia o dels acords extrajudicials. En la mateixa línia, Skogh i Stuart (1982) assenyalen que els costos que per al delinqüent té la preparació del delicte o els costos de seguretat privada, entre molts altres, no estan recollits en L.

En general, els analistes del delicte, sobretot els de perspectiva no econòmica, han destacat que, a més del dany directament suportat per la o les víctimes, el delicte implica, com ja s'ha comentat anteriorment, altres danys afegits, com són la distorsió del funcionament normal de la vida social, els costos (en termes sobretot de molèsties) que han de suportar el ciutadans en nom de la seguretat com a controls, limitacions per certes activitats...³⁵ i que no són correctament recollits per la funció de pèrdua de benestar social.

Tant en un cas com en l'altre, l'omissió d'aquests factors fa que el nombre de delictes considerat òptim per la societat sigui més gran del que seria si comptabilitzéssim dintre de L aquests components.

Per acabar s'ha de destacar que, malgrat que el concepte de nombre òptim de delictes (és a dir, el nombre de delictes que la societat ha

³⁵ Thornberry, T. P., i Farnworth, M. (1982).

de “tolerar”) pugui semblar un concepte innovador i una de les més grans aportacions de l'estudi econòmic del crim, l'existència d'un nombre “inevitable” de delictes ha estat una constant, no sempre acceptada, en la literatura criminològica.

De fet, el corrent sociològic de “la higiene social” a finals del segle passat i més recentment la “criminologia radical” que té el seu màxim exponent en R. Qinnery, en la seva *Critique of Legal Order* (1974), ja apunten la necessitat de trobar una solució de compromís entre seguretat i llibertat per tal d'evitar que la lluita contra el delictes pugui portar la societat a un estat de control absolut. Es considera que és millor permetre (més correctament, admetre) un nombre limitat de delictes que no pas “criminalitzar” tota la societat.

Amb un enfocament molt diferent, de la mateixa manera que els defensors de la *Law, Order and Power*, escola sociològica caracteritzada pels seus postulats de duresa contra el crim, van criticar la possibilitat d'acceptar voluntàriament per raons de “llibertats ciutadanes” un nombre positiu de delictes, aquesta crítica es pot fer extensiva a l'existència d'aquest nombre òptim de delictes per raons econòmiques. Sobretot si considerem que en aquests postulats econòmics no estan comptabilitzats tots els costos del delictes, ja que l'existència del crim: “*per si sola impedeix el funcionament normal de la societat*”.³⁶

2.2. Resolució del model

³⁶ Chambliss, W. J. i Ryter, T. E. (1975).

A partir de les funcions individual i social d'oferta de delictes i de la funció de pèrdua de benestar social, l'objectiu del model econòmic del comportament criminal és determinar el nombre òptim de delictes de la societat i les polítiques de control social del delicte que ens permetran arribar-hi.

Sigui:

$$\begin{aligned}L(O) &= L(D, b, f, O) = D(O) + C(P, O) + C_p(b, P, f, O) \\ &= D(O) + C(O) + C_p(O)^{37}\end{aligned}$$

la funció a minimitzar fent servir com a variable instrumental O. És a dir, hem de determinar el nombre òptim de delictes, O*.

Les condicions de primer ordre seran:

$$\frac{\partial L}{\partial O} = \frac{\partial D}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O} = 0,$$

complint-se per hipòtesi de comportament inicial les condicions de segon ordre.³⁸

Com que O no és una variable instrumental sota el control dels responsables de la lluita contra el crim, aquests han de dissenyar les polítiques de control social del delicte fixant els valors de les variables P i f, que són, en principi, les úniques al seu abast.

Donada U* (que es considera fixa d'acord amb els postulats de la teoria econòmica del delicte per al curt termini), i per a un determinat tipus de pena (cosa que implica una b constant), la política de control òptima ha de determinar una P* (el nivell

³⁷ Ja que O està en funció de P i f, i b és, per hipòtesi, una constant.

d'eficiència de la policia i dels tribunals de justícia, mesurats com la probabilitat que té l'autor d'una infracció legal de ser condemnat) i una f^* (la quantia de les penes a imposar als autors dels crims, és a dir, la severitat de les lleis penals) que permetin que:

$$O^* = O(P^*, f^*, U^*),$$

el nombre òptim de delictes per a P^* , f^* , U^* sigui O^* de manera que $L(O^*)$ sigui el mínim de la funció de pèrdua de benestar social.

Si considerem que són P i f les variables instrumentals, podem rescriure la funció anterior:

$$L(O) = D(O) + C(O) + C_p(O)$$

per al seu desenvolupament en funció de P i f :

$$L(O) = D(O) + C(P, O) + bpfO.$$

Com que O està en funció de P i f i la b és una constant:

$$L = L(P, f),$$

i hem de determinar les P^* i f^* que minimitzin L .

Siguin les condicions de primer ordre:³⁹

$$\frac{\partial L}{\partial f} = \frac{\partial D}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial f} + \frac{\partial C}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial f} + bP \frac{\partial O}{\partial f} + bpo = 0 \quad (1)$$

$$\frac{\partial L}{\partial P} = \frac{\partial D}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial P} + \frac{\partial C}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial P} + bP \frac{\partial O}{\partial P} + bfo = 0 \quad (2)$$

³⁸ Tal com està demostrat en l'apèndix de Becker, (1968).

³⁹ Sobre les condicions de segon ordre vegeu la nota 38.

i si reordenem aquestes expressions podem obtenir:

$$\frac{\partial D}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} = -bPf\left(1 - \frac{1}{\varepsilon_f}\right) \text{ i}$$

$$\frac{\partial D}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial P} \frac{1}{\frac{\partial O}{\partial P}} = -bPf\left(1 - \frac{1}{\varepsilon_p}\right),$$

expressions de les quals es poden treure interessants conclusions.

Les expressions a l'esquerra de l'igual de cadascuna de les dues equacions recullen el cost marginal social d'incrementar el nombre de delictes. A l'equació primera, aquest increment d'O ve està propiciat per una reducció adient d'f, mentre que en l'equació segona l'increment del nombre de delictes és el resultat d'un relaxament de la probabilitat de condemna.

A la dreta de l'igual es recull (en les dues equacions) l'increment marginal del benestar social (en termes monetaris) d'un nou delicte, ja que aquest nou delicte ha estat provocat per la disminució de P i/o d'f en la proporció adient. Aquesta disminució de P i/o d'f suposen un menor cost de captura i condemna i de compliment de la pena, i és aquest estalvi l'ingrés marginal social del nou delicte.

Per tant, aquestes dues equacions ens indiquen les condicions que han de complir les polítiques òptimes (minimitzadores de la funció de pèrdua de benestar social) de control social del delicte:

$$C'_f = I'_f$$

$$C'_p = I'_p.$$

És a dir, incrementarem la severitat de les penes fins al moment que un increment unitari en la quantia de les penes imposades suposi un increment del cost de captura i condemna i de compliment de les penes igual a l'estalvi que suposen els delictes evitats gràcies a aquest increment.

I incrementarem la probabilitat de captura fins que un nou increment en la P impliqui un increment marginal dels costos de captura i condemna i de compliment de la pena iguals al ingressos socials que suposen els delictes evitats gràcies a aquest increment.

Si comparem entre si les dues equacions, podem observar que a partir del nombre òptim de delictes el cost marginal d'un nou delictes provocat per la disminució de P és més petit que el cost marginal d'un nou delictes propiciat per una reducció d'f atès el signe de les derivades (comparem la part esquerra de les dues equacions):

$$\frac{\partial D}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} \geq \frac{\partial D}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial P} \frac{1}{\partial O / \partial P}$$

Això permet que la teoria econòmica de la delinqüència conclougui que és més costós dissenyar polítiques de lluita contra el delictes basades a incrementar l'eficiència dels sistemes policial i judicial (increment de la probabilitat de condemna dels criminals) que les basades a incrementar la severitat del sistema penal (la quantia de les penes imposades pels mateixos delictes, és a dir, l'f), sobretot com més baixa sigui la b.

Increments de la P impliquen increments en les despeses de captura i condemna i també en les de compliment de la pena, mentre que

increments d'*f* únicament suposen increments en el cost de compliment.

Com que una utilització òptima de la *P* i l'*f* implica que els ingressos marginals del delictes són iguals al seus costos marginals per les dues variables:

$$bPf\left(1 - \frac{1}{\epsilon_f}\right) \leq bPf\left(1 - \frac{1}{\epsilon_p}\right)$$

i ja que això únicament es pot complir si $\epsilon_p > \epsilon_f$, és a dir, quan els delinqüents siguin més sensibles a la variació de probabilitat de ser condemnats que a la variació de la quantia de la pena, la qual cosa únicament es complirà quan els delinqüents mostrin preferència pel risc, ja que un canvi en *P* compensat per una variació percentual equivalent i en sentit contrari d'*f* no canviaria la renda esperada, però sí el nombre de delictes de tal manera que es realitzarien accions delictives que porten associades utilitats esperades negatives.

Estudis estadístics realitzats per Smigel (1965) i Erlich (1967) van demostrar que, en general, malgrat que amb àmplies variacions segons el tipus de delictes, els criminals dels EUA manifesten una clara preferència cap el risc⁴⁰ (o cap al delictes, ja que el delictes és considerat una activitat de risc.)

⁴⁰ Estadístiques similars sobre l'aversion al risc dels delinqüents dels EUA han servit per argumentar postulats radicalment diferents sobre l'eficiència dels instruments punitius de control social. Hi ha diferents teories criminològiques que consideren que una de les principals causes inductores del comportament delinqüent és la recerca de sensacions que caracteritza el comportament psicopàtic (que és el "paradigma" de la "personalitat delinqüent") el comportament dels quals també està caracteritzat pel menyspreu a les conseqüències futures, personals o alienes, dels seus actes, per la qual cosa atorguen una baixa ponderació a les penes que els puguin ser imposades.

En el cas d'aversion al risc, l'individu serà més sensible als canvis en la severitat de la pena que als canvis en la probabilitat de condemna, mentre que per als individus indiferents al risc les variacions en la probabilitat de condemna afectaran el nombre de delictes de la mateixa manera que les variacions en la quantia de la pena imposada.

Com que els canvis en la P impliquen un major cost que els canvis en la f , l'increment de la probabilitat de condemna com a instrument eficient de control del delictes únicament tindrà sentit en els casos en què per a aquell tipus concret de delictes l'individu manifesti una preferència pel risc, és a dir, més sensibilitat de la seva funció individual d'oferta de delictes a les variacions de P que a les de f .

Per als individus aversos o per als indiferents al risc, es podria controlar el nombre de delictes fixant una P pròxima a 0 i compensar aquesta disminució de la probabilitat amb grans increments de la f (de la severitat de les lleis penals), amb la qual cosa el nombre de delictes quedaria invariànt però disminuiríem la L òptima.⁴¹

⁴¹ Becker postula (el 1968) com a exemples d'aquesta política de penes molt elevades i poca vigilància, els drets penals dels segles XVIII i XIX de la majoria dels països occidentals, i, més recentment, els dels antics països comunistes.

Sobre l'aplicació d'aquesta mena de polítiques, en l'actualitat podem dir que als EUA, amb l'èxit dels postulats de la *Law and Order*, hi ha estats en els quals la possessió d'uns grams de cocaïna, sota determinades circumstàncies, pot suposar la imposició d'una pena de presó de fins a deu anys. Aquesta política ha comportat dos tipus de problemes. D'una banda, hi ha jutges que davant la severitat desproporcionada de la pena es neguen a imposar-la, com ja ha ocorregut també a Espanya en el cas dels insumisos o de l'avortament. I d'altra banda, les penes tan elevades tenen efectes secundaris "perversos" sobre el nombre i la gravetat de la delinqüència ja que si es posa la màxima pena per robar un cotxe, no hi haurà increment marginal de la pena per robar-ne dos o tres, per la qual cosa a partir del primer robatori la resta seran gratis. A més, davant de penes molt elevades val la pena cometre tot tipus d'actes per evitar-les. Si em condemnen a vint anys per un petit robatori, el risc

3. Les penes

És especialment interessant per a aquest treball l'anàlisi que la teoria econòmica de la delinqüència fa sobre les diferents classes de penes.

Com ja s'ha explicat més amunt, les activitats criminals es caracteritzen per presentar fortes deseconomies externes que no són tingudes en consideració pels delinqüents a l'hora de decidir els seus nivells òptims de criminalitat. Per això el nombre social de delictes és més elevat del que seria òptim, provocant una disminució excessiva del benestar social.

Per tal d'evitar aquesta pèrdua de benestar, la societat intenta regular el nombre de delictes fent servir diferents mitjans.

La pena és un d'aquests instruments de control del delicte que, segons els postulats de la teoria econòmica de la delinqüència, té l'objectiu d'internalitzar els efectes externs negatius de l'activitat criminal i fer recaure sobre l'infractor de la norma una part, com a mínim, del dany social que causa la seva acció.

Amb la imposició als delinqüents d'una pena proporcional als seus actes, es pretén que aquests comptabilitzin, en el moment de

d'increment marginal de la pena de matar el policia que ve a detenir-me és compensat àmpliament per la utilitat esperada d'evitar el compliment de la pena.

Aquesta necessitat de l'increment marginal de les penes ha estat una constant en tota la literatura criminològica. El marquès de Sade molt temps abans d'aquestes reflexions científiques va descriure molt gràficament aquesta situació a la seva novel·la *Justine* en una suposada conversa entre uns lladres després d'un robatori amb assassinats:

*-En veritat no valia la pena cometre tres assassinats per una suma tan petita.
-és la llei qui té la culpa d'aquests crims i no nosaltres: mentre treguin la vida tant als lladres com als assassins, els robatoris no es cometran mai sense assassinats.*

determinar el seu nivell òptim d'activitat delictuosa, els danys causats a la societat.

El resultat esperat de l'aplicació de les penes serà una disminució del nombre individual de delictes, i també del social, ja que la pena redueix la utilitat esperada del crim i el fa menys atractiu per al presumpte infractor. És el que en terminologia criminològica es denomina efecte intimidatori de la pena (o, més tècnicament, retribució general), o efecte dissuasori en terminologia de l'anàlisi econòmica del delictes.

Malgrat que són moltes més les funcions atribuïdes a les penes: "*La venjança, la dissuasió, la seguretat, la rehabilitació i la indemnització són els anhels (del instruments de control social entre els quals es troben les penes) més importants plantejats al llarg de la història*",⁴² la majoria d'analistes econòmics del delictes únicament consideren la funció dissuasòria de la pena, sense que es pugui trobar en la literatura les raons que justifiquen aquesta omisió.

Dues podrien ser-ne les causes. En primer lloc, la creença que determinades finalitats de la pena són irrealitzables (o, en tot cas, queden fora de l'àmbit d'anàlisi econòmic) com podria ser el canvi de conducta dels individus assolit gràcies que a través de la rehabilitació del delinqüent propiciada per la pena privativa de llibertat es modifiquen les "preferències" respecte al delictes.⁴³

⁴² Becker (1968).

⁴³ Tradicionalment, l'anàlisi econòmica del delictes considera fixes les preferències dels individus i atribueix el canvi de conductes a modificacions del conjunt de possibilitats d'elecció (la recta de balanç). Aquest enfocament tradicional és assimilable a una anàlisi a curt termini.

I en segon lloc, la consideració que determinades finalitats atribuïdes a les penes, com per exemple la venjança, no tenen contingut econòmic, encara que s'accepti que poden incidir en les funcions d'utilitat d'alguns individus.

Amb l'aplicació de les penes amb finalitat dissuasòria la societat aconsegueix limitar el nombre de delictes reduint la pèrdua de benestar social que aquests ocasionen. Però aquesta aplicació també implica unes despeses, que són els anomenats costos de compliment de la pena i que estan donats, com ja s'ha comentat anteriorment, per: $b \cdot P \cdot f \cdot O$, que recordem que, respectivament representen:

- b és el cost unitari de compliment de la pena (quin és el cost que té per a la societat la imposició d'un any de presó, per exemple).
- f és la quantia de la pena imposada a cada condemnat (anys de presó, milions de pessetes de multa...).
- $I P \cdot O$ és el nombre de delinqüents condemnats en funció del nombre de delictes comesos en la societat i de la probabilitat de condemna.

Aquestes despeses de compliment signifiquen menys recursos disponibles i impliquen una reducció del benestar social que és atribuïble a la pena.

Per tot això, una aplicació eficient del sistema penal ha de determinar les penes òptimes que permetin minimitzar la pèrdua de benestar associada al delicte i al sistema penal. S'ha d'evitar portar l'aplicació de les penes més enllà del que seria òptim, ja que en aquest cas la pèrdua de benestar causada per l'aplicació de les penes seria més gran que la pèrdua de benestar que haurien provocat els

delictes evitats per aquestes penes, amb el resultat d'una disminució neta de benestar social causada pel sistema punitiu.

Si suposem donada la P (que és l'altre instrument de què disposa la societat per lluitar contra el delictes), dues són les decisions que han de prendre els responsables del sistema punitiu per determinar les penes òptimes per a cada delictes: el tipus de pena i la seva quantia.

La teoria econòmica de la delinqüència presta una gran atenció a la determinació de la quantia òptima de la pena, però molt poca a l'elecció del tipus òptim de pena a aplicar, malgrat que, com es demostrarà més endavant, no és una decisió trivial.

3.1. Determinació de la quantia òptima de la pena

Si a més de suposar donada la probabilitat de captura (P) també suposem donada la U (variable que agrupa tots els factors diferents de P i f que tenen alguna influència sobre el nombre de delictes i que configuren les preferències), podem fixar la quantia òptima de la pena (f^*) a partir de la funció d'oferta de delictes:

$$O = O(P, U, f^*) = O^*$$

f^* serà la quantia de la pena que per P i U donades fa que el nombre social de delictes sigui l'òptim. O^* és el nombre social òptim de delictes, ja que és el que minimitza la funció de pèrdua social del delictes:

$$L = D(O^*) + C(P, O^*) + bpfO^* = L(O^*).$$

Per simplificar l'anàlisi que ens permeti determinar la quantia òptima de la pena es considerarà que els costos de compliment de condemna són nuls (o al menys insignificants), ja que, per exemple, el tipus de pena triat ha estat la multa. En aquest cas, el cost unitari de compliment de la pena, b , és molt pròxim a 0.

També suposarem nuls o insignificants, inicialment i per simplificar, els costos de captura i condemna dels delinqüents.

I, finalment i amb aquest sentit simplificador, també considerarem que la probabilitat de condemna dels criminals és molt propera a 1.

Com que $O^* = O(P, U, f^*)$ és el nombre social de crims que minimitza la funció de pèrdua social del delicte (L), es compleix per a O^* , amb cost de captura i condemna i de compliment igual a 0, que:

$$\frac{\partial L}{\partial O} = \frac{\partial H}{\partial O} - \frac{\partial G}{\partial O} = 0 \quad (1),$$

on $\frac{\partial G}{\partial O}$ és el benefici marginal privat (per al seu autor) de la conducta delictuosa i $\frac{\partial H}{\partial O}$ és el dany social marginal del crim.

I per al nombre òptim de delictes (O^*) també ha de complir-se que, segons el sistema penal existent, la utilitat derivada dels delictes per als delinqüents:

$$J(O^*) = G(O^*) - Pf^*,$$

sigui la màxima possible, sent les condicions de màxim per a O^* :

$$\frac{\partial J}{\partial O} = \frac{\partial G}{\partial O} - P \frac{\partial f}{\partial O} = 0,$$

d'on es pot deduir que en el punt d'equilibri (nombre òptim de delictes, O^*) la f^* ha de ser igual a $\frac{\partial f}{\partial O}$.

Com que hem suposat que $P = 1$

$$\frac{\partial J}{\partial O} = \frac{\partial G}{\partial O} - f^* = 0 \quad (2),$$

per la qual cosa la quantia òptima de la pena ha de ser calculada a partir del benefici marginal del delinqüent. Com més gran sigui el benefici marginal que l'infractor obtindrà del delictes, més gran ha de ser la pena imposada per complir eficientment la seva finalitat dissuasòria.

El Codi penal espanyol com a regla general no determina la quantia de la pena a imposar proporcionalment al benefici que per al delinqüent es deriva de l'acció criminal, ja que no és la dissuasió la finalitat principal que la legislació punitiva atribueix a les penes, sobretot en les penes de presó.

Excepcionalment, en alguns delictes de clara naturalesa econòmica, la quantia de la pena imposada (normalment penes monetàries) pel Codi penal és proporcional al benefici de l'infractor. En són clars exemples,⁴⁴ entre d'altres:

⁴⁴ L'article 52.1 del CP estableix: "No obstant les disposicions dels articles anteriors i quan el Codi així ho determini, la multa s'establirà en proporció al dany causat, el valor de l'objecte del delictes o el benefici reportat per a aquest mateix". Els articles del CP espanyol que recullen aquesta proporcionalitat són el 249, 263, 285, 291, 292, 295, 305 a 309, 368 a 372, 377, 386 i 419 a 422.

- L'article 285: "*Qui de forma directa o per persona intermediària fes servir alguna informació rellevant per a la cotització de qualsevol classe de valors o instruments negociats en algun mercat [...] serà castigat amb la pena de presó d'un a quatre anys i multa de tant de triple del benefici obtingut o afavorit.*"
- L'article 291: "*Els qui, amb prevalença de la seva situació majoritària en la junta d'accionistes o en l'òrgan d'administració de qualsevol societat constituïda o en formació, imposin acords abusius amb ànim de lucre [...] seran castigats amb la pena de presó de [...] o multa del tant del triple del benefici obtingut.*"
- L'article 295: "*Els administradors [...] o els socis de qualsevol societat constituïda o en formació que en benefici propi o de tercers i amb abús de les funcions pròpies del seu càrrec disposin fraudulentament dels béns de la seva societat [...] seran castigats amb la pena de presó de sis mesos a quatre anys o multa del tant del triple del benefici obtingut*".

Però són especialment significatius alguns preceptes de la legislació penal especial de contingut econòmic. Així:

- La Llei orgànica 12/1995, de 12 de desembre, de repressió del contraban, estableix en el seu article 12.1, que regula les sancions a imposar, que: "*Els responsables de les infraccions administratives de contraban seran sancionats amb multa del tant del triple del valor del béns, mercaderia, del gènere o efectes.*"

- La Llei 40/1979, de 10 de desembre, de règim jurídic de control de canvis regula en el seu article 7 que: *“Els autors de delictes monetari seran castigats:*

1[...] *multa de deu vegades la quantia del delictes [...].*

2[...] *multa de cinc vegades la quantia del delictes [...].*

3[...] *multa de tres vegades la quantia del delictes [...].*

4[...] *multa de dos vegades la quantia del delictes [...].*

- La Llei 19/1993, de 28 de desembre, sobre determinades mesures de prevenció del blanqueig de capitals, estableix en els seus articles:

8. *“Per la comissió d'infraccions greus es podran imposar les següents sancions:*

c) Multa [...] del tant econòmic de l'operació més el 50% ...

9. *“Per la comissió d'infraccions greus es podran imposar les següents sancions:*

b) Multa [...] del doble del contingut econòmic de l'operació...

En tots els casos es pot comprovar que són lleis penals de clar contingut econòmic i també en tots els casos les penes imposades són multes proporcionals als beneficis econòmics que per a l'infractor es deriven de l'acció punible.

En aquests tipus de situacions l'origen del delictes és una qüestió de benefici esperat en termes econòmics (afany de lucre) i en conseqüència, la dissuasió econòmica és la finalitat adient de la

pena. És la situació òptima per aplicar els postulats tradicionals de la teoria econòmica de la delinqüència.

D'altra banda, per l'equació (1) es pot deduir que:

$$\frac{\partial H}{\partial O} = \frac{\partial G}{\partial O},$$

i substituint en l'equació (2):

$$\frac{\partial G}{\partial O} = f^* = \frac{\partial H}{\partial O},$$

es pot concloure que la quantia òptima de la pena ha d'estar determinada també pel dany social marginal del delictes⁴⁵ (que pel nombre òptim de delictes ha de coincidir amb el benefici marginal esperat pel delinqüent). Com més gran sigui el dany marginal causat més gran haurà de ser la pena òptima, la qual cosa és una conclusió lògica de l'anàlisi habitual d'externalitats i de l'anàlisi de benestar, extensió de les quals es pot considerar aquesta anàlisi sobre el delictes i les penes.

Si ara suposem més grans que 0 els costos de captura i condemna i els de compliment de la pena, és fàcilment demostrable que la pena òptima està donada per:

$$\frac{\partial J}{\partial O} = \frac{\partial G}{\partial O} - P \frac{\partial f}{\partial O} = 0$$

on la $\frac{\partial f}{\partial O}$ és la f^* , i per:

⁴⁵ Ja que, com es pot demostrar, si per a qualsevol $O^* > 0$ el dany marginal de les víctimes fos sempre més gran que el benefici privat social, el nombre òptim de delictes seria 0.

$$\frac{\partial L}{\partial O} = \frac{\partial H}{\partial O} - \frac{\partial G}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O} = 0$$

Si separem la $\frac{\partial G}{\partial O}$ en les dues equacions i igualem les expressions resultants, per $P = 1$, obtindrem que:

$$\frac{\partial f}{\partial O} = \frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O} = f^*,$$

expressió de la qual es dedueix que quan els costos de captura i condemna i els de compliment de la pena no són nuls, la quantia òptima de la pena els ha de tenir presents. La quantia òptima de la pena ha de ser igual als danys marginals d'un nou delictes, incloent-hi les despeses policials i judicials (captura i condemna) i les punitives (compliment de la pena).

De la mateixa manera que quan els costos de captura i condemna i els de compliment de la pena eren 0, únicament es "permetien" delictes si el benefici marginal privat ($\frac{\partial G}{\partial O}$) era major que el dany extern del delictes ($\frac{\partial H}{\partial O}$), perquè en cas contrari el nombre òptim de delictes era 0, en aquest cas amb costos de captura i condemna i de compliment positius, l'ingrés marginal privat del delictes ha de ser més gran que el cost marginal total (amb una $P = 1$) d'un nou delictes ($\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O}$), ja que en cas contrari el nombre òptim de crims és 0.

De fet, tindrem el nombre òptim de delictes quan:

$$\frac{\partial G}{\partial O} = \frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O},$$

és a dir, quan l'ingrés marginal d'un nou delictes s'iguali al seu cost marginal total: danys del delictes, despeses de condemnes i despeses del compliment dels càstigs imposats.

La legislació penal espanyola, com la de la majoria de legislacions dels països del nostre entorn, recull aquest criteri i imposa penes més elevades per a un mateix delictes commés gran hagi estat el dany extern ocasionat però valora pràcticament en exclusiva els danys causats a les víctimes. Excepcionalment, en comptades ocasions són considerades les dificultats de captura en la fixació de la pena. Així, l'article 22.5 del vigent Codi penal estableix: "*Són circumstàncies que agreugen la responsabilitat penal: augmentar deliberadament i inhumanament el patiment de la víctima, causant-li patiments innecessaris per l'execució del delictes.*"

També l'article 21.5 del Codi penal diu: "*Son circumstàncies atenuants: la d'haver procedit el culpable a reparar el dany ocasionat a la víctima, o a disminuir-ne els efectes, en qualsevol moment del procediment i amb anterioritat a la celebració de l'acte del judici oral.*"

De la mateixa manera, la legislació penal espanyola preveu la imposició de penes accessòries als delinqüents com a responsables civils (econòmics) dels danys causats, proporcionals a aquests danys i a pagar directament a les víctimes com a indemnització (articles 125 i següents del Codi penal).

La llei penal espanyola també preveu la possibilitat que els criminals condemnats hagin de sufragar una part de les despeses

ocasionades per la lluita contra el delictes. A Espanya únicament està previst que els condemnats hagin de contribuir al pagament d'una part de les despeses judicials ocasionades (són les anomenades "costes" processals. Articles 123 i 124 del CP), sense que el legislador es plantegi la possibilitat d'obligar al pagament de les despeses policials o de compliment de condemna ocasionades.⁴⁶

En aquest sentit es pot dir que hi ha països, molt pocs, en els quals el delinqüent condemnat a una pena de presó ha de contribuir de diferents formes i dins les seves possibilitats al seu manteniment, del tot o en part.⁴⁷

Aquesta correspondència entre la quantia total del delictes i la quantia òptima de la pena amb finalitat dissuasòria es trenca quan la probabilitat de captura i condemna del delinqüent és diferent a 1.

Si, com és habitual, la probabilitat de condemna és menor que 1 ($P < 1$) la quantia òptima de la pena ha de ser més gran que el benefici marginal esperat o que el dany extern causat, i inversament proporcional a la probabilitat de condemna.

Shavell (1985) assenyala que la quantia òptima de la pena ha de ser determinada a partir del dany esperat del delictes i no en funció del dany real causat, ja que de l'equació anterior:

⁴⁶ En processos sancionadors no penals, com els administratius, sí que està previst que el sancionat es vegi obligat a cobrir una part de les despeses ocasionades, com poden ser els recàrrecs per pagament fora de termini o, un exemple ben conegut per tothom, l'obligació de pagar la grua que ha retirat el nostre vehicle mal aparcats; però en els procediments penals, en els quals habitualment s'imposen penes de presó rehabilitadora, es considera que tothom té dret al tractament penitenciari de la mateixa manera que es té dret a la salut o a l'educació.

⁴⁷ Potser, el cas més conegut és l'Uruguai, on aquesta possibilitat està recollida en una llei dels anys trenta (època d'una dictadura) i va ser rescatada fa no massa anys en determinades ocasions per una altra dictadura.

$$Pf^* = \frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O},$$

si la $P \neq 1$ ($P < 1$) tindrà sentit rescriure aquesta equació com:

$$f^* = \frac{\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O}}{P}$$

expressió que indica que la pena òptima imposada ha de ser de major⁴⁸ quantia, pel mateix acte criminal, el mateix dany causat i les mateixes despeses del sistema de justícia criminal com menor sigui la probabilitat de ser capturat, ja que la menor P incrementa la utilitat esperada del delicte.

Aquest criteri també és recollit, molt tímidament, per la legislació punitiva espanyola⁴⁹ entre les seves circumstàncies modificatives de la responsabilitat criminal. L'article 22.2 del Codi penal estableix: "*Són circumstàncies que agreugen la responsabilitat penal: l'execució del fet amb disfressa, amb abús de superioritat o aprofitant les circumstàncies de lloc, temps o auxili d'altres persones que debilitin la defensa de l'ofès o facilitin la impunitat del delinqüent*".

L'article 21.4 del Codi penal diu: "*Són circumstàncies atenuants:*

⁴⁸ Aquest criteri trenca el principi de garantia jurídica de proporcionalitat de la pena i permetria imposar una pena més greu a un delinqüent segons, per exemple, de la ineficàcia de la policia. La quantia total de les penes cobrades seria Pf^* igual al dany extern, però existiria una gran discriminació de "preus del delicte" entre delinqüents condemnats, que es veurien obligats a pagar quantitats més grans que el dany real (dany causat i benefici obtingut) i els no condemnats que no paguen res pel seu crim. A més, si per un delicte concret, els criminals tenen preferència pel risc i accepten "loteries" desfavorables, la imposició de multes permetrà incrementar el benestar social.

⁴⁹ Totes les multes imposades per delictes econòmics són més grans que el benefici que es deriva per al delinqüent de la realització de l'acte punible.

la d'haver procedit el culpable, abans de conèixer que el procediment judicial es dirigeix contra ell, a confessar la infracció a les autoritats", la qual cosa, a més de demostrar, en teoria, el penediment del delinqüent disminueix les despeses ocasionades.

3.2. Determinació del tipus òptim de pena

Pel que fa a la determinació de la tipologia òptima de la pena per a cada delictes i cada delinqüent, la teoria econòmica de la delinqüència considera que, malgrat l'existència d'una àmplia varietat històrica de càstigs diferents -des de la pena de mort fina a la pèrdua de drets civils, com el dret de conduir o de sufragi, o fins a les penes corporals, de privació de llibertat o monetàries-, el mecanisme pel qual la pena incideix en el nombre social de delictes és sempre el mateix i únic, independentment del tipus de pena aplicada: la dissuasió del criminal, ja que la pena redueix el benefici esperat del delictes.

Per tant, per a la teoria econòmica de la delinqüència l'única diferència rellevant entre els diferents tipus de penes és el seu cost unitari de compliment (b) i la seva capacitat de dissuasió.

Per triar el tipus òptim de pena d'acord amb les hipòtesis anteriors, l'anàlisi econòmica del delictes compara els efectes que causa sobre el benestar social un sistema penal basat en penes monetàries i en el qual el cost unitari de la pena és proper a 0, i els efectes que sobre el benestar social provoca un sistema penal basat en la pena privativa de llibertat en el qual el cost unitari de compliment de la pena és, per hipòtesi, pròxim a 1, com a casos extrems de penes segons el seu cost d'aplicació.

Dels resultats obtinguts més amunt es podia deduir que la pena òptima s'havia de determinar segons:

$$f^* = \frac{\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O}}{P} = \frac{\partial G}{\partial O}.$$

En el cas de les multes ($b = 0$) no existeix cap cost de compliment de condemna, i si per simplificar suposem una probabilitat de condemna igual a 1, la quantia òptima de la pena estarà donada per:

$$\frac{\partial G}{\partial O} = \frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O},$$

mentre que en el cas de la pena privativa de llibertat, amb una b pròxima a 1, la quantia òptima de la pena ve donada per:

$$\frac{\partial G}{\partial O} = \frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O}.$$

El cost de compliment de la pena (C_p) és igual a $b \cdot P \cdot f \cdot O$, i com que la $\frac{\partial C_p}{\partial O}$ serà positiva per ser-ho tots els seus components:

$$\frac{\partial C_p}{\partial O} = bP \frac{\partial f}{\partial O} O + bPf,$$

la imposició d'una pena privativa de llibertat (o de qualsevol altre tipus que impliqui un cost unitari de compliment positiu, $b > 0$) implicarà incrementar el cost marginal del delictes i la pèrdua de benestar social associada al delictes, ja que al dany extern provocat per l'acció criminal s'afegirà la pèrdua social de benestar de la pena (cosa que no succeeix amb les penes monetàries que tenen una $b = 0$).

A més, com que de l'aplicació de les multes la societat cobra dels delinqüents condemnats no un temps de tancament, com en el cas de la pena de presó, sinó una quantitat monetària que pot servir per indemnitzar les víctimes (considerades no únicament com les persones afectades, sinó com el conjunt de la societat), la multa pot reduir, encara més respecte a la pena privativa de llibertat, la pèrdua de benestar social.

En l'òptim, la quantia de la pena monetària és una quantitat de renda pagada per l'autor d'una acció criminal que iguala el dany marginal total extern (valorat monetàriament i incloent-hi els costos de captura i condemna) sempre que $P = 1$, per la qual cosa la seva aplicació deixa el benestar social exactament igual que abans de l'acció criminal.

La teoria econòmica de la delinqüència afirma que la pena privativa de llibertat, en canvi, no únicament no pot compensar les víctimes sinó, que la seva aplicació incrementa la pèrdua de benestar social com a conseqüència de les despeses necessàries per a la seva execució, per la qual cosa, sempre que sigui possible,⁵⁰ s'ha d'aplicar la pena monetària.

Becker considera que únicament es justifiquen altres tipus de penes, en concret la pena de presó, quan el criminal condemnat no tingui prou recursos per satisfer la multa imposada: ja que no podem complir l'objectiu reparador de la pena, apliquem el càstig per

⁵⁰ Becker (1965) afirma: "El benestar social s'incrementa si es recorre sempre que sigui possible a les multes", i afirmacions similars podem trobar a Ehrlich (1973) i Stigler (1970).

Anteriorment Bentham va escriure al segle XVIII: "Les penes pecuniàries són altament econòmiques, ja que el mal que sent el qui les paga es torna en avantatge pel qui les rep" i "proporcionar una indemnització a la part agreujada és un altra qualitat útil del càstig. És un mitjà per complir dos

aconseguir la finalitat dissuasòria.

Sobre aquestes afirmacions i sense entrar-hi en profunditat, ja que en la segona part d'aquest treball hi haurà ocasió per fer repetides referències a la comparació entre la pena de presó i la monetària, es pot comentar el següent.

Primer, a banda que l'objectiu principal de la pena de presó no és la dissuasió, es pot afirmar que la pèrdua de benestar social de la pena privativa de llibertat respecte a la multa no és el cost de compliment de la pena: $b \cdot P \cdot f \cdot O$, sinó que és menor. D'una banda la pena de presó implica un menor nombre òptim de delictes: la $\frac{\partial G}{\partial O}$ de les multes és més gran que la $\frac{\partial G}{\partial O}$ de la pena de presó, i com que la

$\frac{\partial^2 G}{\partial O^2} < 0$, un sistema penal basat en penes monetàries permet un nombre òptim de delictes més gran que un sistema penal basat en les penes privatives de llibertat. Per aquesta raó, la pèrdua social derivada de la pena de presó és menor que $bPfO$, en ser el nombre òptim de delictes més petit amb la pena privativa de llibertat que amb les penes monetàries.

Aquest aspecte és important en els delictes on la reparació econòmica és molt difícil d'aconseguir i en tot cas mai no pot evitar les conseqüències humanes de la conducta criminal: assassinats, delictes contra la llibertat sexual... on, malgrat que puguin existir indemnitzacions econòmiques, el nombre "òptim" de delictes és el més pròxim a zero possible.

D'altra banda, de la mateixa manera que es preveu que la quantia

objectius al mateix temps: castigar un delicte i reparar-lo"

òptima de la pena inclogui el cost de captura i condemna, que pot variar molt segons l'eficàcia de l'aparell policial i judicial, seria igualment "just" i justificable incloure en el càlcul de la f^* el cost de compliment de la pena, per la qual cosa el pagament del condemnat s'igualaria, amb la corresponent ponderació de la P, amb el dany extern causat.

Segon, no hi ha cap raó perquè la pena privativa de llibertat no vagui acompanyada de l'obligació, civil o penal, d'indemnitzar les víctimes. I si els delinqüents són, com habitualment passa, legalment insolvents, l'estada a la presó no necessàriament ha d'implicar unes "vacances" a costa dels contribuents, com, tristament basats en la realitat històrica, semblen insinuar la majoria d'analistes econòmics del delictes. Molt al contrari, la presó pot implicar treballs per a la comunitat (article 39.6 del Codi penal) o directament per a la pròpia víctima (aquest tipus de sanció s'anomena mediació i està recollit a Espanya en la Llei de protecció de menors) en la quantia necessària per cobrir totes les despeses ocasionades, en la mesura que aquestes activitats siguin compatibles amb la rehabilitació.

Per acabar, la presó pot suposar en moltes ocasions l'única oportunitat de les víctimes de ser indemnitzades, ja que si a falta de recursos per indemnitzar la víctima s'imposa al delinqüent una pena de presó, no amb finalitat dissuasòria ni com a càstig, sinó amb la intenció de capacitar-lo per a conviure respectant les normes socials, i a més l'obligació d'indemnitzar pel danys causats,⁵¹ a la presó es pot donar al delinqüent la formació necessària per obtenir

⁵¹ La qual cosa no implicaria la conculcació del principi de garantia jurídica *no bis in idem*, és a dir, no imposar dues penes pel mateix acte, perquè el pagament de les despeses causades respon a una obligació civil i no penal i,

en el futur rendes amb les quals atendre les seves obligacions civils (d'indemnització econòmica) que no s'extingeixen amb el compliment de la pena de presó.

Per acabar aquest punt, la teoria econòmica de la delinqüència considera que a més de les ja exposades, la pena monetària presenta dos importants avantatges respecte a la resta de penes, que aconsellen la seva utilització "sempre que sigui possible"

Primer, les multes faciliten el funcionament de la justícia ja que són fàcils de calcular.

Mentre que la quantia òptima d'una pena privativa de llibertat ha de tenir en compte l'elasticitat de resposta del nombre de delictes a canvis en les penes (amb les importants dificultats de càlcul que això comporta), ja que el cost marginal del delicte està determinat per aquesta elasticitat:

$$\frac{\partial G}{\partial O} = \frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + bPf\left(1 - \frac{1}{\varepsilon_p}\right) = Pf^*$$

les multes permeten el seu càlcul òptim independentment d'aquesta elasticitat, ja que en cas de ser aquesta la pena aplicada, el cost marginal del delicte no en depèn:

$$\frac{\partial G}{\partial O} = \frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} = Pf^*$$

Sobre aquest punt es pot comentar que això es vàlid sempre que se suposi que el cost de compliment de la pena de multa és 0, però la realitat ens indica que per cobrar les multes hi ha despeses importants i inevitables, com són les de gestió de les multes, les de

per tant no ha de ser considerada com a pena principal, sinó accessòria.

cobrament i sobretot les de constrenyiment dels condemnats que no paguen voluntàriament, amb la qual cosa la b de les penes monetàries és major que 0 i, per molt baixa que pugui ser, la seva quantia òptima depèn també d'aquesta elasticitat.

La segona de les propietats importants que segons la teoria de la delinqüència presenta la multa és que ajuda a incrementar l'equitat de la justícia, ja que el seu import pot ser calculat independentment de les característiques personals del condemnat.

A banda que hem demostrat que la quantia òptima d'una pena dissuasòria ha d'estar d'acord amb la probabilitat de captura i condemna (o, més concretament, amb la percepció que d'aquesta probabilitat tinguin els individus que són susceptibles de convertir-se en delinqüents, percepció que és totalment individual i que depèn de l'aversion individual al risc), la qual cosa indica la necessitat de penes personalitzades, és a dir, adaptades a les característiques de l'individu delinqüent, també per a les penes monetàries existeixen altres arguments per rebatre aquesta afirmació.

Mentre que l'import en diners d'una pena de presó d'igual duració és diferent per a cada persona (la presó no té el mateix cost d'oportunitat per a un executiu que per a un aturat), la multa sempre suposa la mateixa quantitat monetària per a tots els criminals condemnats. A igual delictes, igual pena.

Es considera que la pena de presó és injusta perquè, amb l'obligació de fixar una duració estàndard⁵² per a cada delictes independentment de les característiques dels condemnats, com que en realitat la pena

⁵² La qual cosa no implica que l'estada real a la presó no pugui variar segons les circumstàncies personals.

no suposa el mateix cost (en termes econòmics) per a tothom, estem castigant de desigual manera el mateix delictes.

En canvi, la multa permet imposar una pena d'igual quantia (econòmica) per a tots els condemnats pel mateix delictes, la qual cosa, segons l'anàlisi econòmica del delictes, és més justa.

Independentment del fet que aplicar justícia és tractar desigualment els desiguals, aquesta visió de *l'equitat* de la pena és solament aplicable a funcions d'utilitat en les quals la utilitat de l'individu s'identifica amb la seva renda i a més hi ha constància de la utilitat marginal de la renda, que és un supòsit àmpliament acceptat per la teoria econòmica de la delinqüència i que pot ser mínimament realista en delictes econòmics, però que no ho és gens per a altres tipus de delictes i condiciona (amb error) moltes de les conclusions obtingudes en aquests casos.

Si plantegem la funció original d'utilitat esperada del delictes proposada inicialment per Becker:

$$EU = P U(Y - f) + (1 - P) U(Y),$$

segons la qual la utilitat de l'individu no necessàriament s'ha d'identificar amb la renda i pot complir el supòsit habitual d'utilitat marginal decreixent de la renda ($\frac{\partial^2 U}{\partial Y^2} \leq 0$).

En aquest cas, un decrement esperat de renda no té les mateixes conseqüències sobre la funció d'utilitat d'un individu amb renda elevada que sobre un altre de rendes baixes, de la mateixa manera que la renda esperada de l'acció delictuosa pot no ser la mateixa per a uns que per a altres: no respectar un semàfor pot implicar per a un

executiu no arribar tard a una reunió de negocis molt important, mentre que pot significar en el cas d'un aturat únicament arribar a casa a temps per veure el futbol.

Amb aquesta reflexió volem dir que potser no tothom té els mateixos incentius per realitzar la mateixa acció delictuosa i que una pena que signifiqui la mateixa quantia econòmica per a tots no necessàriament ha de desincentivar de la mateixa manera: no suposa el mateix el pagament d'una multa d'una quantia determinada per a l'executiu que per a l'aturat. Per la qual cosa, perquè la multa pugui complir eficientment la seva finalitat dissuasòria, la seva quantia ha de calcular-se d'acord amb les característiques personals de l'infractor.

De fet, encara que la teoria econòmica de la delinqüència defensa multes d'igual quantia independentment de les circumstàncies personals del condemnat (únicament perquè identifica utilitat amb renda), no existeix unanimitat sobre aquest particular: *"Això (multes d'igual quantia independentment de la posició econòmica dels delinqüents) ha estat considerat injust i han existit propostes que les multes estiguin en consonància amb la renda dels infractors"*⁵³.⁵⁴

El Codi penal espanyol preveu la determinació de la quantia de les multes a través del sistema de quotes, tal com estableixen l'article 50.2 i concordants: *"La pena de multa s'imposarà, tret que la llei disposi una altra cosa, pel sistema de dies-multa"*.

⁵³ Becker (1968).

⁵⁴ Bentham va escriure: *"Un càstig pecuniari, si és de suma fixa, és d'allò més injust. [...] El càstig pecuniari ha d'estar sempre regulat per la fortuna de l'infractor; per tal delictes, tal proporció de la fortuna del delinqüent."*

L'article 50.5 diu: *“Els jutges o tribunals determinaran motivadament l'extensió de la pena (de multa) dintre dels límits establerts [...] i fixaran en la sentència la quantia de les quotes, tenint en compte per a això exclusivament la situació econòmica del reu, deduïda del seu patrimoni, ingressos, obligacions i càrregues familiars i altres circumstàncies personals d'aquest”*.

Aquests articles del Codi penal impliquen la imposició de multes de diferent quantia en atenció a les diferents circumstàncies personals dels condemnats, per la qual cosa el càlcul de la multa pot resultar més complicat que el càlcul alternatiu d'una pena privativa de llibertat, que té sempre la mateixa duració, almenys teòrica, en circumstàncies similars.

4. Reformulació del model

Les importants limitacions que presenta el model original de Becker van propiciar l'aparició de nous estudis amb l'objectiu de millorar l'especificació de la funció d'utilitat i modificar-la perquè recollís correctament la contribució de tots els factors que determinen el comportament de l'individu pel que fa als actes criminals, amb les importants conseqüències que això implica sobre els instruments de control social de la delinqüència.

Les primeres millores teòriques en aquest sentit van ser elaborades per Ehrlich, que va considerar que un individu pot simultaniejar activitats il·legals amb altres de legals remunerades i optar per unes

o per les altres segons quines siguin les que hi aportin més renda (o més utilitat, en sentit genèric).

Per a Ehrlich, "*el problema de decisió del delinqüent consisteix a assignar òptimament el temps entre activitats il·legals i altres activitats remunerades, sense considerar que siguin mútuament excloents*".⁵⁵

L'expressa introducció del temps en la funció d'utilitat esperada del delictes implica sobretot prestar atenció a la incidència dels costos d'oportunitat en el procés de presa de decisions dels delinqüents, a diferència dels models anteriors on no havien estat considerats, malgrat que és molt discutible que el cost d'oportunitat d'una acció delictuosa estigui determinat pel temps que requereix la seva execució i que, per tant, sigui aquesta la variable l'ús de la qual s'ha d'optimitzar.

Ehrlich considera en els seus estudis que la utilitat de l'individu depèn de la seva renda, que potser obtinguda d'activitats legals retribuïdes o d'activitats il·legals, i del temps dedicat a l'oci (descans) que es considerat fix, per la qual cosa es defineix la funció d'utilitat individual com a:

$$U_i = U_i(X_i, T_0).$$

L'objectiu del consumidor és repartir òptimament (és a dir, maximitzant la seva utilitat) el temps disponible, que actua així com a restricció del model entre activitats il·legals i activitats legals remunerades, amb la qual cosa es determina l'oferta individual de delictes.

⁵⁵ Erlich (1973).

Aquest i altres estudis en la mateixa línia, com poden ser els realitzats per Heneike (1978), que considera que la restricció del model és el temps total disponible per a activitats legals, activitats il·legals i oci, sense considerar fix el temps destinat a aquesta última opció, permeten obtenir resultats molt importants sobre la incidència del cost d'oportunitat en la determinació de les conductes delictives: increments de les variables tradicionals, P i f , redueixen el temps que un individu destina a activitats delictives (i, en conseqüència, la seva oferta de delictes) fora del cas que l'individu sigui un delinqüent "especialitzat" (que no realitzi simultàniament activitats legals remunerades), és a dir, quan no tingui cost d'oportunitat.

El concepte de cost d'oportunitat del delicte, com la renda (o, en sentit més ampli, la utilitat) que es deixa d'obtenir en activitats legals a causa de la realització d'accions criminals, es constitueix així com un dels factors determinants de les conductes delictives,⁵⁶ malgrat que és fàcilment demostrable que no és exclusivament funció del temps que ocupen les activitats criminals, com semblen indicar els postulats d'Ehrlich i Heineke. En aquest sentit, Posner afirma que: "*La creixent literatura empírica sobre el delicte ha demostrat que els criminals responen a canvis en els seus costos d'oportunitat, en la probabilitat de captura, en la severitat de la pena i en altres variables rellevants*".⁵⁷

Amb la inclusió del cost d'oportunitat en la funció d'utilitat, el model pot justificar diferents comportaments individuals (o

⁵⁶ El concepte de cost d'oportunitat del delicte ja era recollit tímidament en el model original de Becker: "*Una persona realitza un delicte si la utilitat esperada per ella excedeix la utilitat que podria obtenir si aplicués el seu temps i els seus recursos a altres activitats*" (1968), però no el va sistematitzar ni incloure dins de la funció individual d'utilitat esperada.

diferents comportaments del mateix individu en diferents moments) davant del mateix delictes, la mateixa probabilitat de condemna i la mateixa pena esperada, sense haver de recórrer a diferents aversions al risc (o, en sentit més ampli, a diferents preferències respecte al delictes) com a única possibilitat.⁵⁸

Però la principal aportació d'aquests estudis és que permeten comptabilitzar correctament en el procés de presa de decisions l'aportació de tots els factors que influeixen sobre les conductes delictives, a través de la seva incidència en el cost d'oportunitat de l'individu respecte a les conductes delictives.

A partir dels primers estudis teòrics d'Ehrlich i Heineke sorgeixen una sèrie d'estudis econòmics anomenats d'*allocation of time o crime as work*, que tracten d'analitzar quins són els principals factors determinants de les conductes delictives, en concret, els factors que determinen el temps destinat a activitats delictives o, el que és el mateix, l'oferta de delictes.

En aquests estudis s'afirma invariablement com a conclusió final que "*els determinants del cost del delictes trobats en aquest estudi són la probabilitat de la detenció, la severitat de la pena i el cost d'oportunitat de l'activitat il·legal.*"⁵⁹

⁵⁷ Posner (1992).

⁵⁸ Sempre encara sota la hipòtesi que la utilitat de les accions delictives es mesura per la quantitat monetària que proporcionen als seus autors i que la utilitat marginal de la renda és constant, ja que en cas contrari (si per exemple s'accepta la utilitat marginal decreixent de la renda) també es pot incidir, com ja s'ha apuntat anteriorment, en l'oferta individual de delictes a través dels factors que determinen la utilitat que proporciona l'acte criminal al delinqüent. Robar mil pessetes pot proporcionar una utilitat molt diferent a un drogaaddicte sota la síndrome d'abstinència o a un milionari.

⁵⁹ Erkki Koskela i Matti Virén (1993).

Tots els factors que modifiquen el cost d'oportunitat del delicte, com poden ser l'educació, la situació familiar, el nivell salarial... (i que determinen el rendiment, en termes d'utilitat, que obté l'individu per cada unitat de temps destinada a activitats legals), modifiquen també, a través del cost d'oportunitat, el conjunt de possibilitats d'acció de l'individu (independentment que també modifiquin o no les seves preferències) i en determinen la conducta.

Així, la incidència en les conductes criminals de factors com l'educació, l'edat, el nivell econòmic, la situació personal i familiar, l'estat de salut, l'addicció a drogues... i moltes altres, potser recollida correctament a través de la seva influència no únicament en les preferències respecte al delicte, que es consideraven donades, sinó també dintre del conjunt d'oportunitats d'acció de l'individu a través del seu cost d'oportunitat i passen així a ser variables instrumentals de l'anàlisi econòmica del crim per al control de la delinqüència.

Per exemple, Phillips i Votey (1981) determinen la relació que hi ha entre les oportunitats ofertes pel mercat laboral i els nivells de delinqüència, demostrant que un major nivell de seguretat laboral i una major cobertura de l'atur incrementen, per als mateixos nivells d'atur, el cost d'oportunitat del delicte i redueixen els nivells de criminalitat.

Phillips i Votey també assenyalen en el mateix estudi que l'elevada correlació entre joventut i delinqüència potser explicada també a través del cost d'oportunitat, ja que entre la població juvenil amb majors nivells d'educació i formació professional, els nivells de delinqüència no són més grans que per a altres sectors d'edat. Únicament dintre dels sectors juvenils amb més dificultats per

accedir al mercat laboral hi ha una elevada correlació entre edat i delinqüència.

Més gràficament, Tauchen, Witte i Griesinger (1988) justifiquen la correlació entre el nivell d'educació i les conductes delictives⁶⁰ a través de tres arguments diferents. Primer, la major capacitat dels llicenciats per obtenir ingressos incrementa els seus costos d'oportunitat del delictes. En segon lloc, l'escola mateixa es perfila com una activitat alternativa a les delictives i implica un cost d'oportunitat. I en tercer lloc, la major informació que s'obté amb l'educació pot configurar d'una manera determinada (sembla que amb un major nivell d'aversion) les preferències respecte al delictes.⁶¹

En ser aquests treballs estudis empírics, s'ha posat l'èmfasi en la determinació del grau de correlació entre les variables independents: educació, nivell salarial... i la variable dependent: el nombre de delictes, utilitzant diferents funcions individuals adaptades a les necessitats específiques de l'estudi realitzat, però sense elaborar un veritable model teòric sobre la incidència de determinats factors socials i personals en el nombre de delictes.

⁶⁰ En alguns estudis econòmics, com *Work and Crime: An Exploration Using Panel Data*, Witte i Tauchen (1994), s'afirma que: "Els nostres resultats indiquen que la high school graduation no implica menors nivells de criminalitat, ja que no té efectes significatius sobre la formació de capital humà (i la probabilitat de trobar feina amb el corresponent increment del cost d'oportunitat)", "els resultats semblen indicar dèbils relacions entre els nivells d'educació i els nivells de criminalitat, però relacions més consolidades entre el fet d'estar estudiant o treballant, i baixos nivells de delinqüència".

⁶¹ Kessler (1990), *Are private schools Better at training students or are they merely Training Better students? The Public Private Achievement Differential* citat a Witte i tauchen 1994: "los graduados en escuelas parroquiales tienen mas tendencia i justifican más los delitos de cuello blanco que los graduados en escuelas públicas".

4.1. Una nova funció d'utilitat

A l'únic efecte d'il·lustrar els mecanismes pels quals els factors als quals hem fet anteriorment referència incideixen sobre les conductes delictives de l'individu, es proposa un **model de distribució temporal entre activitats il·legals i d'activitats legals remunerades amb preferència respecte a l'origen de la renda**, ja que les preferències recullen els anomenats factors psicològics de l'individu, que és un altre dels factors explicatius dels comportaments delictuosos als quals tradicionalment no presta gaire atenció l'anàlisi econòmica de les conductes criminals.

Sigui i un individu racional amb una funció d'utilitat com:

$$U_i = U(Y, X_L)$$

que considerem donada a curt termini, i on Y és la renda disponible de l'individu i i X_L , el nombre d'hores treballades legalment, malgrat que l'individu també té la possibilitat d'adquirir renda mitjançant la comissió d'actes delictuosos. És a dir, Y té dos components:

$$Y = Y_L + Y_D$$

on Y_L és la renda guanyada en activitats legals:

$$Y_L = w \cdot X_L$$

sent w el salari per hora de la feina legal remunerada, i on Y_D és la renda associada a l'activitat delictuosa, que dependrà de si el delinqüent és o no condemnat, per la qual cosa parlem de renda esperada (EY_D):

$$Y_D = EY_D = (1 - P) B(X_D) + P(B(X_D) - f(X_D))$$

i on les variables P , $B(X_D)$, $f(X_D)$ tenen el seu significat habitual: probabilitat de ser condemnat, benefici derivat de la realització de X_D hores d'activitat delictuosa i pena a imposar per aquest nivell de delinqüència.

Es pot observar que aquesta funció de renda esperada de l'activitat delictuosa recorda les funcions d'utilitat esperada del delictes utilitzades en els models anteriors, i es comprovar, però, com ara el criteri d'elecció de l'individu varia substancialment amb la inclusió del cost d'oportunitat: ara la decisió d'incrementar X_D en una unitat no depèn de si EY_D és més gran o més petita que 0, sinó de la contribució a la utilitat de l'increment de X_D a través de l'increment de renda que suposa, incloent-hi la disminució de renda legal soferta, ja que increments de X_D suposen decreixements de X_L en la mateixa quantia, és a dir, el cost d'oportunitat del delictes.

Si se suposa que l'individu i dedica H^{62} hores diàries a l'obtenció de renda legalment o il·legalment:

$$X_L + X_D = H$$

i es suposa que:

- $\frac{\partial U_i}{\partial Y} > 0$, a més renda disponible, major utilitat.
- $\frac{\partial U_i}{\partial X_L} \neq 0$, l'individu té unes preferències determinades i fixes sobre l'activitat delictuosa, que fan que la seva utilitat no sigui

⁶² Podem suposar, per simplificar, que H és fix en la línia proposada per Ehrlich o variable tal com proposa Heineke en la seva funció d'utilitat.

indiferent a l'origen de la renda.

Una unitat extra de renda no implica el mateix increment d'utilitat, segons si prové d'activitat legal o d'activitats il·legals, donades les preferències de l'individu i:

Si $\frac{\partial U_i}{\partial X_L} > 0$, l'agent té preferència per la renda guanyada legalment

i presenta un rebuig cap a les activitats criminals, que serà més fort com major sigui el valor de la derivada.

Si $\frac{\partial U_i}{\partial X_L} < 0$, l'individu té preferència per l'activitat criminal i

presenta un rebuig cap als treballs legal. És el que es considerava anteriorment "una personalitat refractària al treball".⁶³

Aquestes preferències, i els factors que les determinen, estan recollides en la forma de les corbes d'indiferència de l'individu respecte a les activitats criminals, fent-les més o menys inclinades respecte a les activitats delictives.

El pendent de la corba d'indiferència recollirà els anomenats factors psicològics (és a dir, la preferència o proclivitat de l'individu cap a les accions il·legals, que és el que en termes criminològics s'anomena el "patró de personalitat criminal" de l'individu).

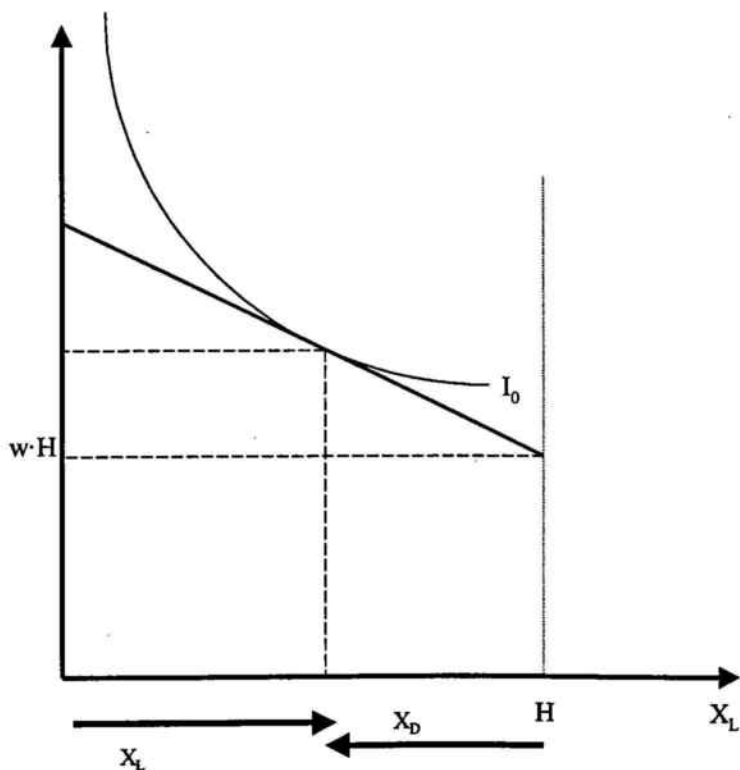
Com es veurà, en el procés de presa de decisions òptimes el pendent de les corbes d'indiferència és un dels factors determinants de la conducta de l'individu i de la seva oferta de delictes, per la qual

⁶³ Aquesta anotació era habitual fa no massa anys en els expedients penitenciaris dels interns reincidents. Avui dia la situació, afortunadament, ha canviat i es tenen en compte altres tipus de consideracions en l'avaluació dels motius que porten a un individu a iniciar una carrera delictuosa.

cosa, malgrat que l'anàlisi econòmica consideri donades i invariables a curt termini les preferències, sí que és necessari per a una comprensió íntegra del fenomen criminal considerar els factors que determinen aquestes preferències.

En aquest sentit, Block i Heineke (1975) consideren que la utilitat esperada d'una acció delictuosa depèn de la renda esperada i dels factors psicològics que s'han de tenir expressament en compte, ja que un individu pot no cometre un crim del qual s'espera una utilitat positiva si és "patològicament honrat", en la terminologia de Cowell (1995), o realitzar una conducta delictuosa encara que presenti "una loteria negativa" quan té preferència pel delictes.

El problema del consumidor, que podem veure representat en la gràfica següent:

és distribuir el seu temps òptimament. És a dir, maximitzar la seva funció d'utilitat segons el següent programa d'optimització:

$$U_i = U (Y, X_L)$$

$$\text{subjecte a que } X_L + X_D = H$$

Si se suposa que la funció d'utilitat és estrictament quasicòncava,⁶⁴ per la qual cosa tindriem corbes d'indiferència estrictament convexes, les condicions d'òptim serien donades com és habitual, per la igualtat entre la $RMS_{x_i}^y$ i el pendent de la recta de balanç.

Com que hem suposat corbes d'indiferència estrictament convexes, la $RMS_{x_i}^y$ serà negativa i decreixent, la qual cosa implica que hi ha preferència per la renda que prové del treball legal i, com més gran és l'aversion al delictes, major serà la $RMS_{x_i}^y$.

El pendent de la recta de balanç està donat per l'increment de renda que suposa cada unitat de temps que es traspassa de la feina legal a la il·legal, increment de renda que està donat per l'equació:

$$EY_D - Y_L = (1 - P) B(X_D) + P(B(X_D) - f(X_D)) - w \cdot X_L,$$

on $w \cdot X_L$ és el cost d'oportunitat del delictes, que és un dels factors que determina el conjunt d'oportunitats de l'agent econòmic, a més de P , $B(X_D)$ i $f(X_D)$.

Si, com hem dit, suposem una funció d'utilitat estrictament quasicòncava, podem garantir un màxim d'utilitat si:

⁶⁴ la qual cosa implica suposar unes determinades preferències de l'individu analitzat respecte a l'origen de la seva renda.

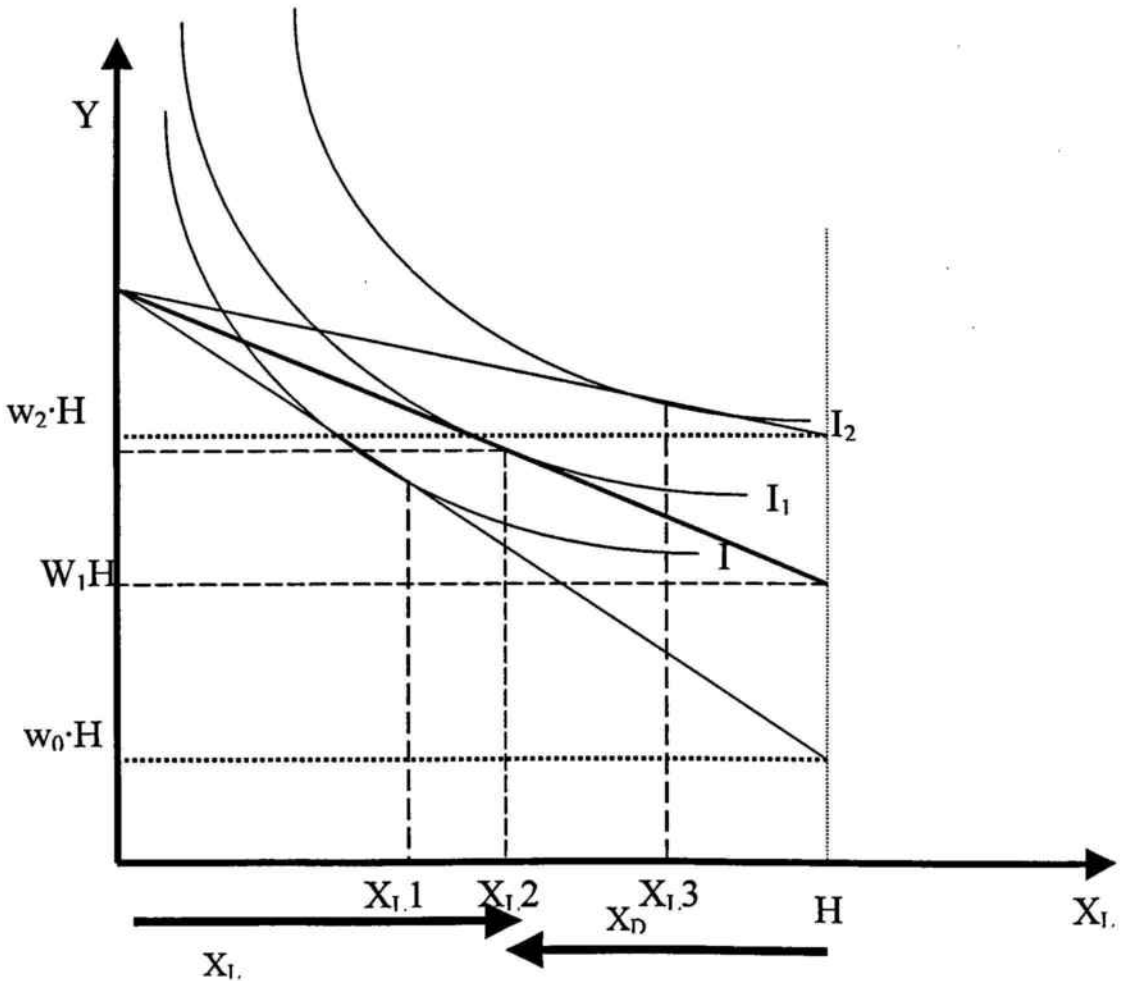
$$\frac{\partial U / \partial X_L}{\partial U / \partial Y} = \frac{\partial Y}{\partial X_D} = \frac{\partial Y_D}{\partial X_D} + \frac{\partial Y_L}{\partial X_D} = E' Y_D - w,$$

ja que:

$$\frac{\partial U}{\partial X_L} = \frac{\partial U}{\partial Y} \frac{\partial Y}{\partial X_D} = E' Y_D - w.$$

Atese les condicions d'òptim, podem observar com varia l'oferta de delictes davant de variacions en el seu cost d'oportunitat: w .

Gràficament:

Com que per hipòtesi hem suposat que $\frac{\partial U}{\partial X_L}$ és decreixent i $E'Y_D$ és constant, un increment del salari implica disminucions de $E'Y_D-w$, per la qual cosa per continuar complint les condicions d'òptim hauria de disminuir $\frac{\partial U}{\partial X_L}$, cosa que s'aconseguiria, atès el seu caràcter decreixent, a través d'un increment d' X_L o, el que és el mateix, un decrement d' X_D , és a dir, una disminució de l'oferta de delictes.

4.2. Les polítiques de prevenció social del delicte

Amb la introducció del cost d'oportunitat en la funció d'utilitat de l'individu s'obren noves opcions alternatives a les punitives representades per la P i la f , per incidir en les conductes delictives. És a dir, hem demostrat que un increment en el salari i altres factors que puguin incidir-hi: educació, nivell d'atur..., disminuiran el nombre de delictes, per la qual cosa no únicament es pot controlar el nombre social de delictes a través dels instruments habituals proposats p el sistema de justícia criminal: P i f , sinó a través d'altres factors que incrementen els costos d'oportunitat del delicte.⁶⁵ De fet, aquests factors poden incidir en l'oferta social de

⁶⁵ De fet hi ha, a la vista del plantejament anterior, una altra manera diferent de lluitar contra el delicte i que també queda fora dels instruments sota control del sistema de justícia criminal: la disminució del benefici obtingut pel delinqüent de la seva acció delictuosa ($B(X_D)$).

La proliferació d'instruments de pagament alternatius a la moneda de curs legal, la limitació d'efectiu en bancs, caixes d'estalvis..., són importants demostracions d'aquesta política.

En el nostre cas, no analitzem explícitament aquesta possibilitat, ja que s'accepten les hipòtesis de la teoria econòmica del delicte que la utilitat de l'acció criminal està mesurada en termes monetaris i que la utilitat marginal de la renda és constant. La no acceptació d'aquestes dues hipòtesis obre altres vies de lluita contra el delicte.

delictes a través tant del cost d'oportunitat com de les modificacions de les preferències. Com que al nostre anàlisi considerem que les preferències respecte a les conductes criminals són constants (almenys a curt termini) únicament es contabilitza l'efecte de la variació dels paràmetres sobre les conductes delictives a través de la modificació del cost d'oportunitat.

La modificació del cost d'oportunitat de les activitats delictives incrementant el conjunt de possibilitats legals dels individus i els seus rendiments, dóna lloc a les anomenades polítiques de prevenció social del delictes.

Aquestes polítiques de prevenció social es configuren com una alternativa al sistema de justícia criminal per al control social de la delinqüència, i mentre que aquest posa l'èmfasi en la prevenció "activa" (amb mesures dissuasòries com ara més quantitat de policia o més severitat de les condemnes), la prevenció social intenta que la conducta criminal sigui la pitjor de les opcions a l'abast de l'individu (no perquè tingui una elevada probabilitat de ser molt castigada, sinó perquè el conjunt d'oportunitats d'actuar legalment és més atractiu i rendible).

Hi ha diversos instruments que permeten incrementar el cost d'oportunitat dels delictes per a un determinat individu: el nivell de

Hi ha diferents factors que determinen la utilitat que obté un delinqüent d'una acció criminal (com en el cas del robatori de mil pessetes per part d'un drogaddicte o d'un milionari), incidint sobre els quals (en aquest cas, sobre el consum de drogues) es pot incidir sobre l'oferta de delictes.

D'altra banda, l'acceptació del decreixement en la utilitat marginal de la renda possibilita considerar que els menys afavorits econòmicament obtenen més utilitat de les (similars) accions delictives que els més rics, i que, en conseqüència, millores en la (igualtat de la) distribució de la renda són un bon instrument per reduir el nivell de delinqüència.

Els models de Benoit i Osborne (1995), Grossman (1995), Sala-i-Martin (1992) i Smith i Wright (1992) en són importants exemples.

formació social, el nivell d'educació, el nivell salarial, el nivell d'atenció sanitària... per esmentar-ne únicament uns pocs exemples dels molts que existeixen en la literatura criminològica des d'una perspectiva racional (estudis econòmics) o no racionals (estudis psicològics, antropològics...).

Els estudis econòmics consideren bàsicament tres instruments "generals" que tenen incidència sobre els costos d'oportunitat individuals: la redistribució de la renda,⁶⁶ els programes d'educació⁶⁷ i els programes d'ocupació.⁶⁸

La majoria d'aquests estudis són estudis aplicats que intenten avaluar econòmicament la incidència d'un únic factor sobre els comportaments delictius, sense elaborar veritables models teòrics sobre les conductes criminals. Brennan (1973) va configurar un model *ad hoc* basat en el cost d'oportunitat del delicte per a la prevenció de les revolucions.

Segons el seu model, un individu pot esperar la següent utilitat de participar en la revolució:

$$EU_i = P_e U_i(R_e) + (1 - P_f) U_i(R_f) - P_H H$$

on P_e és la probabilitat d'èxit de la revolució i R_e són els rendiments que es derivaran per a l'individu i en aquest cas (èxit de la revolució).

P_f és la probabilitat de fracàs de la revolució i R_f són els rendiments, amb tota seguretat negatius (ja que tenen el sentit de

⁶⁶ Rodgers (1974) i Danzinger i Wheeler (1975), malgrat que en l'actualitat es considera que les redistribucions de renda afecten les conductes delictives via utilitat marginal del benefici del delinqüent.

⁶⁷ Tauchen, Witte i Griesinger (1988) i Witte i Tauchen (1994).

pena imposada als que formen les files del ban perdedor), que en aquest cas es produiran per a l'individu i .

$P_H H$ és el cost d'oportunitat de la revolució per a l'individu i : H és el cost que tindrà per a un individu l'èxit de la revolució: incidència de les nacionalitzacions, expropiacions... sobre el patrimoni propi i P_H , la probabilitat de ser afectat per aquestes polítiques revolucionàries.

Segons Brennan, de forma coherent amb el plantejament Beckerià, un individu tindrà menys proclivitat a ser partícip de la revolució com més gran sigui el seu cost d'oportunitat, la qual cosa justificaria les facilitats que per accedir a ser propietari d'un habitatge o locals comercials existien en el règim anterior.

La generalització d'aquest model permet avaluar la incidència del cost d'oportunitat i dels factors que el determinen, en el procés de decisió dels individus pel que fa a les conductes criminals.

Pel que respecta, per exemple, als programes d'educació es considera que un increment de l'educació incrementa la probabilitat de trobar feines millor remunerades,⁶⁹ encara que hi ha crítiques que accepten aquest postulat a nivell individual, però no a nivell general, ja que si incrementem el nivell educatiu general de la societat també s'incrementarà la competència per als llocs de treball.

Phillips i Votey (1991) posen en relleu la importància dels programes d'ocupació en el control de la delinqüència endemostant que el nivell de criminalitat als col·lectius amb una major dificultat

⁶⁸ Phillips i Votey (1981).

⁶⁹ Weisbrod (1972).

per trobar feina és força més elevat a pesar que en el conjunt de la societat, segons els autors, no existeix correlació positiva entre el nombre de delictes i el nivell d'ocupació, ja que el cost d'oportunitat de l'individu es pot veure afectat pels subsidis d'atur i altres tipus d'ajuts.

En aquest sentit es pot comentar que en un estudi realitzat per l'autor d'aquest treball l'any 1994 es va observar que de 113 casos analitzats de delinqüents reincidents pel mateix delicte que van entrar a la presó Model de Barcelona abans d'un any d'haver acabat de complir la condemna anterior,⁷⁰ un percentatge significatiu (51%) va delinquir (i va ser capturat per la policia) entre el sisè i el novè mes després de la seva posada en llibertat, és a dir una vegada exhaurit el subsidi d'excarceració a què tenen dret tots els alliberats per condemes superiors a un any, per a un període (habitualment) de sis mesos.

D'aquesta estadística es pot deduir que en presència de millors nivells d'ocupació, però amb una disminució d'ajuts a excarcerats, el nombre d'alguns delictes (bàsicament robatoris i furts de menor quantia o delictes contra la salut pública a petita escala, que són els delictes més comuns dintre dels enquestats: 63%) pot incrementar-se, ja que existeix un grup de delinqüents incapaços de trobar cap tipus feina, però que podrien viure d'aquesta petita ajuda.

Suprimir aquests ajuts per estalviar menys de 50.000 pessetes per mes i individu pot implicar la necessitat d'imposar penes (que en aquests casos no serveixen per a res, ja que no tenen cap efecte dissuassori) a aquests individus per evitar els seus delictes i que

⁷⁰ O abans d'un any de l'inici de la llibertat condicional en el cas de cobrament anticipat del subsidi d'atur.

suposen unes despeses de compliment de condemna de 3,5 a 4 milions de pessetes anuals, a part dels danys causats.

Malgrat aquests raonaments teòrics que podrien justificar l'existència dels subsidis d'excarcerament, els experiments que en aquest sentit s'han realitzat en altres països, sobretot als EUA, per analitzar les respostes dels delinqüents (en termes de percentatge de reincidència) als ajuts econòmics, no han permès obtenir resultats concloents sobre l'eficàcia d'aquesta mesura.

Mentre que el programa Living Insurance For Ex Prisoners, (LIFE) aplicat a Baltimore el 1971, va permetre observar que els delinqüents que rebien els subsidis presentaven una taxa de reincidència menor que els no beneficiats pels ajuts de l'administració penitenciària⁷¹ els resultats del Transitional Aid research Project (TARP) indicaven que concedir automàticament subsidis d'atur durant llargs períodes de temps a tots els excarcerats desincentivava la recerca de feina i incrementava les taxes de reincidència dels delinqüents contra la propietat, la qual cosa, en la meua opinió, no invalida l'eficàcia de la mesura però ressalta la necessitat de fer servir criteris d'eficiència en la seva aplicació.

Com hem vist, les polítiques de prevenció social es configuren com una opció alternativa al sistema de justícia criminal.⁷² La societat

⁷¹ Els resultats del programa LIFE són qüestionats per Rossi, Berk i Lenihan (1980) que consideren irreal i irrepelible les condicions en les que es realitza l'experiment.

⁷² En els meus anys de treball amb delinqüents en les presons de Catalunya he tingut diverses ocasions d'observar el funcionament pràctic del cost d'oportunitat del delictes en la funció individual d'utilitat esperada del delictes i en la funció individual d'oferta de delictes.

Potser, la demostració més evident la vaig observar en un delinqüent multirreincident anomenat el Araña.

Aquest senyor, paraplègic i indigent, estava perfectament adaptat a viure dels recursos socials i havia renunciat en diferents ocasions a ingressar en alguna

pot controlar el nivell de criminalitat bé amb mesures preventives prèvies a la comissió del delicte que incrementen el conjunt d'oportunitats d'acció dels individus (o disminueixen la utilitat de l'acte delictu), bé a través dels instruments punitius clàssics de control social del delicte: la probabilitat de condemna i la quantia (i el tipus de pena), que busquen la dissuasió dels comportaments criminals futurs castigant exemplarment els actuals.

La pena privativa de llibertat rehabilitadora és un instrument en mans del sistema de justícia criminal (i per tant és un instrument en principi clarament repressiu) que permet als responsables de les polítiques dissuasòries i repressives del delicte aprofitar els efectes en la reducció de la delinqüència de les polítiques de prevenció social, però no únicament per evitar que determinats individus es converteixin en delinqüents, sinó també per aconseguir que alguns delinqüents deixin de ser-ho.

Per explicar la filosofia que inspira i justifica l'existència de la pena privativa de llibertat rehabilitadora (o reinseridora en la societat, en terminologia més ajustada als postulats legals que la

residència "perquè no volia perdre la seva llibertat" (sic).

En ocasions, quan se li imposava algun tipus de condicionament previ (que ell no estava disposat a acceptar) per rebre algun ajut amb el qual pagar menjar i un llit per dormir, com a protesta s'acostava amb la seva cadira de rodes a uns coneguts grans magatzems de la Plaça Catalunya de la nostra ciutat i trencava amb una pedra els aparadors. A continuació era ingressat per uns pocs dies a la presó Model, on el vaig conèixer i on vaig parlar amb ell en diverses ocasions. És innecessari dir que ni la probabilitat de condemna, ni la possible pena a imposar, tenien cap efecte sobre la conducta d'aquest individu, el qual per poder aconseguir llit i menjar per valor de poques pessetes ocasionava destrosses per valor de molts milers.

El problema es va acabar quan, després de moltes penes imposades, entre les quals va haver-hi la de prohibir la residència a Barcelona per un temps determinat (malgrat que sempre aconseguia tornar) "algú" li va oferir pagar-li la pensió i l'alimentació, sense cap condicionament previ, sempre que als aparadors no els tornés a passar res.

No cal dir que fa molt de temps que no l'he tornat a veure per la presó.

regulen) en el món penitenciari s'utilitza habitualment una comparació.

Es considera que el funcionament de la pena privativa de llibertat aplicada amb vocació rehabilitadora és comparable a un curs d'estiu per a estudiants amb assignatures pendents al final del període lectiu regular.

Malgrat que la possibilitat que un alumne hagi d'assistir al curs pot ser utilitzada com un instrument dissuasori per als estudiants dolents, la qual cosa pot servir per millorar les notes, que és també l'objectiu final del curs d'estiu, està clar que aquest instrument no s'ha definit com una eina dissuasòria (repressiva) i que únicament de forma accessòria compleix aquest objectiu.

Encara que la finalitat última sigui incrementar les notes dels estudiants, el mecanisme pel qual el curs intenta assolir aquest objectiu és substancialment diferent de la repressió. Amb aquest curs s'intenta capacitar els estudiants amb un nivell inferior al necessari perquè puguin superar les proves a les quals siguin sotmesos.

En el pròxim apartat es consideraran els efectes sobre el benestar social d'aplicar una pena privativa de llibertat d'una determinada quantia, comptabilitzant dintre d'aquests efectes la variació de les conductes delictives provocades pels efectes de prevenció social (rehabilitadors) de la pena privativa de llibertat i no únicament els components dissuasori i reparador, com fa habitualment la teoria econòmica de la delinqüència.

4.3. Reformulació del model: consideracions econòmiques de la rehabilitació

A partir de la funció individual d'utilitat esperada que s'ha fet servir en els apartats anteriors:

$$S_j = B(O_j) - Pf_j,$$

i si, per tal de superar les limitacions del model a què ens hem referit anteriorment, s'hi introdueix el cost d'oportunitat (individual) del delictes, s'obté una funció individual d'utilitat esperada com:

$$S_j = B(O_j) - Pf_j - Co_j$$

on Co_j és la variable que recull la renda (utilitat, en sentit genèric) que l'individu j deixa de guanyar legalment pel fet de realitzar l'activitat delictuosa O_j .

La utilització d'aquesta funció d'utilitat modificada⁷³ permet justificar perquè, encara que se suposin preferències iguals i constants respecte al delictes i encara que es mantinguin constants la probabilitat de condemna i la severitat penal de la societat, dues persones, per exemple un executiu d'una multinacional i un aturat amb problemes de drogoaddicció poden tenir diferents comportaments davant d'una acció criminal, per exemple el robatori d'un milió de pessetes. O perquè una mateixa persona pot presentar comportaments delictuosos diferents en diferents moments.

Els dos individus considerats tenen costos d'oportunitat del delictes, reals o esperats, substancialment diferents, ja que mentre que per a

⁷³ Es mantenen els supòsits de mesurar el benefici de l'acció delictuosa en

l'executiu el temps destinat a l'activitat delictuosa pot suposar unes elevades pèrdues en rendes legals en abandonar la seva feina (encara que s'accepti la compatibilitat entre les activitats legals i les activitats il·legals, tal com planteja la teoria econòmica del delictes), a part de les possibles pèrdues futures si a la seva feina descobreixen la seva pluriocupació o en el cas de ser condemnat com a resultat del seu crim, per a l'aturat el cost d'oportunitat real serà zero o molt pròxim a zero i l'esperat, per exemple en cas de condemna de presó, potser fins i tot negatiu si com a resultat de la pena imposada pot superar la seva addicció i millorar la seva formació professional fins a aconseguir una feina.

Aquesta nova funció d'utilitat esperada del delictes permet obtenir, a partir del programa de maximització d'utilitat de l'individu, una nova funció individual d'oferta de delictes amb nous factors determinants:

$$O_j = O(P, f_j, Co_j)$$

i si es consideren els valors mitjans de les f_j i els Co_j , s'obtindrà la funció agregada o social d'oferta de delictes:

$$O = O(P, f, Co)$$

L'objectiu dels responsables de les polítiques de control de la delinqüència continua sent la minimització de la pèrdua social atribuïble al delictes i a les despeses ocasionades per les polítiques de control social de les activitats criminals.

Sense considerar les polítiques de prevenció social⁷⁴, el sistema de justícia criminal com organisme encarregat d'aplicar les polítiques "dissuasòries" de control social del delicte, ha de fixar la probabilitat òptima de captura i condemna dels delinqüents, la quantia i, amb la nova funció, el tipus òptim de pena a imposar per, tal de situar el nombre social de delictes en l'òptim, és a dir, en el nombre que minimitzi la pèrdua social ocasionada pels danys del delicte i per les despeses de captura i condemna i de compliment de la pena.

Malgrat que també Co és una variable explicativa de l'oferta de delictes, en principi el sistema de justícia criminal no utilitza, segons els postulats de la teoria econòmica de la delinqüència, el Co com a instrument de control de l'activitat criminal, ja que aquest és l'objectiu de les polítiques de prevenció social: modificar aquells factors, com el nivell d'educació, el nivell d'ocupació..., que puguin incrementar el cost d'oportunitat del delicte, fent menys atractives les activitats criminals i reduint-ne el nombre.

A Espanya, la Constitució estableix en el seu article 25.2 que: "*la pena privativa de llibertat [...] estaran orientades cap a la reeducació i reinserció social[...]*"

Segons l'article 237 del Reglament Penitenciari la pena privativa de llibertat rehabilitadora s'entén com un tractament individual que pretén fer de l'intern (en un centre penitenciari) una persona amb la intenció (modificació de les seves preferències) i la capacitat (modificació del seu conjunt d'oportunitats a través de la incidència en el seu cost d'oportunitat) de viure respectant la llei penal.

⁷⁴ L'aplicació de les polítiques de prevenció social és responsabilitat d'autoritats diferents de les que conformen el sistema de justícia criminal, per

És a dir, les penes imposades pel sistema de justícia criminal també poden incidir, en el cas de la pena privativa de llibertat rehabilitadora, sobre el cost d'oportunitat, a través de modificar els factors que el determinen, i actuen així sobre el nombre social de delictes, la qual cosa provocarà una disminució de la pèrdua de benestar social atribuïble a l'efecte rehabilitador de la pena, que no era considerat en l'anàlisi anterior, on exclusivament es comptabilitzava l'efecte dissuasori i reparador de la pena.

Aquesta omisió era principalment la que propiciava les rotundes afirmacions sobre la ineficiència de la pena privativa de llibertat, ja que únicament es considerava oportú aplicar aquesta pena, com a alternativa a les monetàries, en el cas que aquestes fosin incobrables.

Si ara es considera l'efecte rehabilitador de la pena (exclusiu de la pena privativa de llibertat) sobre el nombre de delictes les conclusions sobre l'eficàcia i l'eficiència d'aquest tipus de pena seran substancialment diferents.

Sobretot si es considera que la pena podria en aquest cas d'insolvència, a més d'evitar la repetició de la conducta en el futur, donar l'oportunitat al delinqüent d'obtenir una feina remunerada amb la qual indemnitzar les seves víctimes, a més de contribuir a sufragar les despeses ocasionades per la pena aplicada.

Per tot això, considerem en aquest model que el cost d'oportunitat potser modificat per la pena imposada si aquesta és una pena privativa de llibertat rehabilitadora que incideix sobre factors com l'educació, la formació professional, les habilitats socials, els

la qual cosa normalment són aplicades sense la necessària coordinació.

hàbits i les conductes socials..., mentre que aquests factors no es veuran afectats per altres tipus de penes, com les monetàries o de restriccions de drets.⁷⁵

Com que en l'apartat anterior s'havia considerat que el cost unitari de la pena monetària (b) era pròxim a 0, mentre que el de la pena privativa de llibertat era pròxim a 1 o superior, en el cas d'internament de joves o d'interns d'especial perillositat, i com que els tractaments penitenciaris encaminats a incrementar la salut, el nivell cultural i educatiu, la formació professional, la socialització, les habilitats socials, necessiten instal·lacions adients, personal especialitzat... i altres tipus de recursos que suposen elevades despeses, podem considerar que el cost d'oportunitat respecte al delicte d'un individu després de complir una pena està en funció del cost individual de compliment de les penes.⁷⁶

$$\frac{\partial Co}{\partial b} > 0$$

que implica que aplicar penes privatives de llibertat rehabilitadores (que comporten majors despeses unitàries de compliment de les penes) incrementa els costos d'oportunitat i que, com millor (i més car) és el tractament penitenciar (en el cas que sigui aquesta la

⁷⁵ Aquesta consideració crea la necessitat de demostrar primer que els factors determinants del cost d'oportunitat incideixen sobre el nombre de delictes, en aquest cas a través de les taxes de reincidència, i, en segon lloc, que l'estada en la presó modifica aquests factors i és, per tant, un factor explicatiu del comportament futur dels delinqüents. Aquest serà l'objectiu de la tercera part de la tesi, on es farà un estudi estadístic.

⁷⁶ En el cost unitari de la pena privativa de llibertat podem considerar tres components: despeses de seguretat, hoteleres i de tractament; per la qual cosa un cost unitari de compliment elevat no garanteix un "bon" tractament penitenciar i un increment del cost d'oportunitat, però sí que un increment del cost d'oportunitat necessita un elevat cost unitari de compliment. Nosaltres suposarem, inicialment, fixes les despeses de seguretat i hoteleres i, per tant, els increments dels costos unitaris de compliment impliquen major

pena imposada) més s'incrementa el cost d'oportunitat del delictes, com intentarem demostrar en la segona part d'aquest treball.

Com que el nombre social de delictes és funció del cost d'oportunitat suposem que es complirà la hipòtesi totalment plausible i demostrada per nombrosos estudis empírics que:

$$\frac{\partial O}{\partial C_o} < 0$$

d'on es pot deduir que el nombre de delictes no és independent del tipus de pena aplicada, mesurada segons el seu cost unitari, i tampoc, si suposem que s'aplica una pena privativa de llibertat, de la qualitat del tractament penitenciari rebut. Així:

$$\frac{\partial O}{\partial b} < 0,$$

seria la ràtio del nombre de delictes evitats gràcies a cada pesseta gastada en compliment de la pena, que ens dóna una certa orientació de la capacitat rehabilitadora de la pena imposada (malgrat que una part d'aquesta ràtio està justificada pel component dissuasori) i potser un interessant indicador de la seva eficiència.

Com que els delictes evitats gràcies a l'increment de la despesa unitària de compliment de la pena suposen un estalvi social dels danys provocats pel nombre de delictes evitats més les despeses de captura i condemna i de compliment evitades (E), podem comparar l'estalvi marginal aconseguit per increments unitaris de la despesa de compliment per unitat de pena imposada, que serà un indicador del multiplicador d'estalvi social de la pena:

increment dels costos d'oportunitat.

$$\frac{\partial E}{\partial b}$$

Ceteris paribus el tipus de pena a imposar ha de ser la que presenti un indicador major i sempre amb el límit de valors positius del multiplicador: s'apujarà la qualitat del tractament aplicat (és a dir, s'incrementarà el cost de compliment) fins que la ràtioanterior adopti valor nuls o negatius.

Els responsables de dissenyar la política del sistema de justícia criminal han de triar les quantitats òptimes de probabilitat de captura i condemna (P), la quantia òptima de la pena (f) i també el tipus òptim de pena a aplicar mesurat per la seva despesa unitària (b), que es converteix així en un altre instrument per al control social del delicte a disposició dels responsables d'aquestes polítiques.

L'objectiu últim continua sent aconseguir, a través de la determinació òptima d'aquests tres instruments, situar el nombre social de delictes en el seu nivell òptim, és a dir, en el nivell que minimitzi les despeses ocasionades pels delictes, les condemnes i els càstigs.

Sigui :

$$O = O(P, f, b)$$

la funció social d'oferta de delictes segons, a més de la probabilitat de captura i condemna i de la quantia de la pena, el seu cost unitari.

I la funció:

$$L(O) = H(O) + C(P, O) + C_p(P, f, b, O)$$

la funció de pèrdua social associada al delictes, les condemnes i els càstigs, que és la funció a minimitzar, sent les variables instrumentals P , f i b .

Les condicions de primer ordre:

$$\frac{\partial L}{\partial P} = \frac{\partial H}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial P} + \frac{\partial C}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial P} + \frac{\partial C}{\partial P} + \frac{\partial C_p}{\partial P} + \frac{\partial C_p}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial P} = 0,$$

$$\frac{\partial L}{\partial f} = \frac{\partial H}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial f} + \frac{\partial C}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial f} + \frac{\partial C_p}{\partial f} + \frac{\partial C_p}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial f} = 0,$$

$$\frac{\partial L}{\partial b} = \frac{\partial H}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial b} + \frac{\partial C}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial b} + \frac{\partial C_p}{\partial b} + \frac{\partial C_p}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial b} = 0,$$

que podem reescriure com:

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O} \right) \frac{\partial O}{\partial P} = - \frac{\partial C}{\partial P} - \frac{\partial C_p}{\partial P},$$

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O} \right) \frac{\partial O}{\partial f} = - \frac{\partial C_p}{\partial f},$$

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O} \right) \frac{\partial O}{\partial b} = - \frac{\partial C_p}{\partial b},$$

equacions que recullen la condició marginalista d'equilibri (nombre òptim de delictes): ingrés marginal igual a cost marginal.

$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O} \right) \frac{\partial O}{\partial P}$ és el cost marginal social dels nous delictes provocats per la relaxació (reducció) unitària de la probabilitat de captura i condemna.

$(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O}) \frac{\partial O}{\partial f}$ és el cost marginal social dels nous delictes provocats per la relaxació (reducció) unitària de la quantia de la pena.

$(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial C_p}{\partial O}) \frac{\partial O}{\partial b}$ és el cost marginal social dels nous delictes provocats per la relaxació (reducció) unitària del cost unitari de compliment de la pena.

Tots aquests costos marginals, d'acord amb els supòsits establerts anteriorment, són creixents respecte el nombre de delictes.

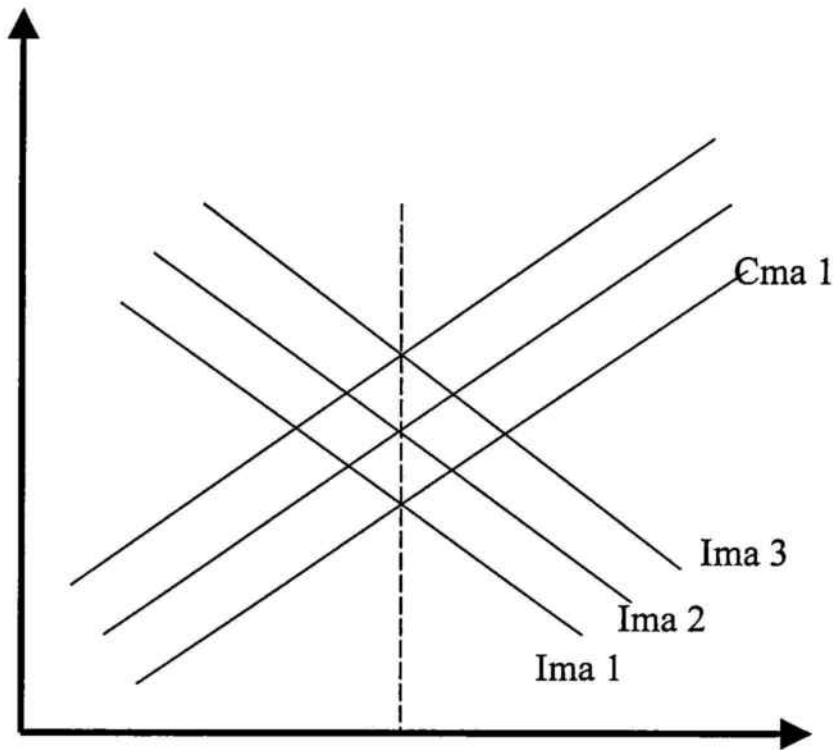
$(\frac{\partial C}{\partial P} + \frac{\partial C_p}{\partial P})$ és l'ingrés marginal social (l'estalvi social en despeses de captura i condemna i de compliment de condemna) de la reducció unitària de la probabilitat de captura i condemna.

$\frac{\partial C_p}{\partial f}$ és l'ingrés marginal social (l'estalvi social en despeses de compliment de condemna) de la reducció unitària de la quantia de la pena.

$\frac{\partial C_p}{\partial P}$ és l'ingrés marginal social (l'estalvi social en despeses de compliment de condemna) de la reducció unitària del cost unitari de compliment de la pena.

De les equacions anteriors, considerem que s'ha d'incrementar la P , la f i la b fins que s'igualin els ingressos marginals socials i els costos marginals socials, determinant així les magnituds òptimes d'aquestes variables: P^* , f^* i b^* , el nombre social òptim de delictes: $O^* = O(P^*, f^*, b^*)$ i el mínim de la funció de pèrdua social: $L^* =$

L(O*). Gràficament:

Si reescrivim les equacions anteriors com a:

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial Cp}{\partial O}\right) = -\left(\frac{\partial C}{\partial P} + \frac{\partial Cp}{\partial P}\right) \frac{1}{\frac{\partial O}{\partial P}},$$

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial Cp}{\partial O}\right) = -\frac{\partial Cp}{\partial f} \frac{1}{\frac{\partial O}{\partial f}},$$

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} + \frac{\partial Cp}{\partial O}\right) = -\frac{\partial Cp}{\partial b} \frac{1}{\frac{\partial O}{\partial b}},$$

la part esquerra de l'equació és el cost marginal social d'un nou delictes provocat per la disminució en les proporcions adjacents d'una de les tres variables instrumentals, mentre que la part dreta de les

tres equacions indica l'ingrés marginal social d'un nou delictes propiciat per la relaxació, alternativa i respectivament, de la probabilitat de captura i condemna, la quantia de la pena i el cost unitari de compliment.

Com que el cost marginal d'un nou delictes és el mateix sigui quin sigui la variable instrumental relaxada que l'hagi provocat, podem concloure que, com que $(\frac{\partial C}{\partial P} + \frac{\partial C_p}{\partial P}) > \frac{\partial C_p}{\partial f}$ i $(\frac{\partial C}{\partial P} + \frac{\partial C_p}{\partial P}) > \frac{\partial C_p}{\partial b}$ ja que la probabilitat de captura i condemna incideix sobre les despeses de captura a més de sobre les despeses de compliment, que a l'òptim les elasticitats han de ser, en valors absoluts:

$$\frac{1}{\frac{\partial O}{\partial P}} < \frac{1}{\frac{\partial O}{\partial f}} \text{ i}$$

$$\frac{1}{\frac{\partial O}{\partial P}} < \frac{1}{\frac{\partial O}{\partial b}},$$

per la qual cosa:

$$\frac{\partial O}{\partial P} > \frac{\partial O}{\partial f} \text{ i}$$

$$\frac{\partial O}{\partial P} > \frac{\partial O}{\partial b},$$

en l'equilibri (el nombre social de delictes d'equilibri ha d'estar dins la zona en la qual) els delinqüents han de ser més sensibles al risc de captura i condemna (amants del risc) que a l'efecte dissuasori de la pena o al seu efecte rehabilitador, ja que en cas contrari seria més eficient en implicar un menor cost marginal,

incrementar la quantia de les penes o el cost unitari de compliment, que únicament incrementen el cost de compliment de condemna.

La condició d'equilibri també implica que:

$$\frac{\partial C_p}{\partial f} \frac{1}{\partial O / \partial f} = \frac{\partial C_p}{\partial b} \frac{1}{\partial O / \partial b} \quad (3),$$

la qual cosa significa que per a una determinada probabilitat de captura i condemna, els responsables de dissenyar les polítiques de control social del delictes han de fer servir els instruments a la seva disposició (quantia i tipus de pena) segons les respectives sensibilitats del cost de compliment i l'oferta de delictes als diferents instruments utilitzables.

La pena privativa de llibertat serà més recomanable per ser més eficient com més gran sigui el seu efecte rehabilitador ($\frac{\partial O}{\partial b}$) i menor la seva incidència en el cost ($\frac{\partial C_p}{\partial b}$).

I el criteri per optar per un instrument o per l'altre (increments de b o d'f) és a dir, optar per una política rehabilitadora o repressiva, que és la veritable polèmica en el món de la justícia penal, ve donat per la comparació de les expressions de l'equació (3). De fet, l'opció més coherent seria la coexistència dels dos sistemes penals, el punitiu i el rehabilitador, i l'aplicació individual de cadascun segons de les característiques personals del delinqüent.

Si desglossem el cost de compliment de la pena: $C_p = bP_fO$, la funció de pèrdua social quedarà com:

$$L(O) = H(O) + C(O) + bPfO$$

Les condicions d'òptim seran:

$$\frac{\partial L}{\partial P} = \frac{\partial H}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial P} + \frac{\partial C}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial P} + \frac{\partial C}{\partial P} + bfO + bPf \frac{\partial O}{\partial P} = 0,$$

$$\frac{\partial L}{\partial f} = \frac{\partial H}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial f} + \frac{\partial C}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial f} + bfO + bPf \frac{\partial O}{\partial f} = 0,$$

$$\frac{\partial L}{\partial b} = \frac{\partial H}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial b} + \frac{\partial C}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial b} + bfO + bPf \frac{\partial O}{\partial b} = 0,$$

d'on podem deduir que:

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} \right) \frac{\partial O}{\partial P} \frac{\partial P}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial P} \frac{\partial P}{\partial O} = -bPf \frac{\partial O}{\partial P} \frac{\partial P}{\partial O} - bfO \frac{\partial P}{\partial O},$$

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} \right) + \frac{\partial C}{\partial P} \frac{\partial P}{\partial O} = -bPf \frac{\partial O}{\partial P} \frac{\partial P}{\partial O} - bfO \frac{\partial P}{\partial O},$$

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} \right) + \frac{\partial C}{\partial P} \frac{1}{\frac{\partial O}{\partial P}} = -bPf \left(1 + \frac{\partial P}{\partial O} \frac{O}{P} \right),$$

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} \right) + \frac{\partial C}{\partial P} \frac{1}{\frac{\partial O}{\partial P}} = -bPf \left(1 + \frac{1}{\varepsilon_P} \right),$$

i de la mateixa manera podem deduir que:

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} \right) = -bPf \left(1 + \frac{1}{\varepsilon_f} \right),$$

$$\left(\frac{\partial H}{\partial O} + \frac{\partial C}{\partial O} \right) = -bPf \left(1 + \frac{1}{\varepsilon_b} \right).$$

Com que $\frac{\partial C}{\partial P} \frac{1}{\partial O/\partial P}$ és negatiu per ser-ho $\frac{1}{\partial O/\partial P}$ en ser l'elasticitat de l'oferta de delictes respecte a P negativa (com també ho es respecte a f i a b) el cost marginal d'un nou delictes propiciat per la disminució de la P és menor que el cost marginal d'un nou delictes propiciat per la disminució d'f o de b.

Ja que per al nombre òptim de delictes l'ingrés marginal és igual al cost marginal, a l'òptim l'ingrés marginal d'un nou delictes provocat per la disminució de la P ha de ser menor que l'ingrés marginal d'un nou delictes provocat per la disminució d'f o b, cosa que implica que el nombre òptim de delictes ha d'estar dins la zona en la qual els delictes presenten $\varepsilon_p > \varepsilon_f$ i $\varepsilon_p > \varepsilon_b$ (és a dir, els delinqüents són més sensibles a increments de la probabilitat de captura i condemna que a l'efecte dissuasori -increments d'f- i/o a l'efecte rehabilitador de la pena -increments de la b-).

De les dues equacions següents (4) i (5) es pot deduir que a l'òptim, i per a una probabilitat de captura i condemna òptima, i per a un tipus i per a una quantia de pena donades, les elasticitats de l'oferta de delictes respecte a increments de la quantia de la pena (f) i respecte a increments del cost unitari de compliment (b) han de ser iguals: $\varepsilon_f = \varepsilon_b$, per la qual cosa, per al nombre òptim de delictes, els delinqüents han de presentar la mateixa sensibilitat respecte als efectes dissuasoris que als rehabilitadors de la pena.

Si les elasticitats fossin diferents seria possible mantenir constant el nombre de delictes i disminuir la pèrdua de benestar social (cosa que indicaria que no érem a l'òptim) incrementant la variable de

major elasticitat i disminuint la de menor en la mesura necessària.

Amb aquest criteri podem actuar en cas de necessitar una reforma parcial del sistema penal, és a dir quan el tipus i la quantia de les penes ja estan determinades però l'ingrés marginal social és menor que el cost marginal, per la qual cosa una disminució del nombre de delictes disminuiria la pèrdua de benestar social del delicte i de les penes.

En aquest cas és fàcil comprovar que, amb una probabilitat de captura i condemna òptima, el criteri d'òptim serà incrementar la variable, la quantia o el cost unitari de la pena que presenti major elasticitat, independentment de quina sigui la quantia de la pena aplicada o el seu cost de compliment.⁷⁷

El criteri per optar per un tipus de pena o per un altre està donat per la comparació de les equacions d'ingrés marginal:

$$bPf\left(1+\frac{1}{\varepsilon_f}\right) \text{ i } bPf\left(1+\frac{1}{\varepsilon_b}\right),$$

que a l'òptim s'igualen amb el cost marginal. S'opta per la multa o per la pena privativa de llibertat segons quina implica menor cost marginal en el nombre òptim de delictes, que està en funció no únicament del cost de compliment sinó també de la sensibilitat dels delinqüents a l'efecte dissuasori i/o rehabilitador de la pena.

Així, la pena privativa de llibertat amb major cost de compliment que la pena monetària serà el tipus òptim (en ser més eficient que la multa) quan:

- major sigui la sensibilitat dels delinqüents a l'efecte rehabilitador de la pena i menor a l'efecte dissuasori (delinqüents amb personalitat psicopàtica, amb problemes de drogaddicció, multirreincidentes...);
- menor sigui el cost del tractament rehabilitador i major el cost associat al cobrament de les penes monetàries: delinqüents amb facilitat d'inserció social, delinqüents amb habilitats socials que únicament requereixen formació professional...
- menor sigui la duració necessària de la pena per complir la finalitat de la rehabilitació i major la quantia de la pena per complir la finalitat dissuasòria: per donar formació professional pot ser suficient un període de dos anys però per dissuadir pot ser necessari un temps major.⁷⁸

Tots aquests criteris indiquen que la pena privativa de llibertat potser un instrument eficient si és aplicada correctament (amb la qualitat de tractament mesurada pel seu cost unitari necessària i amb la duració adient a la seva finalitat rehabilitadora, ja que estades més prolongades impliquen despeses innecessàries) i als delictes i delinqüents correctes: aquells que són més sensibles a la rehabilitació que a la repressió.

⁷⁷ En aquest apartat es considera que tant l'elasticitat de l'oferta de delictes respecte a la quantia de la pena com respecte al seu cost unitari són decreixents en incrementar aquestes variables.

⁷⁸ El temps necessari per donar una formació professional bàsica a un intern d'un centre penitenciari a Catalunya a partir d'un nivell de formació inicial de graduat escolar, que és l'habitual (moda), pot ser de tres a quatre anys per a oficis com fuster, impressor, paleta..., però la duració mitjana de condemna dels interns penats ingressats en centres penitenciaris és de 8,134 anys (que normalment, però, es tradueixen en una estada a la presó bastant inferior). Això vol dir que, malgrat el que assenyala l'ordenament jurídic, la pena privativa de llibertat encara s'aplica (que no executa) atenent més la seva finalitat dissuasòria que la rehabilitadora.

Per acabar, cal també assenyalar que podria ser recomanable l'aplicació de la pena privativa de llibertat en el cas de delinqüents insolvents que gràcies a la rehabilitació puguin tenir ingressos amb els quals indemnitzar les seves víctimes. O, simplement, quan es preveu que l'intern rehabilitat pot contribuir en el futur en gran mesura a l'increment del benestar social, però seguint la línia marcada per l'anàlisi econòmica del delictes no es comptabilitzaran els ingressos futurs, ja que la seva inclusió no modificaria les conclusions obtingudes.

5. Conclusions

Diverses són les conclusions que es poden extreure tant de la revisió feta de les principals aportacions de la teoria econòmica de la delinqüència com de les diverses modelitzacions proposades sobre el comportament criminal, però la principal de totes és la confirmació que la teoria econòmica és un instrument molt útil per analitzar els comportaments delictuosos, ja que, a diferència d'altres ciències, a més de descriure el fenomen és capaç de trobar les causes que el provoquen.

Malgrat la validesa demostrada, històricament la metodologia econòmica ha estat utilitzada (de forma explícita, almenys) en comptades ocasions per analitzar el fenomen de la criminalitat, i en l'actualitat, a pesar del nombre d'importants autors que estudien la delinqüència amb un enfocament "racional", les seves aportacions, o si més no el seu simple ús, aixequen certa polèmica i difícilment són tingudes en consideració pel "món oficial" de la lluita contra el

delictes.

Però és fàcil demostrar que la metodologia econòmica no és tan novedosa, radical i diferent d'altres metodologies utilitzades anteriorment en l'estudi de la criminalitat i que, de forma inconscient, alguns dels principals postulats de l'anàlisi econòmica de la delinqüència ja van ser apuntats molt temps abans per autors que van fer del sentit comú el seu principal instrument analític.

Com a exemples molt significatius, entre d'altres, podem recordar que obres capitals del Renaixement, com poden ser *El Príncep*, de Maquiavelo, o *Utopia*, de Tomas More, analitzen els comportaments humans (entre els quals es troben els criminals, però també d'altres estrictament "econòmics" com l'acumulació o l'avarícia) amb un enfocament similar al fet servir molts anys després per Bentham, Beccaria o el mateix Becker, de manera que podem trobar un elevat grau de coincidència entre uns i altres autors sobre les causes i les conseqüències del delictes, sobre quins han de ser els millors camins per lluitar contra la delinqüència, però sobretot sobre quin és l'objectiu de les polítiques de control social de la criminalitat, que mai abans de More i tampoc mai després fins Bentham havia estat el de minimitzar el dany que els comportaments criminals causen a la societat.

Algunes de les propostes que Tomas More fa a *Utopia* estan més properes a l'anàlisi econòmica del delictes del que mai podran estar-ho altres propostes contemporànies de la psicologia, de la sociologia o d'altres ciències: "*Hem sembla que ningú no sap com és d'irracional i com és de perjudicial per a la república (la llei que determina) que el lladre i l'assassí rebin el mateix càstig. Si el lladre sap això, estarà fortament incitat a donar mort al que (en cas*

de no existir aquesta llei) únicament hagués robat”, on es parla de la necessitat que les lleis penals estiguin orientades al benestar de la república i on es parla de la necessitat de l’existència dels càstigs marginals. O propostes com: “Aquest càstig [...] és molt perjudicial per a l’Estat, massa cruel, però no prou com per impedir que els homes robin.

Fan patir als lladres un càstig terrible, però el que s’hauria de fer (per evitar els robatoris i en benefici de l’Estat) és donar als homes mitjans per guanyar el pa de cada dia per evitar que es vegin abocats per necessitat primer al robatori i després a la força”,⁷⁹ on clarament es fa referència a la influència del cost d’oportunitat en el comportament dels individus delinqüents.

De fet, és possible considerar que les discrepàncies entre analistes racionals del delictes i altres criminòlegs amb enfocaments més humanístics (com es defineixen a si mateixos els psicòlegs o els sociòlegs) estan en part justificades perquè l’objecte d’estudi és diferent per a uns i per a altres. Mentre els psicòlegs analitzen els factors de personalitat que determinen la proclivitat de l’individu cap a les conductes delictuoses, els economistes quan apliquen la metodologia que els és pròpia per analitzar les conductes criminals, suposen definits i constants els trets de personalitat de l’individu analitzat. Les propostes de la psicologia criminal intenten modificar, necessàriament a llarg termini, les preferències de l’individu, i els economistes actuen, a curt termini, sobre el conjunt de possibilitats d’acció de l’individu. És a dir, sobre el seu “conjunt pressupostari”. Són, en definitiva, dos enfocaments diferents de la mateixa realitat que haurien de complementar-se.

⁷⁹ More, T. publicat el 1501. Traducció de Claramunda Bes del 1967.

A pesar de les "aportacions" de More, Maquiavelo, Beccaria i Bentham a les quals hem fet referència anteriorment, i d'altres de similars, la teoria econòmica del delictes sorgeix en la segona meitat del segle XX a partir de l'acceptació, molt qüestionada en la metodologia criminològica, dels principis de racionalitat i individualisme com a principis rectors del comportament individual, també en el cas de les conductes delictuoses.

L'acceptació d'aquests dos principis possibilita l'establiment de la funció d'utilitat de l'individu delinqüent, a partir de la qual la teoria neoclàssica del consum permet modelitzar el comportament individual dels individus delinqüents, i a través dels processos d'agregació es modelitza també l'activitat criminal del conjunt de la societat.

Els models dissenyats posen en relleu les causes del comportament delictuós i orienten sobre les formes més eficaces de lluitar-hi en contra i sobre el cost que signifiquen els possibles instruments emprats. Les modernes funcions de benestar social ajuden a decidir quin és l'instrument més eficient per minimitzar la pèrdua de benestar social que causa la delinqüència per si mateixa i pel cost de lluitar-hi en contra.

Inicialment, la funció individual d'utilitat del delictes i la funció d'oferta, individual i social, de delictes que se'n derivaven tenien com a únics elements explicatius de les conductes criminals els incentius (beneficis) i els desincentius (els costos esperats que suposen les penes ponderades per la probabilitat de ser condemnat), per la qual cosa les polítiques de control social que es feien estaven basades exclusivament en instruments punitius: increment de la severitat penal i de la probabilitat de captura i condemna.

Dins d'aquest entorn, la pena privativa de llibertat no tenia cap raó de ser, ja que en el cas que es demostrés la seva eficàcia (posada en dubte per anys de funcionament amb resultats decebedors, en el moment en què va sorgir amb força la teoria econòmica del delictes) els principis d'eficiència exigits als instruments de control social per minimitzar la pèrdua de benestar social invalidaven la presó, ja que es considerava que altres instruments presentaven la mateixa capacitat dissuasòria amb un consum menor de recursos socials.

I és que, tal com estaven definides les primeres funcions d'utilitat individual de les conductes criminals, cap instrument no punitiu podia presentar cap influència en el comportament de l'individu.

Les nombroses limitacions que presentava el model teòric (en part conseqüència de les hipòtesis de partida sobre les quals s'aixeca) van fer sorgir un gran nombre d'estudis empírics per analitzar de forma singular la influència de determinats factors en el comportament delictuós i, en alguns casos, sense establir una veritable modelització teòrica, van anar acompanyats d'equacions *ad hoc* en les quals s'introduïen nous factors determinants de les conductes delictuoses.

En aquest treball, a partir d'un d'aquests models *ad hoc* (el proposat per Brennan en 1973 per analitzar les revolucions socials) es fa una revisió del model original proposat per Becker el 1968 de tal manera que s'hi puguin introduir noves variables explicatives (la qual cosa implica també revisar les hipòtesis de partida).

La nova funció d'utilitat proposada:

$$U = B - P \cdot f - CO$$

amplia el ventall de polítiques de control social de la delinqüència limitat fins ara a les polítiques intimidatòries. Les polítiques de prevenció social, com a alternativa o complement de les polítiques punitives, no intenten dissuadir l'individu a través d'un increment del cost esperat de la seva acció, sinó fer menys rendible (o menys necessària) la seva acció criminal. La millora de la igualtat de la distribució de la renda, en atenció al supòsit d'utilitat marginal de la renda,⁸⁰ o els programes de desintoxicació, incideixen sobre el nombre òptim de delictes en minorar el benefici (la utilitat) que l'individu delinqüent obté dels seus actes criminals. També la millora dels nivells d'educació o d'ocupació incrementen el cost d'oportunitat de les accions criminals i disminueixen el nombre de delictes.

D'altra banda, les polítiques punitives són encarregades al sistema de justícia criminal (que engloba els tribunals, les forces d'ordre públic i també el sistema penitenciari). El sistema penitenciari, entès ara com a instrument rehabilitador, malgrat formar part d'aquest sistema de justícia criminal i malgrat la seva capacitat dissuasòria, no basa el seu funcionament en aquesta sinó en la seva capacitat de modificar el cost d'oportunitat dels delinqüents capturats i condemnats, independentment que pugui modificar també de forma secundària (ja que no és l'objectiu principal sobre el qual treballen els programes penitenciaris) la utilitat que obté el delinqüent del fruit dels seus actes delictuosos (utilitat marginal de la renda) i les preferències de l'individu respecte als actes criminals. És un instrument del sistema de justícia criminal amb un

⁸⁰ Recordem que els primers articles de Becker i col·laboradors mantienien la constància en la utilitat marginal de la renda per la qual cosa, sota aquest supòsit, distribuir més igualitàriament la renda no influirà en la conducta de l'individu delinqüent.

funcionament similar a les polítiques de prevenció social del delictes, però amb un període de reacció a molt més curt termini ja que incideix de forma específica sobre els individus que més ho necessiten com han demostrat amb el seu comportament anterior .

La rehabilitació i no la intimidació és el que dóna sentit, i possibilita l'eficàcia i l'eficiència, a la pena privativa de llibertat. La possible eficàcia de la presó depèn de demostrar, en primer lloc, que el cost d'oportunitat és un factor determinant dels individus a l'hora de decidir entre comportament legal o comportament il·legal i, en segon lloc, que els programes penitenciaris poden modificar (incrementar) el cost d'oportunitat dels delinqüents prèviament condemnats, induint així a una reducció del nivell de reincidència. Precisament demostrar aquestes dues hipòtesis serà l'objectiu de la regressió estadística realitzada en la tercera part d'aquest treball.

Demostrada l'eficàcia de la pena privativa de llibertat, la seva eficiència dependrà del fet que el seu ús permeti assolir com a mínim els mateixos resultats que altres instruments alternatius fent servir menys recursos socials. Com hem demostrat en els últims apartats d'aquesta primera part, l'eficiència dels instruments de control social depèn de la seva capacitat per modificar l'oferta individual de delictes per unitat d'instrument utilitzat (de fet, de l'elasticitat d'aquesta oferta respecte als diferents instruments que varia per a cada tipus de delictes i de delinqüent) i del cost unitari de l'instrument. L'eficiència de la pena privativa de llibertat, sense considerar ara altres resultats afegits que suposa la seva aplicació com poden ser l'increment del capital humà o l'estalvi en sanitat que implica desintoxicar consumidors de substàncies estupefaents, és possible per a aquells tipus de delictes que presentin una major

sensibilitat al tractament penitenciari i que comporten costos de compliment relativament baixos. Aconseguir la màxima incidència del tractament penitenciari sobre les conductes reincidents al menor cost possible és el que persegueixen els criteris d'aplicació racional de la pena privativa de llibertat que són estudiats en la propera segona part.

SEGONA PART

LA PENA PRIVATIVA DE LLIBERTAT: UN MODEL D'APLICACIÓ EFICIENT

1. Introducció

Un dels instruments habitualment utilitzat per la societat per a lluitar contra les conductes delictives és la imposició de penes als delinqüents capturats i convictes. Des de fa poc més de dos segles, la privació de llibertat ha esdevingut el tipus de pena generalment aplicat als països del nostre entorn.

Però l'ús generalitzat d'aquesta modalitat punitiva contrasta fortament amb les freqüents i reiterades crítiques que contra la institució penitenciària es formulen des d'amplis i variats sectors socials. Crítiques que han provocat que la societat es qüestioni sota diverses argumentacions l'oportunitat i la necessitat de la presó com a instrument de control social del delictes.

L'arrelament d'aquestes crítiques en la doctrina i l'opinió pública han provocat una profunda crisi teòrica de la pena privativa de llibertat, que és considerada actualment un mal instrument per al control de la delinqüència i, en conseqüència, es justifica la seva aplicació exclusivament en els casos en què resulti inaplicable qualsevol altre

instrument alternatiu. Fins i tot en aquests casos la seva utilització és discutida quan es tenen en consideració els efectes negatius que provoca. En aquest, sentit podem recordar els postulats de l'anàlisi econòmica del delictes que *recomana* la pena de presó únicament en els casos en què resultin incobrables les penes monetàries.

Aquesta crisi ha provocat una disminució dels tipus de delictes penats amb privació de llibertat i un increment dels esforços legislatius per restringir-ne l'àmbit d'aplicació. Exemples significatius d'aquestes polítiques són recollits, per exemple, en els estudis realitzats per Jescheck sobre l'aplicació de la pena de presó a Alemanya, on l'any 1981 únicament el 17% de les condemnes pronunciades imposaven penes privatives de llibertat, i com que el 65% d'aquestes penes eren suspeses condicionalment, tan sols el 10% de les penes acomplertes eren de privació de llibertat, cosa que contrasta significativament amb el percentatge de finals del segle passat i principis de l'actual, que era d'un setanta per cent.

En aquesta mateixa línia, també el Codi penal espanyol de 1995 recull en la seva exposició de motius la voluntat del legislador de limitar l'aplicació de la privació de llibertat als supòsits inevitables: *"El sistema (penal) que es proposa simplifica la regulació de les penes privatives de llibertat ampliant la possibilitat de substituir-les per altres que afectin a béns jurídics menys bàsics."*

Però la crisi de la presó i els esforços realitzats per limitar la seva aplicació no han suposat una disminució del nombre d'internats als centres penitenciaris.

L'increment del nombre de delictes (ja que moltes conductes actualment delictuoses no ho eren abans) i la limitada aplicació que es fa dels instruments alternatius a la presó per penar els delictes més greus, han provocat que el nombre d'ocupants de les presons, lluny de disminuir, hagi sofert un increment considerable en l'última dècada. Segons dades publicades pel Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya, la població penitenciària espanyola va passar de 22.802 persones el 1985 a 47.905 el 1994, cosa que suposa un increment del 110,09% en 10 anys en plena època de "crisi" de la pena privativa de llibertat.¹

La utilització creixent, en nombre d'individus, de la privació de llibertat, que es justifica socialment, com diem, per la inexistència d'altres instruments alternatius aplicables que permetin assolir en millors condicions els objectius perseguits, no amaga les nombroses crítiques que se li formulen i que són assumides en gran mesura per la pròpia institució penitenciària, tal com va assenyalar el primer director general dels Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació de la Generalitat de Catalunya de l'etapa democràtica: "*[...] una institució que separa de la societat, que disminueix la llibertat i la responsabilitat dels individus, que dessocialitza, que desinsereix socialment, no pot ser la millor eina per aconseguir la socialització i la positiva inserció social. El millor mitjà per ensenyar a nedar no és prohibir ficar-se a l'aigua [...]*"

¹ Justidata núm. 10, publicació estadística del Centre d'Estudis jurídics i Formació Especialitzada. Abril 1995.

La presó, doncs, no és una bona eina de reinserció, però, ja que existeix, pot ser també —encara que ho sigui de manera imperfecta— una ocasió de reinserció.”²

Deixant a banda les crítiques humanitàries (l'anàlisi de les quals no és l'objectiu d'aquestes pàgines i que bàsicament consideren incompatible el tancament d'un individu amb el dret, absolut i inalienable, a la llibertat de tot ésser humà) amb un enfocament racional, es qüestiona la capacitat de la presó per a complir les finalitats atribuïdes (el control social del delictes a través de, com veurem, bàsicament la dissuasió i/o la rehabilitació). Però sobretot es qüestiona la seva eficiència, ja que, en opinió de la teoria econòmica de la delinqüència, existeixen altres instruments de control social, com poden ser l'increment de la probabilitat de captura o altres tipus de penes, com les monetàries, que permeten obtenir com a mínim els mateixos resultats amb una despesa de recursos socials substancialment menor.

Una evidència de fins a quin punt la teoria econòmica de la delinqüència considera ineficient la pena privativa de llibertat, la tenim en l'avaluació teòrica que fan Becker i Stigler sobre quines són les conseqüències en el benestar social que provoca la seva utilització en comparació amb altres instruments alternatius i que es resumeix de forma especialment gràfica en l'afirmació següent: *“L'efectivitat (de la política penal) podria realment millorar-se si un suborn de cinc mil dòlars fos l'alternativa a una pena de presó d'un equivalent monetari*

² Hernández i Moreno, J.J. Ex director general de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació en el pròleg dels *Programes de rehabilitació a les presons*, Direcció

d'una multa de cinc mil dòlars. Insistim, podem demostrar que la dissuasió per als infractors seria la mateixa, si bé amb el suborn l'Estat cobraria en concepte de penalització no una temporada de presó, sinó, en efecte, una multa de cinc mil dòlars. Ja que les multes són preferibles a qualsevol altre classe de càstigs, la monetització de les penes mitjançant el suborn milloraria el funcionament del sistema de penalitzacions."³

En aquest sentit el primer objectiu d'aquesta segona part serà analitzar si la pena privativa de llibertat és un instrument per al control del delictes intrínsecament ineficient o si, al contrari, els postulats de la teoria econòmica de la delinqüència que defensen la consubstancial ineficiència de la presó es formulen des del desconeixement de la realitat penitenciària cosa que impedeix avaluar correctament les conseqüències econòmiques de la seva aplicació, ja que no són considerats tots els efectes produïts per l'empresonament.

De fet, la teoria econòmica de la delinqüència, en oblidar sistemàticament, o negar en altres ocasions de forma conscient, la capacitat de la pena privativa de llibertat per modificar conductes a través de la rehabilitació, únicament té en consideració una part dels efectes de la presó i substreu a aquest instrument el seu factor diferencial, que és el que, en la majoria de les ocasions i sempre que es miri des de l'òptica de l'eficiència, justifica la seva aplicació.

Sense la seva capacitat rehabilitadora, la pena privativa de llibertat queda reduïda a ser un més dels instruments de control social basats en

General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació (1990) Santiago Redondo et al.

mecanismes dissuasoris però que en implicar una despesa de recursos socials més elevada que altres instruments alternatius no pot ser més que considerada ineficient.

Però una anàlisi prèvia de la naturalesa de la pena privativa de llibertat, que es realitza en el primer apartat d'aquesta segona part, posarà de manifest que, malgrat que la pena de presó pugui complir diferents objectius, la finalitat característica atribuïda a la privació de llibertat en l'actualitat és la rehabilitació o, més correctament, com ja es comentarà més endavant, la reinserció, la qual cosa determina el contingut real de la pena i les conseqüències socials de la seva aplicació i modifica radicalment les conclusions obtingudes per l'anàlisi econòmica sobre l'aplicació de la pena de presó.

Des del coneixement de la realitat actual de la pena privativa de llibertat rehabilitadora, analitzarem en el segon punt d'aquesta segona part l'output penitenciari i definirem la funció de producció penitenciària i els seus factors determinants, atenent tots els aspectes socials que es veuen afectats per l'aplicació d'una pena privativa de llibertat. En el tercer apartat analitzarem les despeses originades per la presó i els factors determinants de la funció de costos, i els compararem amb els resultats de l'apartat anterior.

En opinió nostra, que esperem demostrar suficientment, la pena privativa de llibertat no és necessàriament un instrument ineficient per al control del delicte, sinó que, utilitzada correctament, és a dir, en les circumstàncies adients quant al tipus de delictes i persones a les quals

³ Becker, G. S. i Stigler, G. J. (1974)

s'aplica (de manera que es faci possible la finalitat rehabilitadora de la pena) i sota determinades condicions quant a la seva duració, despesa que suposa... i altres condicions d'execució, la presó pot ser l'instrument més eficient a disposició dels responsables de la política criminal.

Per determinar les condicions òptimes d'aplicació de la pena privativa de llibertat (l'òptim penitenciari) a partir de les funcions de producció i costos definides als apartats anteriors, s'utilitzarà en el quart punt d'aquesta segona part un instrument habitual en la microeconomia: l'anàlisi cost-benefici, que ens permetrà considerar que la presó és (i està sent utilitzada com) un instrument de política criminal eficient, sempre que de la seva aplicació es derivin uns beneficis socials (funció de benestar social) esperats majors que les despeses ocasionades.

En analitzar els factors que ens condueixen a l'òptim penitenciari podem obtenir importants recomanacions sobre com ha de ser utilitzada la pena privativa de llibertat per obtenir-ne uns resultats eficients en la lluita contra els comportaments criminals: a qui ha de ser aplicada? A quins tipus de delictes? Quina ha de ser la seva duració?... I en comparar fins a quin punt aquestes recomanacions són tingudes en consideració tant pels responsables de la imposició com pels de l'execució de la pena, podrem constatar que en bona mesura la ineficiència, i la crisi global, de la presó és el resultat de la poca fe que la societat té en els seus manaments constitucionals que atribueixen a la pena de privació de llibertat la finalitat rehabilitadora, per la qual cosa aquesta hauria de ser l'única raó que justifiqués la seva aplicació i l'únic límit a la seva execució. La inexistència d'altres

tipus de penes aplicables fa que en molts casos la pena privativa de llibertat sigui imposada amb finalitats diferents a la rehabilitació: la venjança, la dissuasió..., que la presó pot complir de manera més o menys confessada però de forma ineficient, convertint en aquests casos la rehabilitació en una ficció legal per justificar el tancament dels delinqüents amb altres objectius.

A més, hi ha el problema afegit que malgrat que la pena privativa de llibertat sigui imposada amb finalitat rehabilitadora, la societat espera en gran mesura que la presó compleixi també altres finalitats com són sobretot el càstig, la dissuasió i la neutralització temporal, finalitats que són preses en consideració a l'hora d'imposar i executar la pena (i determinen el contingut real de l'internament) i que en moltes ocasions comprometen l'èxit de la rehabilitació i l'eficiència de l'instrument. Un clar exemple de tot això podria ser, entre d'altres, que la duració de la pena privativa de llibertat està condicionada per la gravetat del fet i no pel temps necessari per rehabilitar el delinqüent, com una clara indicació que la pena és imposada bàsicament com a càstig dissuasori pels tribunals de justícia, malgrat que posteriorment sigui executada per les autoritats penitenciàries amb criteris rehabilitadors.

Per finalitzar aquest primer apartat introductori, voldria assenyalar que una important dificultat afegida a l'elaboració d'aquest model ha estat la falta d'estudis sistemàtics amb perspectiva econòmica de la pena privativa de llibertat, i especialment de l'output penitenciari.

La consideració de la privació de llibertat com un instrument ineficient de control social del delicte ha desincentivat els estudis teòrics dels

economistes sobre el món penitenciari i sobre les seves condicions òptimes d'aplicació en funció de la seva capacitat rehabilitadora, que ha estat sistemàticament oblidada per l'anàlisi econòmica del delictes.

La gran quantitat de literatura existent sobre les presons ha estat elaborada amb enfocaments criminològics, sociològics, psicològics..., i malgrat que aporten una molt valuosa informació, la metodologia utilitzada, els objectius perseguits i la finalitat atribuïda a la privació de llibertat és força diferent sobretot perquè en aquests estudis les consideracions econòmiques (o d'eficiència) en comptadíssimes ocasions han estat una finalitat en si mateixes, sinó que únicament eren restriccions que havien de ser considerades a l'hora d'assolir l'objectiu principal.

2. Naturalesa de la pena privativa de llibertat: finalitat i contingut

En què consisteix realment la pena privativa de llibertat? D'ençà de la seva aparició, la pena privativa de llibertat ha patit una profunda transformació en tots els seus aspectes. Poc o res tenen a veure els treballs forçats en les colònies espanyoles del nord d'Àfrica que s'imposaven com a pena a principis del segle passat amb l'internament actual en els moderns centres penitenciaris.

Però malgrat que el contingut de la pena ha anat canviant per adaptar-se a les diferents finalitats que successivament la societat ha anat atribuït a la presó, es fa evident que en totes les èpoques la pena

privativa de llibertat ha estat alguna cosa més que el simple internament d'un delinqüent en un centre penitenciari. El tancament de l'individu ha estat més un mitjà necessari per assolir uns objectius que una finalitat en si mateix. És a dir, la finalitat de la presó no ha estat mai exclusivament el càstig de l'individu mitjançant la privació de la seva llibertat, amb la capacitat dissuasòria que això suposa, sinó que l'internament ha tingut sempre finalitats afegides que són les que veritablement han caracteritzat el seu contingut, han justificat la seva aplicació i han determinat els resultats obtinguts amb el seu ús.

2.1. Naturalesa de la pena privativa de llibertat: evolució històrica

Originàriament, la pena privativa de llibertat com a pena autònoma⁴ sorgeix a mitjan del segle XVII propiciada per la necessitat d'aprofitar per al desenvolupament capitalista la força de treball d'amplis sectors de població que les radicals transformacions socials de l'època havien deixat fora dels processos productius.

Fins aleshores, el sistema punitiu es basava en l'aplicació de penes corporals (pena de mort, mutilacions...) que, en la majoria dels casos, quan no suposaven la desaparició física del delinqüent, implicaven la seva incapacitació per ser incorporat al procés productiu i significaven un desaprofitament d'un recurs de producció relativament escàs en aquella època com era la mà d'obra.

⁴ "En la societat feudal existia la presó preventiva o per deutes, però no és correcte afirmar que la simple privació de llibertat, prolongada per un període determinat de temps [...] era coneguda i utilitzada com a pena autònoma i ordinària", Melossi, D. i Pavarini, M.(1977).

En aquesta primera etapa les penes imposades eren els treballs forçats més que no pas la privació de llibertat, que no era sinó una conseqüència inevitable d'aquells.

Malgrat que la necessitat de capacitar els delinqüents reclusos per afegir-los als processos productius va propiciar els primers intents formatius dels internats en els centres penitenciaris, i malgrat que, en estar els centres penitenciaris d'aquella època gestionats per ordres religiosos⁵ que entenien la presó com una "penitència" (en el sentit més religiós del terme) i donaven a la pena una certa orientació de reconducció de l'individu-delinqüent per ajudar-lo a salvar l'ànima, la finalitat atribuïda a la pena i el seu principi de funcionament eren els mateixos que el de les penes corporals: el càstig i la dissuasió. El fet diferencial de la presó, allò que realment justificava la seva aplicació substituint les penes físiques, era que permetia aprofitar la mà d'obra dels condemnats i, a més, el treball, realitzat de forma penosa i en condicions molt dures, incrementava l'aflicció de la pena i el seu efecte dissuasori.

Aquesta visió laboral i punitiva de la privació de llibertat es va mantenir sense grans canvis més d'un segle, sempre i que les innombrables pressions que es feien per humanitzar el tracte que rebien els internats a la presó donaven a poc a poc els seus fruits, sobretot a partir del moment en què es va començar a fer evident que els internaments prolongats en condicions molt dures deixaven

⁵ Als EUA els quàquers eren els encarregats en exclusiva en molts estats del govern de les presons, i de fet són els inventors dels precursors dels programes penitenciaris.

profundes seqüeles que condicionaven el comportament futur dels excarcerats.

Al voltant dels anys 40 del nostre segle la pena privativa de llibertat entra en una nova època. Una nova filosofia de la presó com a eina ressocialitzadora comença a substituir la visió punitiva i dissuasòria. Inicialment sorgeix als EUA i poc a poc es va estenent als països occidentals, que comencen a recollir en les seves legislacions penals i penitenciàries⁶ la nova finalitat atribuïda a la pena privativa de llibertat: la rehabilitació dels delinqüents.

Aquesta nova visió de la funció que ha de complir la presó s'emmarca dintre de la modificació "radical" dels postulats criminològics sobre l'etiologia del delictes que es va produir en aquests anys i que no suposa únicament canvis en l'execució de la pena privativa de llibertat, sinó en tots els aspectes de la política criminal. Aquesta revolució de la criminologia i les seves conseqüències han estat objecte d'estudi per part d'importants criminòlegs i el que va suposar per al desenvolupament d'aquesta ciència queda perfectament descrit per dos dels seus membres més significats, Walgrave i De Cauter: "*(A partir d'aquest moment) la criminalitat es concebia com una incapacitat individual d'adaptació a les normes de la societat. Era una malaltia. Els criminòlegs s'esforçaven per mostrar que el model tradicional d'intimidació per la pena no podia funcionar: en realitat, el*

⁶ El *Reglamento de los Servicios de prisiones* espanyol de l'any 1956 és una excepció a les reformes legals rehabilitadores, per evidents raons històriques, malgrat que recull, molt tímidament, alguns dels seus principis.

*delinqüent, un malalt, no actua de manera racional.*⁷ *Abans de l'acte delinqüent, l'individu no analitza les pèrdues i els beneficis, com se suposava, segons el model d'intimidació. Per prevenir la delinqüència es fa necessari un altre model, inspirat per la prevenció mèdica; és a dir, cal una detecció precoç de les causes individuals o microsocials de la delinqüència i una intervenció adaptada a cada causa.*"⁸

És a dir, en aquesta nova època es considera que el delicte es conseqüència de les carències que pateix l'individu delinqüent en aspectes bàsics de la seva personalitat que el porten irremeiablement a realitzar conductes delictives mentre aquestes carències no siguin pal·liades.

Sota aquestes consideracions, el model punitiu basat en la dissuasió no és eficaç, per la qual cosa la finalitat atribuïda a la pena privativa de llibertat no pot ser el càstig de les conductes delictives, sinó l'aplicació d'un tractament penitenciari que ajudi els delinqüents a superar els problemes de personalitat que originen la seva proclivitat al delicte i que els permeti una vida futura sense delinqüència: és a dir, la rehabilitació.

La pena de presó rehabilitadora consisteix a donar a l'individu delinqüent un tractament psicològic individual que li permeti modificar els trets criminògens del seu patró de personalitat i superar així les carències que l'aboquen inevitablement a les conductes

⁷ La racionalitat o irracionalitat del delinqüent, requisit imprescindible per a una anàlisi econòmica del delicte, ja ha estat analitzada en la primera part.

⁸ Walgrave, L. i De Caeter, F. (1991).

delictives. I és aquesta la raó que justifica la seva aplicació, i no la seva capacitat dissuasòria.

L'internament és únicament i exclusivament un mitjà necessari i inevitable per assegurar l'aplicació d'aquest tractament, però no un objectiu en si mateix. De fet, l'internament de l'individu delinqüent és considerat un mal, ja que comporta importants efectes negatius que poden fer perillar l'èxit de la reinserció, per la qual cosa l'internament ha de ser aplicat exclusivament en els casos en què sigui inevitable (per assegurar l'aplicació del tractament rehabilitador), en les millors condicions i amb la menor duració possible, la qual cosa disminuirà la capacitat dissuasòria de la pena, però això no és important perquè no és aquesta la finalitat principal perseguida.

A finals dels anys 60 i principis dels 70, les elevades taxes de criminalitat i especialment els baixos nivells d'èxit aconseguits en la rehabilitació dels delinqüents, van provocar una certa *contrareforma* en els postulats criminològics sobre l'etiologia del delictes, amb importantíssimes conseqüències en les finalitats atribuïdes i el contingut de la pena privativa de llibertat aplicada en aquesta època, la qual va ser considerada excessivament tova i, en conseqüència, responsable del fracàs de la política criminal en vigor.

Les noves teories criminològiques sorgides de la contrareforma rebutjaven el determinisme psicològic del delictes: el delictes no és inevitable, per molt que coincideixen un nombre elevat de factors criminògens en el patró de personalitat de l'individu, per bé que la

presència d'aquests factors incrementarà la seva proclivitat a les conductes criminals.

D'altra banda, els elevadíssims índexs de reincidència van posar en relleu la incapacitat del tractament penitenciari "psicològic" per modificar aquests trets de personalitat i incidir sobre els nivells de criminalitat.

Aquesta contrareforma va provocar una certa confusió sobre la naturalesa de la pena privativa de llibertat, com es pot comprovar en les legislacions nacionals i internacionals que la regulen tret del cas espanyol, que per diferents raons històriques que analitzarem més endavant tornava a ser una excepció. Així, la pena privativa de llibertat va tornar a ser considerada un càstig: "*L'empresonament mitjançant la privació de llibertat és un càstig per si mateix*", tal com estableix la regla 64 de la recomanació núm. R(87)3 del Comitè de Ministres dels estats membres del Consell d'Europa. Recomanacions elaborades a Estrasburg el 1987 i que constitueixen un conjunt de mínims que han de respectar totes les legislacions europees en matèria penitenciària. I el que és més important, la finalitat de la pena ja no era directament la rehabilitació, sinó la defensa i la protecció de la societat contra el crim: "*[...] la finalitat i la justificació de les penes i mesures privatives de llibertat són en definitiva, protegir a la societat contra el crim [...]*".⁹

⁹ Recollit en els principis rectoris de les Regles mínimes per al tractament dels reclusos, aprovades pel Consell de Nacions Unides en la Resolució 1984/47, de 25 de maig.

Però totes aquestes modificacions no van significar la fi del tractament penitenciari i de la pretensió rehabilitadora convenientment modificada. Així aquesta mateixa normativa anterior afegia que només s'aconseguirà l'objectiu assenyalat anteriorment si s'aprofita el període de privació de llibertat: “[...] per aconseguir sempre que sigui possible, que el delinqüent, un cop alliberat, no només vulgui respectar la llei i proveir les seves necessitats, sinó també que sigui capaç de fer-lo”.¹⁰

Com a conseqüència de la limitada capacitat del tractament penitenciari *psicològic* per modificar trets criminògens de personalitat, el tractament a lapresó passa a ser molt més modest i possibilista: únicament s'intenten modificar els recursos personals i socials dels delinqüents internats a fi d'incrementar les seves possibilitats d'obtenir els mitjans de vida necessaris per vies legals. És a dir, es vol incrementar el cost d'oportunitat dels delinqüents respecte als comportaments delictuosos,¹¹ amb les conseqüències ja apuntades en la primera part davant la impossibilitat (relativa) de modificar les preferències, de manera similar a altres instruments de control social del delictes apuntats per l'anàlisi econòmica. “Si pot comportar-se honradament, pot ser que ho vulgui i així ho faci. Si vol, però no pot, tornarà a delinquir” és el resum de la ideologia que guia l'aplicació de la “nova” pena de presó.

¹⁰ Regla 58 de les Regles mínimes.

¹¹ Per aquesta raó es feia necessari, per demostrar l'eficiència de la pena privativa de llibertat, determinar com incideix el cost d'oportunitat en la funció d'oferta de delictes de l'individu.

2.2. La finalitat legal de la pena privativa de llibertat

La nova filosofia de la pena privativa de llibertat està clarament recollida en l'exposició de motius de les regles penitenciàries europees: *"La forma d'abordar el tractament (penitenciari) s'ha modificat profundament: s'ha passat de sistemes destinats específicament a influir sobre actituds i el comportament dels detinguts, a models basats en la incentivació del desenvolupament de les aptituds socials i de les habilitats personals que millorin les oportunitats d'èxit de la reinserció social."*

Malgrat l'ambigüitat dels preceptes legals internacionals, que ha estat traslladada a algunes legislacions nacionals (però no en el cas espanyol com podem veure a continuació), la pena privativa de llibertat es defineix com un càstig que té la justificació de la seva aplicació en la seva capacitat de reinserció dels delinqüents i no en la seva capacitat dissuasòria, malgrat que com a càstig pugui tenir-ne i malgrat que la inexistència d'altres tipus de penes aplicables provoqui en moltes ocasions la seva aplicació cercant el seu efecte de prevenció general (intimidació).

Les legislacions nacionals dels països occidentals (inclosos els EUA, encara que aquests amb moltes matisacions) reguladores de la pena privativa de llibertat recullen aquesta filosofia d'existència, aplicació i execució de la pena privativa de llibertat: la societat es defensa del delicte a través de la reinserció dels delinqüents capturats i convictes, aconseguida mitjançant el tractament penitenciari que ha de capacitar el delinqüent per fer vida honrada en llibertat.

L'ordenament jurídic espanyol en matèria penitenciària, condicionat per la situació del país en l'època històrica en què va ser elaborat, és dels més progressistes del món i recull fidelment aquesta filosofia rehabilitadora possibilista de la pena, sense abandonar del tot la intenció de transformació psicològica; però, sobretot, es caracteritza per atribuir de forma exclusiva la finalitat reinseridora a la pena privativa de llibertat sense cap condicionament, a pesar que el Tribunal Constitucional en diverses sentències interpretatives del "sentit de la llei" ha assenyalat que: "*La Constitució espanyola no erigeix la prevenció especial (la finalitat reinseridora) com a única finalitat de la pena privativa de llibertat*".¹² O "[...] *d'entre les possibles – prevenció especial, retribució, reinserció, etc.,- (no) ha optat per una concreta funció de la pena el dret penal però conté (l'article 25.2 de la Constitució) un manament adreçat al legislador penitenciari i a l'Administració per aquest creada per orientar l'execució de les penes privatives de llibertat, i tal orientació és la reeducació i la reinserció social del penat*".¹³

L'article 25.2 de la Constitució estableix: "*Les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat estaran orientades cap a la reeducació i reinserció social i no podran consistir en treballs forçosos. El condemnat a pena de presó que estigui complint aquesta gaudirà dels drets fonamentals d'aquest capítol (segon del títol primer: "Drets i llibertats"), a excepció dels que es vegin expressament limitats pel contingut de la decisió condemnatòria, el sentit de la pena i la llei penitenciària. En tot cas, tindrà dret a un*

¹² Sentència del Tribunal Constitucional de 4 de juliol de 1991.

¹³ Sentència del Tribunal Constitucional de 28 de març de 1996.

treball remunerat i als beneficis corresponents de la Seguretat Social, així com l'accés a la cultura i al desenvolupament integral de la seva personalitat".

En la mateixa línia l'article 1 de la LLei orgànica 1/1979 general penitenciària, de vint-i-sis de setembre¹⁴ (LOGP) diu: "*Les institucions penitenciàries regulades en la present llei tenen com a finalitat primordial la reeducació i la reinserció social dels sentenciats a penes i mesures penals privatives de llibertat, així com la retenció i custòdia de detinguts, presos i penats.*

Igualment tenen al seu càrrec una labor assistencial i d'ajuda als interns i alliberats".

Així mateix, l'article 2 del Reglament de desenvolupament de la llei penitenciària (aprovat per Reial decret 190/1996, de 15 de febrer) estableix textualment: "*L'activitat penitenciària té com a finalitat primordial la reeducació i reinserció social dels sentenciats a penes i mesures de seguretat privatives de llibertat, així com la retenció i custòdia dels detinguts, presos i penats, i l'assistència social dels interns, alliberats i dels seus familiars".*¹⁵

¹⁴ La Llei general penitenciària espanyola va ser considerada a la seva època la més progressista del món i va ser el resultat de l'especial sensibilitat que s'havia creat a l'Estat espanyol amb la problemàtica existent als centres penitenciaris en aquests primers anys de la transició (eren freqüents els aldarulls) i la "mala consciència" per les situacions viscudes en temps anteriors.

Una mostra evident d'aquesta sensibilitat és el fet de que la llei penitenciària és la primera LLei orgànica de la democràcia espanyola i l'única que mai s'ha aprovat per aclamació (vot afirmatiu de tots els diputats.)

¹⁵ El concepte d'activitat penitenciària és molt més ampli, com es detallarà més endavant, que la mera execució de les penes privatives de llibertat.

És a dir, les normes jurídiques de major nivell del nostre ordenament jurídic reconeixen que la finalitat exclusiva de les penes privatives de llibertat és la reeducació dels condemnats¹⁶ per la qual cosa el simple fet de tancar un individu en un centre penitenciari no implica que se li estigui aplicant una pena privativa de llibertat.

De l'estudi detallat de l'ordenament jurídic penal i penitenciari espanyol es dedueix que la finalitat rehabilitadora assignada és el criteri més adient per qualificar si una pena *és privativa o no de llibertat* en el sentit constitucional del terme, més que el fet de l'internament en una presó.

Una bona mostra d'aquesta afirmació són les múltiples situacions jurídiques en les quals un individu pot trobar-se tancat en una presó i que no poden ser considerades penes privatives de llibertat rehabilitadores i les més abundants encara, aquelles en les quals un individu pot trobar-se complint una pena privativa de llibertat rehabilitadora sense el component del tancament.

Són exemples del primer cas:

- Els interns preventius que esperen judici i que no estan complint cap condemna. En aquest cas, la finalitat de la presó és únicament assegurar la persona de l'imputat, tot esperant la decisió judicial.
- Les mesures de seguretat.

¹⁶ La retenció i custòdia de detinguts i preventius és un procediment previ a l'aplicació de la pena i la retenció dels penats està limitada per les necessitats del tractament penitenciari rehabilitador, predominant, com es desprèn de l'ordenament jurídic, aquest (el tractament) sobre aquella (la retenció) que no és

- Els internaments governatius d'estrangers que esperen l'expulsió.
- Els arrests de cap de setmana, recollits a l'article 33 del Codi penal i regulats pel Reial decret 690/1996, de 26 d'abril, i que consisteixen en l'internament en un centre penitenciari (en dependències especials separades de la resta d'interns) durant 36 hores en cap de setmana.

En la regulació dels arrestos de cap de setmana no es planteja en cap moment que la imposició d'aquesta pena hagi d'estar orientada a millorar les aptituds del condemnat per realitzar una vida honrada en llibertat. Únicament es justifica la seva aplicació per la necessitat *"que el compliment de la pena no perjudiqui les obligacions laborals, formatives o familiars del condemnat (externes al centre penitenciari i prèvies al seu ingrés per la qual cosa seran entrevistats (els condemnats), amb caràcter previ a la definició del pla (de compliment de la pena), pels serveis socials"*.¹⁷

En aquest cas, la finalitat de la imposició de la pena és clarament diferent a la millora de les seves aptituds (possiblement sigui la dissuasió i la venjança), per la qual cosa no la considerem com una pena privativa de llibertat rehabilitadora.

Són situacions en les quals es compleix una pena de presó sense estar necessàriament tancat en un centre penitenciari:

una finalitat en si mateixa.

¹⁷ Circular 1/1996 de la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació de la Generalitat de Catalunya, de 31 de juliol, sobre la pena d'arrest de cap de setmana.

- Els permisos de sortida ordinaris (que poden suposar, per exemple, en el cas d'interns classificats en 3r grau, sortir cada cap de setmana de divendres a dilluns, a part d'altres concessions.) Art.154 del Reglament penitenciari (RP).
- Permisos de sortida extraordinaris i "autogovern" per necessitats importants de l'intern, com poden ser visites mèdiques, cursos acadèmics, necessitats laborals...

La concessió d'aquests permisos pot estar supeditada a l'aplicació de les mesures de seguretat adequades, si així ho requereix l'intern. Art.155 RP.

- Compliment de la pena en un establiment de règim obert (art. 85 RP) on "*els interns podran sortir de l'establiment per desenvolupar les activitats laborals, formatives, familiars, de tractament o d'altre tipus, que facilitin la seva integració social.*" (art. 86 RP).
- Com a cas extrem del supòsit anterior, l'article 86.4 RP preveu que "*en general el temps mínim de permanència serà de vuit hores diàries, amb l'obligació de pernoctar a l'establiment, tret del cas en què, de manera voluntària, l'intern accepti el control de la seva presència fora del centre mitjançant dispositius telemàtics adients proporcionats per l'Administració penitenciària o altres mecanismes de control suficient, ja que en aquest cas únicament hauran d'estar-se a l'establiment durant el temps fixat en el seu programa de tractament per a la realització d'activitats de tractament, entrevistes i controls presencials.*"

En l'actualitat, i amb la variació normal segons els casos i els individus, la presència de l'intern sotmès al règim de vida previst a l'article 86.4 RP al centre penitenciari és d'unes dues hores setmanals de mitjana, a part dels controls externs que sobre la seva persona es puguin efectuar.

- Compliment de la pena en un centre d'inserció social, que són centres penitenciaris oberts en els quals es busca la inserció social dels interns i es potencia la seva integració en la societat i l'ús de recursos externs, per a la qual cosa es minimitzen les connotacions penitenciàries, com poden ser les limitacions d'entrada i sortida, els controls,..., d'acord amb el principi de confiança dipositada en l'intern. Art. 163 RP.
- Compliment de la pena en "unitats dependents", que són *"unitats arquitectònicament ubicades fora dels recintes dels centres penitenciaris, preferentment en habitatges ordinaris de l'entorn comunitari, sense cap tipus de distinció externa relativa a la seva dedicació"* (article 165.1 RP) i on *"els serveis i les prestacions de caràcter formatiu, laboral i de tractament que en aquestes unitats reben els interns són gestionats de forma directa i preferent per associacions o organismes no penitenciaris"* (article 165.2 RP.)
- Compliment en unitats extrapenitenciàries (centres de deshabitació o centres educatius especials extrapenitenciaris) quan així ho aconselli i ho faci possible la situació personal de l'intern, ja sigui des del moment d'inici de compliment de la condemna (quan per ordre judicial així ho reculli la sentència) o posteriorment, com a

conseqüència d'una decisió de l'Administració penitenciària amb el vist-i-plau del jutge de vigilància penitenciària. (art. 182 RP).

- La llibertat condicional, que implica el compliment de la pena privativa imposada i l'acceptació del control i la supervisió de les autoritats penitenciàries (Comissió d'Assistència Social Penitenciària) sense l'obligació d'internament, ni tan sols parcial o temporal, en un centre penitenciari. Regulada pels articles 90 a 93 del Codi penal i pels articles 192 a 201 del Reglament penitenciari juntament amb l'article 205 del RP, que permet la seva aplicació als interns classificats en 3r grau a partir del moment en què es compleixin les dues terceres parts de la condemna o en situacions especials, com en el cas d' interns majors de setanta anys o malalts terminals.

De la legislació espanyola es dedueix que la finalitat de les penes privatives de llibertat a Espanya (es podrien fer comentaris similars per a les legislacions penitenciàries de la majoria dels països del nostre entorn) és aplicar als delinqüents internats el tractament penitenciari, que es defineix a l'article 59 de la LOGP de la manera següent: *“El tractament penitenciari consisteix en el conjunt d'activitats directament orientades a la consecució de la reeducació i la reinserció social dels penats.*

El tractament pretén fer de l'intern una persona amb la intenció i la capacitat de viure respectant la llei penal, així com la de subvenir a les seves necessitats. A aquest fi, es procurarà, en la mesura que es pugui, desenvolupar en ells una actitud de respecte a si mateixos, i de

responsabilitat individual i social amb respecte a la seva família i a la societat en general.”

L'article 110 RP estableix que els elements del tractament penitenciari són:

- Programes formatius orientats a desenvolupar les aptituds dels interns, enriquir els seus coneixements, millorar les seves capacitats tècniques o professionals i compensar les seves carències.
- Programes i tècniques de caràcter psicosocial que vagin orientats a millorar les capacitats dels interns i a abordar les problemàtiques específiques que puguin haver influït en el seu comportament delictuós anterior.
- Potenciació dels contactes de l'intern amb el món exterior, comptant sempre que sigui possible, amb els recursos de la comunitat com a instruments fonamentals en les activitats de reinserció.

D'aquest article podem obtenir els postulats fonamentals que determinen el contingut de la pena privativa de llibertat. El primer punt estableix la finalitat formativa de la presó: hem de capacitar l'intern per obtenir per vies legals els seus mitjans de vida, la qual cosa suposa incrementar el seu cost d'oportunitat respecte a les conductes delictives.

El segon punt recull la finalitat rehabilitadora psicològica, que malgrat els dolents resultats que ha presentat en el passat no és del tot

oblidada. Es tracta de modificar les preferències que els individus presenten cap a les conductes delictives incrementant-ne el rebuig.

I per acabar, el punt tercer estableix les condicions de l'internament, que ha de ser el més permeable possible i es potenciarà els contactes amb l'exterior, ja que no és la separació de la societat la finalitat de la pena, sinó la rehabilitació del delinqüent.

D'aquests preceptes legals es pot deduir molt clarament que la finalitat atribuïda a la presó és la reinserció dels delinqüents i que l'obligació legal de les autoritats penitenciàries és dissenyar aquest instrument perquè pugui assolir aquest objectiu de la millor forma possible.

2.3. Altres finalitats de la pena privativa de llibertat

Malgrat totes aquestes normatives, alguns sectors de la doctrina i l'opinió pública consideren que la presó ha de complir també una funció de càstig i de prevenció general (dissuasòria). Aquesta postura està reforçada per la inexistència d'instruments penals de caràcter punitiu utilitzables de forma universal.

La política criminal necessita instruments punitius que dissuadixin dels comportaments delictuosos, i els actualment existents per complir aquesta funció no són sempre aplicables (les multes no sempre es poden cobrar, i l'increment de la probabilitat de condemna no sempre dissuadeix o no sempre és possible...). El fet que la presó sigui sempre aplicable i que l'internament, per molt tou que sigui sempre tingui una capacitat dissuasòria, "permeten" la seva utilització amb

finalitats diferents a la rehabilitació, com pot ser la dissuasió mitjançant el càstig, malgrat que en aquestes circumstàncies la pena no pot ser eficient, ja que no ha estat dissenyada per aquest objectiu.

D'altra banda, encara que la pena privativa de llibertat sigui imposada per assolir objectius de reinserció, la necessitat "*d'articular el que la reeducació i la reinserció requereixen, amb les exigències de proporcionalitat amb el fet comès i les restants necessitats de prevenció general dels delictes*",¹⁸ determina les condicions de compliment de la pena (que no són les òptimes per la seva finalitat rehabilitadora, sinó que obeeixen a altres requisits) limitant la seva capacitat rehabilitadora i la seva eficiència. Això explica situacions en les quals, per exemple, la pena de presó s'imposa a delinqüents o per delictes "l'oferta" dels quals presenta una baixa sensibilitat a l'efecte rehabilitador (exemples són el cas de delictes econòmics, els delictes contra la llibertat sexual o els homicidis...), o amb una duració absolutament independent de les necessitats individuals que presenta el condemnat per a la seva rehabilitació però proporcional al dany causat.

La pena privativa de llibertat és, en definitiva, un instrument de control del delicte que funciona a través de la rehabilitació, per a la qual està especialment dissenyada.

L'eficiència d'aquest instrument depèn del fet que sigui aplicat amb aquest objectiu de la rehabilitació i sense que altres objectius accessoris que li puguin ser assignats desvirtuïn el seu funcionament, ja que les condicions de compliment necessàries per garantir

¹⁸ Silva, J., en el pròleg de *Justícia penal i reincidència*, (1993).

l'eficiència de la pena privativa de llibertat rehabilitadora són diferents i incompatibles amb les condicions necessàries de compliment de la pena de presó amb finalitats dissuasòries i impedeixen assolir conjuntament els dos objectius.

3. L'output penitenciari: la funció de producció de la presó

Com hem vist en els dos primers punts d'aquesta segona part, la privació de llibertat és un més dels instrument de control social del delicte i, com a tal, la seva finalitat és protegir la societat de les activitats criminals.

A diferència de l'increment de la probabilitat de captura o d'altres tipus de penes, el seu funcionament no es basa en l'efecte intimidatori, sinó en la rehabilitació dels delinqüents internats als centres penitenciaris, als quals s'intenta capacitar perquè obtinguin mitjans suficients, per vies legals, per atendre les seves necessitats, sense que els calgui o els sigui rendible la comissió d'activitats criminals.

Per assolir aquesta finalitat, al nostre país i a la majoria dels del nostre entorn, quan un delinqüent és ingressat en un centre penitenciari, un equip tècnic format per psicòlegs, juristes, criminòlegs... i altres professionals segons les necessitats que presenti l'individu, realitza un estudi individualitzat dels factors desencadenats (o que incrementen la proclivitat de l'individu) del comportament delictuós (falta de formació laboral, atur, drogaddicció activa...) i, segons aquests, sobre

la forma en què es pot ajudar l'intern a superar aquests factors criminògens, inscrivint-lo en els diferents programes de tractament penitenciari (programes educatius, de formació i inserció laboral, de superació de drogodependències...).¹⁹

A mesura que l'intern vagui assolint els diferents objectius que li assignen els diferents programes, obtindrà progressivament millores en les seves condicions d'internament, accedint als diferents graus i fases de tractament.

3.1 La "utilitat" del tractament penitenciari: la rehabilitació

El tractament penitenciari rehabilitador persegueix modificar la utilitat global que es deriva d'un (futur) acte delictuós per al seu autor, al marge de les possibles conseqüències de tipus penal (punitives).

Sigui U_j la funció d'utilitat de l'individu j respecte a les conductes delictuoses segons els postulats defensats en la primera part d'aquest treball:

$$U_j = B_j(O) - C_jO - P \cdot f(O_j).$$

Amb el tractament penitenciari es vol incrementar el cost d'oportunitat (C_jO) que presenta el comportament criminal de l'individu en el sentit i amb les conseqüències explicades en la primera part: renda legal que

¹⁹ Per conèixer amb major detall en què consisteixen els programes de rehabilitació que s'apliquen a les presons pot consultar-se *Programes de rehabilitació a les presons*, Santiago Redondo et al., (1990). Alguns exemples estan recollits a l'apèndix núm.1.

deixa d'obtenir en realitzar la conducta delictuosa, mentre que altres tipus de penes incideixen sobre U_j a través de P i $d'f$. En ambdós casos les preferències se suposen constants.

Un increment del cost d'oportunitat del delictu gràcies al tractament penitenciari disminuirà el nombre de conductes criminals i disminuirà també la pèrdua de benestar social causada pel delictu, la qual cosa justifica l'aplicació de la pena privativa de llibertat com a instrument de control social del delictu.

És important comprovar, però, que malgrat la seva finalitat rehabilitadora, la presó és un càstig i així és valorada pels delinqüents, a pesar que la seva imposició no es justifiqui per aquest motiu ni tampoc hagi de determinar les seves condicions d'aplicació, ja que, tal com s'ha comentat anteriorment i tal com es comentarà amb més detall més endavant, aplicar la pena privativa de llibertat amb les condicions necessàries per optimitzar l'efecte dissuasori impossibilitaria assolir l'efecte rehabilitador.

La diferència entre aquest instrument de control de la delinqüència i els altres analitzats prèviament per l'anàlisi econòmica és que aquest tracta d'incidir en el cost d'oportunitat i no en la desutilitat de l'acció delictuosa ($P \cdot f(O_j)$), com sí fan l'increment de la probabilitat de captura i condemna i l'increment de la severitat de les penes.

3.2 La producció de la presó: els resultats de la rehabilitació

Quin és, doncs, l'output penitenciari? La presó, com a institució

encarregada de l'execució de les penes privatives de llibertat imposades pels tribunals de justícia, els quals també exerceixen una labor de supervisió de la tasca desenvolupada per l'Administració penitenciària, *produeix* individus rehabilitats i incideix d'aquesta manera sobre l'oferta social de delictes, el control de la qual als seus nivells òptims és la fi última de tot el sistema de justícia criminal del qual el sistema penitenciari forma part.

Dos poden ser, doncs, els indicadors de l'ouput penitenciari (o, el que és el mateix, del resultat de l'activitat penitenciària): el nombre de delictes evitats o el nombre d'individus rehabilitats.

Malgrat que l'únic antecedent trobat a la literatura²⁰ sobre l'anàlisi econòmica dels delictes penables amb presó fa servir com a indicador de l'ouput penitenciari el nombre de delictes evitats, en aquest treball es farà servir per mesurar l'activitat penitenciària el nombre de delinqüents rehabilitats, ja que d'una banda les conseqüències de la rehabilitació són més amplies que els delictes evitats, com demostrarem més endavant, i de l'altra, malgrat que el sistema penitenciari formi part del sistema de justícia criminal, el seu objectiu no necessàriament implica el control del nombre de delictes, com també es demostrarà més endavant.

És evident que el nombre de delictes evitats està relacionat amb el nombre de delinqüents rehabilitats, malgrat que en presentar els delinqüents diferents elasticitats en la seva oferta de delictes, no són la mateixa cosa. No estalviarem el mateix nombre de delictes si, malgrat

²⁰ Block i Lind, (1975).

rehabilitar un nombre donat de delinqüents, rehabilitem delinqüents contra la propietat i molt joves que presenten una elevadíssima taxa d'activitat i un "gran futur" per davant, que si rehabilitem delinqüents econòmics d'avançada edat.

Com es pot mesurar aquest output penitenciari? Si es considera que la resta de variables instrumentals de la política criminal (la probabilitat de captura i condemna i la severitat de les penes) romanen constants, l'índex de reincidència (o, més correctament, el seu contrari, l'índex de no-reincidència) és un bon indicador de l'output penitenciari i de l'èxit rehabilitador de la pena privativa de llibertat.

El concepte de reincidència que es recollirà en aquest índex fa referència a l'accepció empírica²¹ del terme: nombre d'individus que, un cop ha comès un o més delictes i complert la condemna corresponent (en el nostre cas, de privació de llibertat amb aplicació d'un tractament penitenciari rehabilitador) torna a delinquir en un cert període de seguiment posterior.

De l'anàlisi realitzada a la primera part es considerarà, segons els postulats de la teoria econòmica del delicte convenientment modificats, que si un individu realitza una determinada conducta delictuosa és perquè el benefici esperat supera els possibles costos, donada una probabilitat de captura i condemna (P) i coneguda la severitat de les penes (f):

$$B(O) > P \cdot f(O) - CO_1,$$

sent CO_1 el cost d'oportunitat de l'activitat delictuosa abans del tractament penitenciari.

Si, com a conseqüència d'aquest comportament criminal, s'imposa a l'individu una pena privativa de llibertat de quantia f (anys) i si posteriorment, una vegada l'individu complerta la pena i posat en llibertat, en les mateixes circumstàncies (la probabilitat de captura (P) i la severitat de la pena (f) romanen constants) actua de manera diferent: no realitza la conducta delictuosa, és perquè, en aquest moment posterior, el benefici esperat és menor que la desutilitat que se'n deriva:

$$B(O) < P \cdot f(O) - CO_2,$$

i això pot ser conseqüència o bé d'una modificació de la funció d'utilitat de l'individu (modificació de les preferències respecte al delicte, que en l'anàlisi econòmica del delicte romanen constants, malgrat que no ha de ser així necessàriament en la nostra anàlisi. ja que, com estableix l'article 110 del RP, la modificació de les actituds respecte a les conductes delictives és, si això és possible, un dels objectius del tractament penitenciari) o bé per un increment del cost d'oportunitat (que passa a ser CO_2) gràcies a l'èxit dels programes de rehabilitació aplicats (per exemple, es pot haver donat a l'individu una formació professional que li permeti aconseguir una feina ben remunerada a la qual abans no tenia accés.)

²¹ Enfront de l'accepció empírica hi ha la jurídica: "Apreciació que fa un tribunal en dictar una sentència de l'existència de delictes semblants en els antecedents de l'individu", Ribó i Durán, 1987.

Per tant, es pot considerar que el nombre d'individus excarcerats no reincidents és, *ceteris paribus*, un bon indicador de l'output penitenciari.

Però com indiquen els índexs de reincidència, no tots els individus internats i tractats en una presó són rehabilitats. Únicament un percentatge, força variable segons els delictes comesos i altres tipus de factors, dels interns que són excarcerats no hi tornen, per la qual cosa és més correcte parlar de l'output esperat de la presó.

Sigui X el nombre d'interns que en un moment o període determinat són tractats a la presó. El resultat esperat de l'activitat penitenciària, és a dir el nombre d'interns que estimem que no reincidiran en el futur ($E(X)$) esta donat per:

$$E(X) = Pr \cdot X,$$

sent Pr l'índex de no-reincidència, considerat aquí com la probabilitat d'èxit del tractament penitenciari, que, d'acord amb els postulats de la primera part, està en funció de la qualitat del tractament penitenciari que es dona mesurada segons els recursos emprats, sobretot en els aspectes rehabilitadors, de l'execució de la pena (és a dir, segons (b),²² o cost unitari de compliment).

És important destacar que en considerar el nombre d'individus rehabilitats com una indicació de l'output penitenciari, únicament estem recollint una part de la incidència de la presó sobre l'oferta social de delictes (la que fa referència a la prevenció especial) i estem

²² Aquesta afirmació sera demostrada en el següent punt d'aquesta segona part.

menyspreant els efectes de prevenció general (efecte intimidatori i dissuasori) i altres conseqüències de l'activitat penitenciària, com pot ser la neutralització temporal dels delinqüents encarcerats, i que poden tenir una incidència important sobre el nombre de delictes. Aquesta omisió podria fàcilment ser solucionada substituint el nombre d'individus tractats i el nombre d'individus rehabilitats, com un indicador de l'output penitenciari, per la reducció marginal de l'oferta social de delictes respecte al nombre d'individus encarcerats, unitat de pena privativa de llibertat imposada (anys) o unitat monetària gastada en l'execució de la pena.

Però en aquest cas, en tenir en consideració els efectes bruts de la presó sobre l'oferta de delictes entre els quals s'inclouen els aspectes més repressius de la privació de llibertat, que, com hem vist a la primera part, poden ser assolits de forma més eficient per altres instruments alternatius, les conclusions que s'obtidrien de la nostra anàlisi estarien distorsionades i no serien aplicables exclusivament a la pena privativa de llibertat rehabilitadora.

3.3. Valoració econòmica de l'output penitenciari

Com valorem econòmicament l'output penitenciari i la seva incidència sobre la reducció del benestar social que suposen les activitats delictives? Quines són les conseqüències econòmiques de la rehabilitació empírica? I quina és l'oferta penitenciària?

Per cada individu delinqüent que, una vegada complerta la seva condemna i gràcies al tractament penitenciari, no torna a delinquir en el futur (mantenint-se constant la probabilitat de captura i condemna i la severitat de la pena), la societat té uns ingressos (o una reducció de pèrdues) que es poden sistematitzar en:

1. Danys evitats:

$$D(O) = H(O) - G(O),$$

que en el nostre cas, d'acord amb els postulats de la primera part reduïrem a:

$$H(O_p),$$

menyspreant el valor del delicte per al delinqüent (els beneficis o la utilitat que el delinqüent obté de l'acció criminal) en atenció a les argumentacions exposades anteriorment.

D'acord amb els postulats de la teoria econòmica del delicte, s'estableix el supòsit (considerat molt plausible per Becker i Erlich, entre altres) que considera que l'evolució dels danys socials del delicte en incrementar-ne el nombre s'ajusta a:²³

$$\frac{\partial^2 H(O)}{\partial O^2} > 0.$$

²³ En la primera part es van recollir diverses argumentacions en contra d'aquests supòsits, basades principalment en el fet que els primers delictes són els que més danys creen a la societat. En el nostre cas, òbviament, ja no estem considerant els primers delictes i la convexitat o concavitat de la funció no condiciona els nostres resultats.

2. Costos de captura i condemna. Els costos que impliquen la captura i la condemna dels delinqüents estan en funció de:

$$C(O_p) = C(P, O),$$

on P és la probabilitat de captura i condemna que roman fixa en aquesta anàlisi.

De conformitat amb els postulats defensats per Becker²⁴ i anteriorment analitzats a la primera part, suposarem que:

$$\frac{\partial^2 C}{\partial O^2} > 0.$$

3. Costos de compliment de la pena: C_p que depenen tant del nombre de penes imposades (en aquest cas, que deixem d'imposar $(P \cdot O_p \cdot f)$ gràcies a l'estalvi de delictes propiciat per la rehabilitació, on f és el nombre d'unitats penals imposades a cada delinqüent condemnat) com del cost unitari de la pena (b) que, com es va comentar anteriorment, depèn tant de la modalitat penal (privació de llibertat, multa, privació d'altres drets...) com de la *qualitat* de l'execcució penal que s'impondrà al delinqüent reincident i que no necessàriament ha de ser la privació de llibertat, sobretot perquè aquesta ha demostrat no ser vàlida en aquests casos de reincidència com a instrument de control del delicte:

$$C_p = b \cdot P \cdot f \cdot O$$

²⁴ Becker (1968).

En tots el casos (O_p) recull el nombre de delictes que els interns, prèviament delinqüents i després d'haver complert una condemna privativa de llibertat, no realitzen gràcies, suposem, a l'èxit rehabilitador del tractament penitenciari aplicat.

És necessari assenyalar, en el sentit ja comentat anteriorment, que aquesta (O_p) no recull la incidència total de la pena privativa de llibertat sobre l'oferta de delictes (l'efecte total de la presó), ja que es considera que les conclusions que es puguin extreure de la nostra anàlisi han de ser conseqüents amb la finalitat legal de la privació de llibertat: la reinserció social, per la qual cosa es desestima l'efecte "brut" de l'internament penitenciari, basat en la seva capacitat de càstig i dissuasòria.

Aquest plantejament respon al fet que els efectes que la dissuasió i la rehabilitació tenen individualment sobre l'oferta de delictes no són additius, ja que el seu funcionament és difícilment compatible i, en tot cas, distorsionador. Les condicions necessàries de compliment de les penes per assolir l'efecte rehabilitador disminueixen en gran mesura l'efecte intimidatori de la presó. A més, les necessitats de rehabilitació provoquen que no tota activitat delictuosa comporti de forma automàtica una pena per all seu autor, per la qual cosa la probabilitat de captura queda diluïda en gran mesura,²⁵ i que la severitat de les penes s'ajusti a les necessitats de tractament rehabilitador (fent-les

²⁵ Aquesta és la filosofia que justifica l'existència de figures penals com la "suspensió de la resolució judicial" (*probation system*), la suspensió condicional de la pena o altres de més curioses, com les posades en pràctica en determinats països europeus en els quals per petites infraccions de trànsit s'obliga a llegir llibres sobre seguretat vial, o s'obliga els petits traficants de drogues a visitar malalts terminals de la sida.

pràcticament indeterminades i independents de la gravetat i la probabilitat de captura de l'acció criminal realitzada).

Com que únicament una part (el $Pr\%$) dels interns als quals s'aplica el tractament penitenciari no reincidirà en el futur, (O_p) depèn de l'output penitenciari esperat: $(E(X))$:

$$(O_p) = O(X, Pr),$$

sent Pr el percentatge de no-reincidents quan la probabilitat de captura i condemna (P) i la severitat de la pena es mantenen constants.

D'altra banda, el tractament penitenciari, en incidir sobre l'oferta social de delictes incrementant el cost d'oportunitat de les activitats criminals dels delinqüents, el que busca és capacitar-los perquè tinguin la possibilitat de comportar-se de forma no delictuosa.

Gràcies a aquesta capacitació, molts individus que estaven fora del sistema productiu s'hi introdueixen després del seu pas per un centre penitenciari on es contribueix a la formació del capital humà, col·laborant així a incrementar la riquesa del país. Podem dir que és una contribució a la renda nacional, que depèn -entre d'altres factors- del nombre d'interns realment rehabilitats:

$$RN = RN(Rh) = RN(X, Pr)$$

sent Rh el nombre d'individus rehabilitats:

$$Rh = Pr \cdot X$$

i suposem que el seu comportament s'ajusta a:

$$\frac{\partial RN}{\partial X} > 0 ; \frac{\partial^2 RN}{\partial X^2} < 0$$

i a:

$$\frac{\partial RN}{\partial Pr} > 0 ; \frac{\partial^2 RN}{\partial Pr^2} < 0,$$

ja que l'increment d'interns tractats penitenciàriament en un moment determinat implica o bé que s'aplica la presó a individus (o per delictes) als quals abans no s'aplicava per no ser considerada eficient (delinqüents amb poques possibilitats de rehabilitació) o bé perquè s'ha incrementat la severitat de les penes (la qual cosa conculcaria el compliment de la clàusula *ceteris paribus*) amb conseqüències negatives sobre la reinserció social dels excarcerats.

En aquest cas no valorem altres aspectes de l'output penitenciari, com pot ser donar educació bàsica (alfabetització) a interns que posteriorment no tenen cap possibilitat de trobar una feina remunerada, o altres aspectes bàsics com són inculcar la necessitat (fins i tot legal) de l'escolarització dels fills, la cura de la salut d'una part important (quantitativa i qualitativament per la seva incidència sobre el funcionament de la societat) de la població jove...²⁶ o campanyes educatives respecte al consum de drogues o sobre les relacions sexuals, que troben en les presons un públic adient.

²⁶ Molts joves "marginals" són visitats per primera vegada per un metge o reben la seva primera vacuna en el moment de ser ingressats en centres de justícia juvenil o fins i tot en centres penitenciaris de joves. Marco, A., (1991).

3.4. La funció de producció penitenciària i els seus factors determinants

L'aplicació de la pena privativa de llibertat suposa, doncs, un increment del benestar social gràcies a la rehabilitació dels delinqüents per dues vies. En primer lloc, gràcies als delictes evitats (no-reincidència) i, en segon lloc, a la incorporació dels delinqüents al procés productiu, del tot o en part, segons si es considera que les activitats legals i il·legals són o no totalment incompatibles entre si.

Com que els danys socials, els costos de captura i condemna i els de compliment evitats estan en funció del nombre de delictes evitats i aquests depenen del nombre d'interns tractats i del percentatge d'èxit de la rehabilitació, es dedueix que es pot valorar l'increment de benestar social que genera la rehabilitació i els seus factors determinants:

$$I_p = H(O_p) + C(O_p) + C_p(O_p) + RN(R_h),$$

i com que:

$$(O_p) = O(X, Pr),$$

$$R_h = Pr \cdot X,$$

podem deduir que:

$$I_p(X, Pr) = H(X, Pr) + C(X, Pr) + C_p(X, Pr) + RN(X, Pr),$$

sent el nombre d'interns tractats i la probabilitat d'èxit rehabilitador (índex de no-reincidència) les variables instrumentals de la política penitenciària que busca l'eficiència de la pena privativa de llibertat.

L'ingrés penitenciari (I_p) depèn del nombre d'interns tractats (X) i de la qualitat del tractament (Pr) variable aquesta última que hem suposat, sense explicació suficient de moment, que depèn de la qualitat del tractament, mesurat a través del cost unitari de compliment de la pena (b).

Suposem que el comportament de la funció d'ingrés penitenciari s'ajusta a:

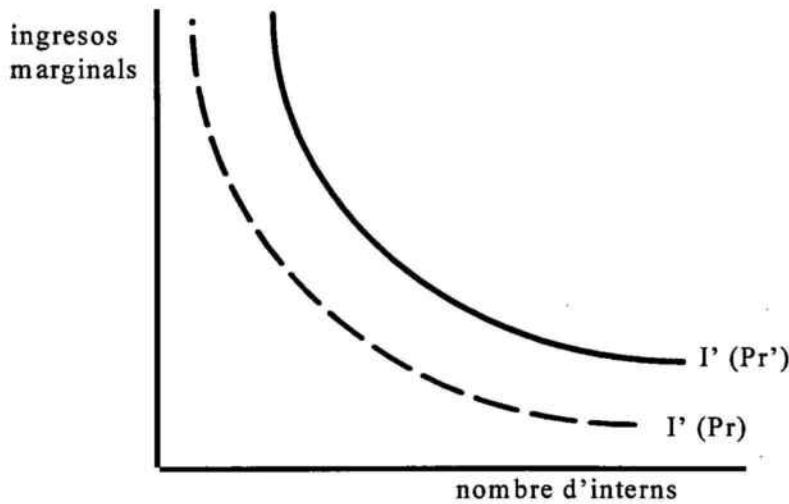
$$\frac{\partial I_p}{\partial X} > 0; \frac{\partial I_p}{\partial Pr} > 0,$$

ja que l'ingrés penitenciari s'incrementa més com més gran sigui el nombre d'interns tractats i més elevat sigui l'índex d'èxit en el tractament rehabilitador aplicat. I També s'ajusta a:

$$\frac{\partial^2 I_p}{\partial X^2} < 0; \frac{\partial^2 I_p}{\partial Pr^2} < 0$$

perquè els ingressos penitenciaris s'incrementen de forma menys que proporcional respecte al nombre d'interns tractats i a l'increment de probabilitat, ja que això comporta l'aplicació de la privació de llibertat (o l'increment de la qualitat del tractament) a grups de delinqüents menys adients al tractament rehabilitador (per exemple, delinqüents econòmics amb elevada formació i poca sensibilitat a la rehabilitació o incrementar la probabilitat de reinserció per fer possible que aquesta

també arribi, a través de programes educatius i de formació professional, a delinqüents estrangers, que a priori presenten unes majors dificultats d'integració, i que en el moment de ser posats en llibertat seran expulsats del país). Gràficament:

Els ingressos socials que proporciona la privació de llibertat són proporcionals al nombre d'interns (mantenint-se constant la Pr), sent respecte a aquesta variable (x) una funció còncava.

Com més elevada sigui la probabilitat de no-reincidència, majors seran els ingressos penitenciaris per al mateix nombre d'interns tractats penitenciàriament.

3.5. Algunes qualificacions

D'aquesta anàlisi es poden extreure dues importants conclusions. La primera fa referència al fet que el valor de l'output penitenciari no està totalment determinat per la quantia d'individus rehabilitats, ja que és necessari també prendre en consideració la *qualitat* dels individus rehabilitats. No tots els individus rehabilitats suposen el mateix ingrés social.

La funció d'ingrés penitenciari pot presentar, i habitualment ho fa, diferents elasticitats respecte als increments del nombre de reclusos i la probabilitat de rehabilitació, ja que no tots els individus rehabilitats impliquen el mateix estalvi en nombre de delictes, no tots els delictes estalviats són igual d'importants (en termes econòmics) i no tots els individus tenen la mateixa capacitat per contribuir en el futur a la renda nacional del país.

La pena privativa de llibertat serà especialment eficient si és aplicada als delinqüents que presenten una major capacitat de rehabilitació, que han comès un gran nombre de delictes en el passat (i que, per tant, sigui previsible que en realitzarien un gran nombre en el futur) i com més costosos hagin estat aquests delictes. També és necessari considerar l'ingrés a la renda nacional que aportaran un cop rehabilitats i integrats en l'estructura productiva del país.

L'eficiència de la pena privativa de llibertat exigeix que la seva imposició no sigui realitzada de forma automàtica, sense que es valori en cada situació la conveniència de la seva aplicació o la seva substitució per una pena alternativa. És necessari prendre en

consideració les circumstàncies particulars de l'individu i que existeixi la possibilitat legal de respondre de manera diferent en atenció a les característiques de l'individu davant de delictes similars.

Des del punt de vista de l'eficiència (però no des del de l'equitat o la justícia distributiva, que no s'estan analitzant aquí), l'aplicació de la pena privativa de llibertat a determinats col·lectius com, per exemple, els immigrants²⁷ que una vegada acaben la seva condemna són expulsats del nostre país, no té gaire sentit, sent molt més rendible l'expulsió immediata (com s'ha fet en alguns casos) o el trasllat al país d'origen per al compliment de la pena. Si, com sembla, es considera oportuna la no-discriminació, aquestes despeses podrien ser imputades a l'ajuda al tercer món, però en tot cas aquestes despeses no han de ser considerades a l'hora d'avaluar la possible ineficiència en l'aplicació de la pena privativa de llibertat.

En segon lloc, és fàcil comprovar que l'impacte econòmic de la presó passa per la rehabilitació dels individus en les millors condicions possibles i que, per tant, un individu que un cop hagi estat rehabilitat, continuï a la presó no origina més que despeses.

A més, atesa la concavitat de la funció d'ingressos penitenciaris, el manteniment d'un individu rehabilitat a la presó disminueix l'ingrés penitenciari, ja que dificulta el tractament de la resta d'interns i, a més, es produeix l'efecte de la "presonalització" o incapacitat que

²⁷ Com a exemple, un intern bolivià que vaig conèixer en una presó catalana va renunciar a la llibertat condicional per poder acabar un curs de soldadura i em va comentar que el títol que esperava obtenir estava força reconegut al seu país. Els cursos de fuster són especialment demanats pels interns d'origen centrafricà.

presenten els alliberats després de llargues temporades de presó en règim tancat per a integrar-se en la societat.²⁸

Aquesta conclusió és especialment important a l'hora de la determinació de les penes, ja que la pena privativa de llibertat hauria de durar el temps necessari per a la rehabilitació de l'individu, independentment dels danys ocasionats pel delictes i de la incidència dissuasòria de la severitat de les penes.

A més, i amb tota possibilitat, les previsions que es puguin realitzar en el moment d'imposició de la pena per part del poder judicial poden no ajustar-se a la realitat i no coincidir amb el temps real de tractament necessari, la qual cosa implicaria, en cas que es compleixin estrictament els criteris necessaris per assegurar l'eficiència de la pena de presó, posar en llibertat interns rehabilitats abans de la fi de la condemna o mantenir a la presó interns no rehabilitats pel sistema a pesar de la finalització de la seva condemna.

És obvi que aquesta proposta planteja tot tipus de problemàtiques jurídiques sobretot pel que respecta a la segona possibilitat,²⁹ ja que això suposaria mantenir indefinidament a la presó un individu no rehabilitat, encara que el delictes sigui de petits robatoris o fins i tot

²⁸ Malgrat que el fenomen de la presonalització és àmpliament acceptat per la doctrina penitenciària, l'única investigació que s'ha dut a terme sobre una mostra de 108 interns a la presó d'Ocaña II no va trobar una relació significativa entre l'internament i el deterioro de la personalitat.

²⁹ La primera opció seria més fàcilment acceptada pels juristes, ja que fins i tot l'article 99 del Codi penal preveu una possibilitat de suspensió del compliment de la part final d'una pena privativa de llibertat quan l'internament pugui posar en perill els efectes aconseguits amb una mesura de seguretat privativa de llibertat.

podria suposar grans injustícies en cas de que s'apliquin tractaments ineficaços.

Per tenir consciència de fins a quin punt es considera inacceptable aquesta proposta des de l'òptica jurídica n'hi ha prou amb el redactat de l'article 101.1 del Codi penal espanyol, que determina el temps màxim pel qual pot imposar-se una mesura de seguretat privativa de llibertat, la qual cosa i tenint en compte la filosofia de les mesures de seguretat, que és protegir la societat o el mateix subjecte d'un risc real o probable que per diferents raons no dóna lloc a responsabilitats penals, no deixa de ser una incoherència, ja que es vincula la duració de la mesura no a la persistència dels motius de la seva aplicació sinó a un text legal objectiu. L'article 110.1 del Codi penal diu textualment: *“L'internament (de la mesura de seguretat) no podrà durar més del temps que hauria durat la pena privativa de llibertat imposada si el subjecte hagués estat declarat responsable i a aquest efecte el jutge o tribunal fixaran aquest límit màxim a la sentència.”*

La indeterminació penal que aquí es proposa, tant en la modalitat (presó o altre tipus de resposta punitiva) com en la determinació de la severitat (durada en el cas de la pena privativa de llibertat), va en contra d'una de les principals garanties jurídiques reconegudes pel nostre ordenament jurídic: la determinació de la pena i la seva proporcionalitat amb els fets realitzats.

Però seria important fer dos tipus de comentaris sobre aquesta garantia jurídica. En primer lloc, és totalment encertat dir que avui dia amb el nostre ordenament penal i penitenciari el temps d'empresonament (que

no és similar al temps de compliment de condemna, però que dóna una visió més correcta de la seva penalitat) és totalment indeterminat. Per verificar aquesta afirmació basta recordar les recents polèmiques per la concessió, de forma totalment coherent amb la finalitat de la pena privativa de llibertat, en la meua opinió, del tercer grau de tractament (la qual cosa significa en la pràctica presentar-se a dormir al centre penitenciari de les 00:00 hores fins a les 8:00 AM de dilluns a dijous) a determinats polítics o empresaris, insubmisos al servei militar...

Però també és correcte afirmar que la condemna està totalment indeterminada. Amb la redempció de penes pel treball (abolida pel Codi penal de 1995, però encara en vigor durant un extens període transitori) i altres tipus de beneficis penitenciaris recollits en el RP, un condemnat a vuit anys de presó, per exemple, pot arribar a la llibertat condicional o definitiva en un temps mínim de tres anys i un màxim de vuit anys que és un període d'indeterminació més ampli que no pas el que permetia el sistema de "discreció no regulada", que és l'experiència d'indeterminació de la pena que va funcionar als EUA entre finals de la Segona Guerra Mundial i els anys seixanta.

Voldria aportar dues dades que em semblen prou significatives respecte a la indeterminació o, més correctament, individualització de les penes.

En un estudi realitzat per l'autor sobre cent individus, triats a l'atzar, que a l'any 1997 (mes de desembre) eren interns del Centre Penitenciari Obert de Barcelona, la mitjana de compliment real de temps de presó (sense comptar la llibertat condicional) respecte al total

de penes imposades sense tenir present la refundició de condemnes de l'article 76.1 del Codi penal de 1995 era del ;51,02%!, amb uns valors extrems del 27,45% i del 89,93%, respectivament. Aquestes dades serien encara més significatives si es consideressin les condicions d'internament segons els graus classificadors. Com a casos extrem dins la mostra analitzada trobem un intern condemnat a 4-2-1 (quatre anys, dos mesos i un dia) que va obtenir la semilibertat 36 dies després del seu ingrés a presó i un altre condemnat a 3-0-0 que va trigar més de 16 mesos.

D'altra banda, el Dr. Santiago Redondo afirma en el seu estudi estadístic sobre les presons catalanes que *"la diferència mitjana entre la durada de les condemnes imposades pels tribunals i el temps real de privació de llibertat va donar una mitjana de 451,19 dies per als reincidents i de 919,8 dies per als no reincidents [...]."*³⁰

*El més gran escurçament de condemna correspon als individus que més endavant no van reincidir."*³¹

Aquesta afirmació pot ser interpretada de múltiples maneres, però sembla indicar com és d'injust i contraproduent mantenir, per motius punitius i dissuasoris, l'internament dels individus un cop assolida la rehabilitació, però també el contrasentit que és no finalitzar un tractament, beneficis per a la societat però també per a l'intern mateix, pel fet d'arribar a una data concreta en el calendari.

³⁰ (Cosa que suposa que de mitjana els reincidents van complir el 63% de temps imposat, davant del 52,2% dels no reincidents, amb uns valors extrems que oscil·laven entre el 23,5% i el 79%), la qual cosa implica un elevadíssim grau d'indeterminació.

³¹ Santiago Redondo et al., (1993).

Hem de recordar que aplicar el tractament no implica necessàriament internament, perquè, tal com recullen els articles 83 i 105 del Codi penal, es pot condicionar el no-internament del delinqüent al compliment d'algunes condicions restrictives o a alguns deures entre els quals pot figurar participar en programes formatius, laborals, culturals... o mantenir-se abstinent en el consum de determinades substàncies...

En segon lloc, és important "avaluar" el resultat obtingut amb les experiències prèvies d'indeterminació de la pena que han existit anteriorment i de les quals és especialment significativa per la seva duració i universalitat d'aplicació, la viscuda als EUA des de finals de la Segona Guerra Mundial fins a mitjans dels seixanta.

Segons la filosofia de *hands off* aplicada, el sistema judicial es desentenia del condemnat un cop li era imposada una pena de presó, o, millor dir, un cop li era imposat un interval de temps mínim i màxim entre els quals havia de trobar-se la duració real de la condemna de presó que s'havia de complir, sense que l'escurçament estigués vinculat als conceptes de rehabilitació i previsió de la conducta futura, sinó al comportament a la presó.

El fracàs d'aquesta experiència i les causes que el van provocar es poden resumir amb el següent comentari: "*Un fet ben curiós és que en aquest rebuig del model de la sentència indeterminada i de la filosofia en què s'inspirava van coincidir els integrants de les associacions més progressistes, inclòs el Prisoner's Union (sindicat de reclusos), amb els impulsors dels moviments més reaccionaris i ultraconservadors. A*

aquests darrers, els preocupava més el control del fenomen delinqüent i l'efecte intimidatori pur de la pena que no pas les injustícies del sistema [...]."³²

D'una banda, hi ha la falta de control judicial sobre el compliment de les penes, que va provocar enormes injustícies: *"El poder dipositar per tot aquest aparell legal en mans dels òrgans executius dels centres penitenciaris, els quals serien els que finalment informarien al davant de la junta de l'Adult Authority corresponent sobre la conveniència o inconveniència de concedir la parole (llibertat condicional) o d'assenyalar un període més curt o més llarg de compliment de la pena, era quasi absolut. De fet, hi ha un munt de cròniques dels anys quaranta, cinquanta i seixanta que narren els abusos, les arbitriarietats, les injustícies i altres excessos comesos pels guardians i governants de les diferents presons al llarg d'aquest període"*.³³

En l'actualitat el compliment de les penes de presó imposades pels tribunals de justícia està sota la jurisdicció dels jutges de vigilància penitenciària que d'acord el que estableix l'article 76.1 de la LOGP *"[...] tenen atribucions per fer complir la pena imposada [...] garantir els drets dels interns i corregir els abusos i les desviacions[...]"*.

Són els jutges de vigilància els que autoritzen l'aplicació dels beneficis penitenciaris i els que haurien d'aprovar l'escurçament o allargament del temps de condemna.

³² Del Rosal Blasco, B. (1991).

³³ Jacobs, James B. (1971).

Però la indeterminació de la pena de presó fa inviable l'aplicació de la presó com a càstig, per les raons abans assenyalades; és per això que una part de les crítiques a la *discreció* de la pena prové dels sectors més ultraconservadors defensors del *retribution model* (model penal retributiu) que, com explica Anthony E. Bottoms, operaven sota el crit de guerra de: "*Si no és possible garantir la resocialització i si aquesta ha donat lloc sovint a injustícies, deixeu-nos ara tenir una mica de justícia i suprimiu la discreció arbitrària de les penes.*"

4. Els costos de la privació de llibertat

Malgrat l'absència d'una anàlisi sistemàtica del funcionament econòmic de les institucions penitenciàries i de les conseqüències econòmiques de l'aplicació de la pena privativa de llibertat, les despeses que genera la presó han merescut l'atenció d'un limitat grup d'investigadors socials que, habitualment, han defensat la ineficiència de la pena privativa de llibertat comparant els seus costos amb els generats per diversos instruments alternatius.

Inicialment l'estudi de les despeses originades per la privació de llibertat s'integrà dins d'una anàlisi global de les despeses del sistema judicial, ja que la presó es considera un dels resultats possibles del seu funcionament,³⁴ però la constatació del fet que, malgrat que és el poder Judicial el que imposa les penes privatives de llibertat, les decisions

³⁴ Weller i Block, (1973).

sobre les condicions d'execució d'aquesta pena (que són les que bàsicament determinen els costos que genera) en funció de les finalitats perseguides són preses per les autoritats penitenciàries, va justificar un estudi desglossat de les despeses penitenciàries.³⁵

Una de les conclusions més importants d'aquest estudi és que en la imposició de les penes als delinqüents i en la seva execució participen dos organismes estatals diferents (poder judicial i poder executiu) amb objectius i interessos molt diferenciats que no sempre són fàcilment compaginables, com demostren les recents polèmiques sobre qui (el poder judicial o l'executiu) ha de detentar la potestat d'atorgar determinats beneficis penitenciaris, com els permisos o la classificació en tercer grau.

4.1. Els costos de compliment de la pena privativa de llibertat

En la línia marcada pels estudis als quals hem fet referència anteriorment, estructurem els costos originats per l'activitat penitenciària en tres categories:

1. Despeses de tractament penitenciar, que són totes les despeses originades per les activitats que d'una forma directa o indirecta procuren o faciliten la rehabilitació i reinserció dels internats: personal de tractament (psicòlegs, criminòlegs...), personal educatiu i de formació professional,

³⁵ Block i Lind, (1973).

instal·lacions educatives i de formació, cursos externs de formació...

2. Despeses de seguretat i vigilància originades per les activitats de manteniment de la seguretat i el bon ordre de l'establiment: instal·lacions de seguretat (alarmes, càmeres de televisió...), funcionaris de vigilància interior, forces d'ordre públic per a la vigilància exterior...
3. Despeses de funcionament de la institució (despeses hoteleres), on s'engloben tots els costos originats per activitats que no són estrictament penitenciàries: alimentació, vestuari, despeses mèdiques no tractamentals, personal penitenciari destinat a feines d'administració general... sempre que es pugui considerar que no són activitats ni de tractament ni de seguretat.

Aquesta classificació difereix de la utilitzada en un recent (desembre de 1997) estudi del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya en el qual a partir de les partides pressupostàries i les despeses reals de funcionament de les presons de Catalunya es consideren quatre categories:³⁶

- a. Despeses d'instal·lacions i administració general dels centres penitenciaris, on es recullen les despeses de personal i material de manteniment i funcionament dels edificis.

³⁶ La comptabilitat que es porta actualment en els centres penitenciaris està basada en els seus aspectes bàsics aquesta classificació i, a més, els informes anuals de gestió elaborats per la Secció d'Assumptes Econòmics es realitzen amb aquesta estructura.

- b. Despeses de vigilància, on únicament s'inclouen les despeses de personal de vigilància penitenciari, excloent-ne, per exemple, les despeses que generen instal·lacions exclusivament de seguretat (com pot ser una alarma) o despeses de personal dels cossos no penitenciaris (encarregats de la vigilància exterior dels centres penitenciaris), ja que aquestes no són abonades per la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació encara que tinguin el seu origen en l'activitat penitenciària.
- c. Despeses de qualitat de vida, on s'inclouen les despeses sanitàries, el vestuari i l'alimentació.
- d. Despeses de rehabilitació i reeducació, on s'engloben totes les originades pel personal i per les activitats de rehabilitació, excloent-ne les de manteniment de les instal·lacions de qualsevol mena.

En el present treball, i sobretot en aquesta segona part de caràcter teòric, es farà servir la primera de les classificacions proposades (i que no és substancialment diferent de la segona), ja que aquesta, la segona, a pesar de la seva proximitat en el temps i l'espai, respon més a necessitats d'imputació comptable de les dades sobre costos de què es disposa que al funcionament real de la institució penitenciària, sobretot en l'actualitat en què la tendència general en la gestió dels centres és no compartimentalitzar la vida ala presó en activitats disciplinàries i de tractament.

Avui dia, per exemple, a l'interior dels centres penitenciaris una gran part del temps de treball del personal de vigilància consisteix en labors auxiliars als tècnics de tractament en allò que s'anomena seguretat activa, i, d'altra banda, també a títol gairebé il·lustratiu, totes les feines de supervisió de l'activitat que els internats en semilibertat realitzen a l'exterior, i que per tant no deixa de ser una feina de vigilància, és desenvolupada per personal de tractament.

4.2. La relació entre els costos i la qualitat del tractament. Els costos fixos

En l'actualitat, una de les principals partides pressupostàries de funcionament de l'activitat penitenciària és el manteniment de les instal·lacions, l'import de la qual és independent del nombre d'interns encarcerats, per la qual cosa els costos fixos³⁷ suposen un percentatge significatiu de la despesa total de funcionament.³⁸

Això provoca que en tots els estudis desenvolupats sobre la despesa penitenciària, ja siguin de caràcter teòric o pràctic, es faci la consideració que els costos totals de la presó s'incrementen de forma

³⁷ La presó Model de Barcelona, per exemple, va costar 3.457.663 pessetes de 1904 per la qual cosa no tenir en consideració l'amortització no és massa distorsionador de la realitat, ja que per desgràcia la vetustat dels centres penitenciaris és certament habitual.

³⁸ El manteniment de les instal·lacions en condicions d'operativitat, que és l'únic cost totalment fix considerat, malgrat l'existència de molts altres conceptes susceptibles de ser considerats semifixos (com el personal dels serveis centrals), va suposar l'any 1994, segons l'estudi del Centre d'Estudis i Formació Especialitzada sobre el cost de la justícia penal, el 15% de totes les despeses de la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació.

menys que proporcional com a conseqüència dels increments de població interna als centres penitenciaris.

En conseqüència, es considera que els increments de població interna disminueixen els costos mitjans i marginals (dintre d'uns nivells acceptables d'ocupació), la qual cosa contribueix a incrementar l'eficiència de la pena privativa de llibertat (en disminuir els costos originats i comparar-los amb els ingressos generats). Els centres penitenciaris menys costosos (i per això, suposadament, més eficients) seran els més grans i amb un nivell d'ocupació més elevat, ja que els costos fixos provoquen que els costos marginals dels interns siguin decreixents.

Aquesta argumentació, àmpliament utilitzada, sobre els costos penitenciaris i les conclusions equivocades que se n'obtenen, prové de l'oblit, o negació conscient, de la finalitat rehabilitadora de la presó.

Si la presó s'aplica com a càstig i la seva única finalitat és la retenció i custòdia dels interns, és evident que un nombre molt elevat d'interns contribueix a repartir les despeses fixos entre més individus, i en aquest sentit són recomanables els macrocentres i la sobreocupació, ja que la finalitat atribuïda en aquest cas a la pena privativa de llibertat no es veurà impossibilitada pel fet que hi hagi quatre persones compartint un espai de 8 m² o que les visites del psicòleg o del criminòleg siguin de periodicitat mensual.

Però si es considera que la finalitat atribuïda a la privació de llibertat és la rehabilitació i la reinserció dels delinqüents interns mesurada a través de l'índex de no-reincidència, és *evident*, per als que tenim una

certa experiència penitenciària, que el pronòstic de vida futura d'un internat en el moment del seu alliberament és molt sensible a les condicions en les quals s'ha produït aquest internament, especialment pel que fa a les despeses de tractament i a les condicions de vida, incloent-hi la qualitat de les instal·lacions.

En aquest treball s'ha considerat que el cost unitari de l'internament (b) depèn de la qualitat del tractament penitenciari que es dona als interns, mesurada en termes de la probabilitat de no-reincidència que assegura la seva aplicació. Una major despesa de compliment (sobretot, però no exclusivament, en despeses de tractament i de qualitat de vida) proporciona una major probabilitat de no-reincidència pels interns tractats:

$$b = b (\text{Pr})$$

Conscients de la importància d'aquesta afirmació, hem de dir que no és un supòsit del nostre model, sinó que aquesta relació ha estat demostrada estadísticament en més d'una ocasió i que és universalment acceptada en la literatura.

Així, a títol d'exemple, Santiago Redondo demostra, per a interns de les presons de Catalunya, que hi ha una relació causal entre el nivell d'escolarització i l'índex de reincidència: a major nivell d'educació i formació menor, probabilitat de recaiguda en el delictes.³⁹ Posteriorment queda demostrat, per exemple, que les despeses en qualitat de vida i el nivell educatiu obtingut pels interns d'un centre

³⁹ Redondo, S; Funes, J; i Luque, E., (1993).

penitenciari presenten una elevada correlació.⁴⁰ O que hi ha una relació elevada entre les despeses de tractament i la disminució del consum de drogues, que és un dels principals factors criminògens.

Per aquest raonament es pot afirmar que els costos totals d'empresonament depenen de:

$$CT = CT(X, Pr),$$

el nombre total d'interns, i de la probabilitat de reincidència que asseguri el tractament aplicat, que, com es pot deduir d'allò exposat anteriorment està relacionat amb la qualitat del tractament mesurada a través del cost unitari de compliment (b). A major Pr , major cost unitari i total de la pena de privació de llibertat.

Però d'altra banda, el cost unitari de compliment no és independent del nombre de delinqüents encarcerats:

$$b = b(X),$$

i a pesar que un increment del nombre d'internats permeti repartir els costos fixos entre un nombre major d'individus, disminuint els costos mitjans, els costos marginals no són necessàriament decreixents.

Com ja es va justificar anteriorment a en analitzar els ingressos socials que generava la presó, un increment del nombre d'internats als centres penitenciaris (mantenint-se constant el nombre de delictes) es produeix o bé perquè la privació de llibertat s'aplica a delictes o delinqüents als quals abans no s'aplicava, segurament perquè no es

⁴⁰ En concret, 0.73 segons Santiago Redondo et al. (1997).

considerava l'instrument de control del delictes més eficient en aquestes situacions, o bé perquè un increment de la severitat de les penes aplicades provoca un increment de la duració mitjana de les condemnes.

En el primer cas, és evident que si apliquem la privació de llibertat a delictes que presenten una oferta amb una baixa elasticitat a la rehabilitació ($\epsilon_{o,b}$), és necessari un increment de la despesa unitària i de la total per mantenir inalterat el mateix índex de probabilitat de no-reincidència. En aquest sentit, hi ha delictes (contra la llibertat sexual o econòmics, per exemple) en els quals els factors criminògens són difícilment mal·leables amb el tractament penitenciari, o persones (per exemple, els joves més que els adults, i els menys formats més que els que presenten un elevat grau de formació) que són molt més receptius al tractament rehabilitador.

Pel que fa a la durada de l'internament i les seves conseqüències sobre la reincidència, no hi ha unanimitat entre els analistes.

Així, en un curiós treball sobre els factors que han de determinar si s'ha de donar o no la llibertat condicional a un individu internat,⁴¹ es recullen les diferents posicions de la doctrina sobre si la duració de l'internament incrementa o no la probabilitat de reincidència. Entre les diferents postures destaquen els treballs fets per Witte (1980) o Martinson (74) en els quals es considera que com més llarg és l'internament, més petita és la probabilitat de reincidir. Altres analistes, entre els quals destaquem Narloch o Warren, consideren que

⁴¹ Lewis, Donald E. (1983).

com més llarg és l'internament, major és la probabilitat de reincidència, i altres, com Bernstein o Myers, no consideren que la durada de l'internament incideixi sobre la probabilitat de rehabilitació.

Avui dia és generalment acceptat en la literatura sobre la pena privativa de llibertat que l'efecte beneficiós que pugui tenir la presó en els primers temps d'internament s'esgota amb els tancaments prolongats, causa per la qual les condemnes llargues necessiten un major índex de seguiment a fi d'evitar la presonització de l'intern, la qual cosa suposa una elevada despesa per mantenir invariats l'índex de probabilitat de reinserció.

A banda, un increment del nombre d'internats, malgrat que estigui acompanyat d'increments proporcionals de personal rehabilitador, dificulta l'eficiència del treball tractamental en saturar-se les instal·lacions, els equips directius... i dificultar la necessària classificació i separació dels internats, si es fa la consideració d'una anàlisi a curt termini en la qual el nombre de places penitenciàries és fix.

Una anàlisi de les diferents estadístiques publicades⁴² sobre el funcionament dels centres penitenciaris posa en relleu la menor conflictivitat i major eficiència dels centres petits permet afirmar que *"sembla raonable pensar que els centres més petits permeten una atenció més directa, més immediata i personalitzada per part dels professionals que atenen les necessitats dels interns"* i *"els centres amb indicadors (corresponents a la modificació de factors*

⁴² Estadístiques del Servei de Rehabilitació de la DGSPR de la Generalitat.

criminògens) més favorables coincideixen amb els centres amb menor població reclusa."⁴³

4.3. La funció de costos i els seus factors determinants

Així, si es manté (o, de forma més correcta, per mantenir) constant la probabilitat de no-reincidència (Pr), el comportament dels costos unitaris de compliment respecte als increments de població penitenciària s'ajusta a:

$$\frac{\partial b}{\partial X} > 0$$

i a:

$$\frac{\partial^2 b}{\partial X^2} > 0,$$

més que compensant aquest increment de la despesa unitària provocat per l'efecte *massificació* el repartiment dels costos fixos entre l'increment de la població reclusa, per la qual cosa es pot afirmar que en la producció penitenciària rehabilitadora es donen rendiments decreixents a escala.

Aquest comportament és assumit per la doctrina i la institució penitenciària com si fos una llei empírica, fins al punt que la LOGP estableix en el seu article 12.1 que: "*Els establiments penitenciaris no hauran d'acollir més de tres-cents cinquanta interns per unitat*" a

⁴³ Santiago Redondo et al. (1997).

pesar que els centres penitenciaris inaugurats recentment al nostre país responen a la categoria i la filosofia dels macrocentres, cosa que fa sospitar quines són les finalitats realment perseguides.

Com a conseqüència del que s'ha exposat anteriorment, els costos totals penitenciaris estan donats per:

$$CT(X, Pr) = b(X \cdot Pr) \cdot X.$$

I, per a una probabilitat de rehabilitació donada, respecte al nombre d'interns considerem que els costos totals s'ajusten a:

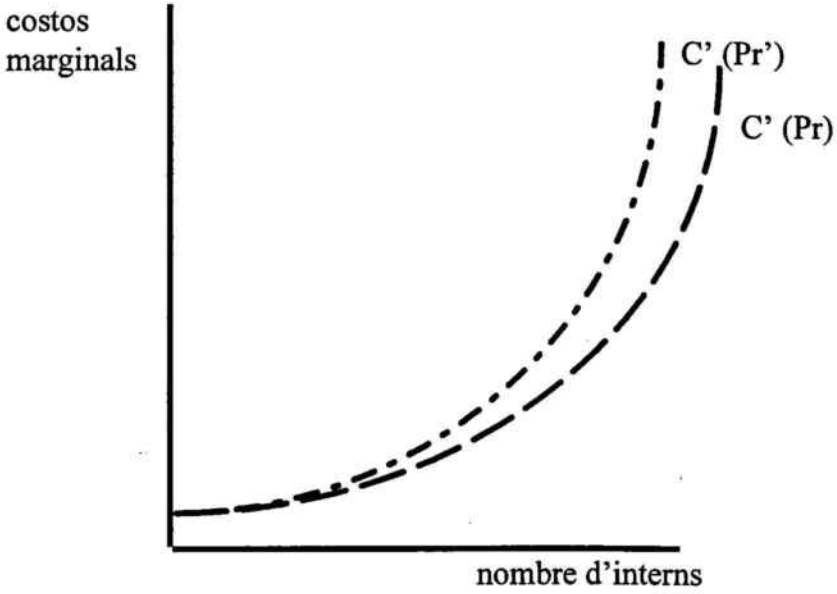
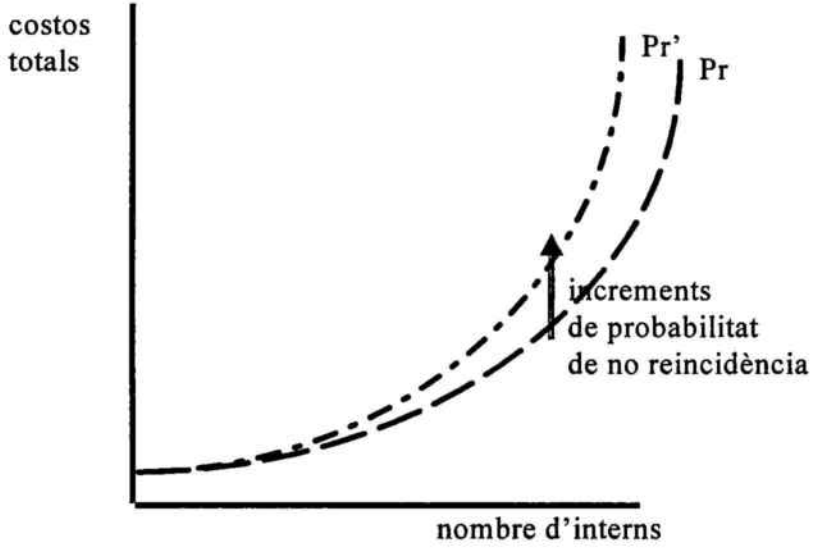
$$\frac{\partial CT}{\partial X} > 0$$

i a:

$$\frac{\partial^2 CT}{\partial X^2} > 0,$$

és a dir, la funció de costos totals és còncaua, la qual cosa implica que els costos marginals són creixents respecte a la població interna.

Gràficament podem representar els costos totals de l'internament respecte el nombre d'internats i la probabilitat de no-reincidència i , en la següent gràfica, podem representar també els costos marginals de l'internament i la seva evolució respecte als increments de la qualitat del tractament:

4.4. Algunes conclusions derivades de l'estructura de costos

Una important conclusió que es pot extreure de l'anàlisi anterior és que no hi ha una relació biunívoca entre el nombre d'individus delinqüents rehabilitats pel sistema penitenciari i el cost de l'activitat penitenciària, ja que el cost total està determinat per les diferents elasticitats del cost unitari de compliment (b) respecte al nombre d'individus tractats ($\varepsilon_{b,X}$) i respecte al nivell de probabilitat de rehabilitació esperat ($\varepsilon_{b,Pr}$).

Suposem que s'aplica a un nombre d'individus conegut (X^*) un tractament penitenciari determinat que implica una probabilitat de rehabilitació de Pr^* , cosa que suposa, teòricament, un nombre d'individus rehabilitats de:

$$R^* = Pr^* \cdot X^*$$

i que suposa un costos totals de l'activitat penitenciària de:

$$CT(X^*, Pr^*) = b(X^*, Pr^*) \cdot X^*.$$

Podem incrementar la qualitat del tractament penitenciari, cosa que implicarà un increment de la probabilitat de rehabilitació fins a Pr^+ , i disminuir el nombre d'individus tractats en la quantitat necessària per mantenir constant el nombre esperat de delinqüents rehabilitats i comparar l'increment del cost total produït com a conseqüència de l'increment de probabilitat amb la disminució del cost de compliment provocada per la reducció del nombre d'empresonats:

$$\frac{\partial CT}{\partial X} = \frac{\partial b}{\partial X} X + b$$

$$\frac{\partial CT}{\partial Pr} = \frac{\partial b}{\partial Pr} X$$

Com es pot observar, el cost total de l'activitat penitenciària no depèn únicament del nombre de rehabilitats, sinó que depèn de la sensibilitat del cost unitari de compliment respecte al nombre de reclusos i respecte a la qualitat del tractament. Com més petites siguin les respectives elasticitats ($\varepsilon_{b,X}$ i $\varepsilon_{b,Pr}$) menys costos tindrà incrementar el nombre de rehabilitats incrementant el nombre de reclusos o la qualitat del tractament, respectivament.

A més, com que suposem que:

$$\frac{\partial^2 b}{\partial Pr^2} > 0, \text{ i } \frac{\partial^2 b}{\partial X^2} > 0,$$

com major sigui X (i també b) més aconsellable (en termes de cost de l'activitat penitenciària) és incrementar el nombre de rehabilitats augmentant la qualitat del tractament, mentre que com més gran sigui la probabilitat de rehabilitació menys costos tindrà incrementar el nombre de rehabilitats ampliant l'aplicació de la pena privativa de llibertat.

La possibilitat de mantenir constant el nombre esperat d'interns rehabilitats amb una disminució del cost generat per la institució penitenciària és únicament una petita demostració de la necessitat d'incorporar criteris d'optimització en l'execució de la pena privativa

de llibertat. De la mateixa manera, es pot demostrar que són l'aplicació i l'execució inadequada de l'instrument les que provoquen la seva ineficiència, per la qual cosa es fa necessari definir les condicions d'aplicació i execució en les quals la pena privativa de llibertat minimitzarà la pèrdua de benestar social del fenomen delictuós.

5. Les condicions d'optimització: l'equilibri penitenciari

Un cop definits els paràmetres i les funcions que determinen els ingressos i les despeses de l'activitat penitenciària, hem d'establir els criteris d'aplicació òptima que permetin assolir amb la major eficàcia i eficiència els objectius assignats a la pena privativa de llibertat.

Com hem vist, la finalitat legal atribuïda a la presó és la rehabilitació i resocialització de l'individu, i en aquest sentit l'objectiu de la pena privativa de llibertat seria rehabilitar el major nombre possible de delinqüents. Però és també veritat, com ens recorda la jurisprudència, que no és aquesta una finalitat absoluta i infinita (sentència del Tribunal Constitucional de 4 de juliol de 1991, entre d'altres), sinó una finalitat mediàtica per assolir altres objectius finals, com és defensar la societat dels comportaments delictuosos.

La presó com a institució d'execució de la pena privativa de llibertat és també un mecanisme social de defensa contra el delicte basat no en la punició dels comportaments criminals i l'efecte dissuasori que això comporta (com sí fan l'increment de la severitat de les penes o de la

probabilitat de captura), sinó, alternativament, en mecanismes socials d'incentivació dels comportaments legals en el sentit de les anomenades polítiques de prevenció social, ja analitzades en la primera part i que condicionen el comportament del delinqüent incrementant el cost d'oportunitat de les seves accions criminals.

En ser el sistema penitenciari un component bàsic del sistema de justícia criminal ha de compartir amb aquest una finalitat comuna com és minimitzar la pèrdua de benestar social causada pel delicte, si bé, com diem, a través de mecanismes diferents dels *habituals* (la rehabilitació en comptes de la intimidació) i certament incompatibles, per la qual cosa la política de control penal que s'apliqui ha d'optar (per a cada categoria de delictes i delinqüents) per una o altra via, segons quina sigui la que minimitzi les pèrdues ocasionades per les conductes delictives.

La pena privativa de llibertat rehabilitadora, malgrat la seva pertinència al sistema de justícia criminal, s'integraria per similitud amb la filosofia de funcionament, en les polítiques de prevenció social (millor distribució de la riquesa, més educació, més formació, més despesa social...) amb les quals és totalment compatible. La pena privativa de llibertat no és altra cosa que l'últim recurs per aplicar aquestes polítiques de prevenció.

Acceptar que la defensa social contra el delicte o la minimització del mal causat per les conductes delictives és l'objectiu atribuït a la pena privativa de llibertat és acceptar que la rehabilitació dels delinqüents té un límit o, més correctament una finalitat, condicionant els criteris

d'aplicació de la pena privativa de llibertat en funció dels seus paràmetres determinants.

Però condicionar la rehabilitació al benestar social no justifica que la pena privativa de llibertat pugui ser aplicada amb finalitats diferents de la rehabilitació, ja que, com s'ha demostrat anteriorment, en no estar dissenyada per complir aquests objectius que accessòriament se li atribueixen no pot ser, per definició, un instrument eficient.

5.1. Incideix la presó sobre el benestar social?

Si es considera, doncs, de conformitat amb els postulats de la teoria econòmica del delictes, que l'objectiu de la institució penitenciària, com a part integrant del sistema de justícia criminal, és maximitzar el benestar social que es deriva de la seva aplicació, cal conèixer l'impacte de la presó sobre el benestar social, que estarà determinat per les funcions d'ingrés i les despeses penitenciàries definides anteriorment, i condicionat per les variables de que depèn.

Sigui:

$$\begin{aligned} I_p(X, Pr) &= H(X, Pr) + C(X, Pr) + C_p(X, Pr) + RN(X, Pr) \\ &= S(X, Pr) + RN(X, Pr) \end{aligned}$$

la funció d'ingrés penitenciari definida en el punt 3 d'aquesta segona part, sent $S(X, Pr)$ la variable que recull la part d'ingrés penitenciari que es deriva de l'estalvi dels nous delictes evitats gràcies a la rehabilitació.

I sigui:

$$CT(X, Pr) = b(X, Pr) \cdot X$$

la funció de costos penitenciaris definida al punt 4, on b indica els costos mitjans de compliment de la pena, és a dir, els costos mitjans d'internament.

Si se suposa que les dues funcions compleixen les hipòtesis de comportament establertes, podem definir la funció de benestar social penitenciari com:

$$B = Ip(X, Pr) - CT(X, Pr) = B(X, Pr),$$

on B determina el benestar social que proporciona l'activitat penitenciària segons els valors que adoptin les variables de decisió, que són el nombre d'interns tractats (és a dir, encarcerats) i la qualitat del tractament mesurada a través de la probabilitat de no-reincidència.

Podem reescriure la funció de benestar social com:

$$B(X, Pr) = S(X, Pr) + RN(X, Pr) - b(X, Pr) \cdot X.$$

I si l'objectiu de l'Administració penitenciària és maximitzar el benestar social generat per la seva activitat, l'Administració ha de determinar el nombre òptim d'interns encarcerats (X^*) i la qualitat òptima del tractament aplicat (Pr^*), de manera que facin màxim el benestar social (B^*). El programa d'optimització respon a un màxim no condicionat:

$$\max B(X, Pr) = S(X, Pr) + RN(X, Pr) - b(X, Pr) \cdot X.$$

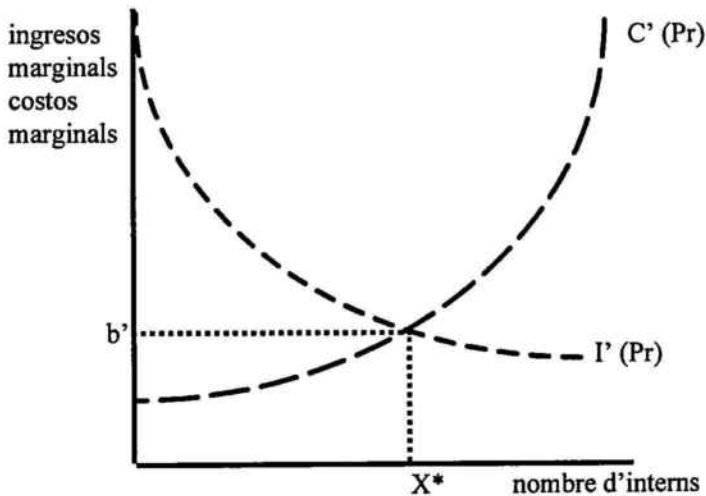
Les condicions necessàries per assolir l'òptim serien:

$$\frac{\partial B}{\partial X} = \frac{\partial S}{\partial X} + \frac{\partial RN}{\partial X} - \frac{\partial b}{\partial X} X - b = 0 \quad (1)$$

$$\frac{\partial B}{\partial Pr} = \frac{\partial S}{\partial Pr} + \frac{\partial RN}{\partial Pr} - \frac{\partial b}{\partial Pr} X = 0 \quad (2)$$

sent suficients a la vegada, en ser la funció d'ingrés estrictament còncaua i estrictament convexa la funció de despesa penitenciària.

Gràficament:

5.2. Les condicions de l'òptim: el nombre d'empresonats i la qualitat del tractament

D'altra banda, pot comprovar-se que són les condicions marginalistes habituals, ja que aquestes condicions d'equilibri impliquen que:

$$\frac{\partial Ip}{\partial X} = \frac{\partial CT}{\partial X} \quad (1) \text{ i}$$

$$\frac{\partial Ip}{\partial Pr} = \frac{\partial CT}{\partial Pr} \quad (2).$$

És important comprovar que la corba de costos marginals és la funció d'oferta social penitenciària, ja que determina el nombre de places de presó que la societat està disposada a mantenir segons els costos d'internament. I la funció de despeses marginals indica la demanda social de places de presó segons els beneficis socials que aporta l'internament. L'òptim es donarà pel nivell d'internament (X) en el que l'oferta i la demanda penitenciària s'igualen.

Les condicions d'òptim obtingudes (equacions 1 i 2) posen de manifest la conveniència analítica que la probabilitat de rehabilitació no sigui una variable de decisió representativa de la qualitat del tractament aplicat, ja que no és una variable directament sotmesa a control social (de l'Administració penitenciària) malgrat que és un objectiu teòric indicatiu important. És a dir, l'Administració penitenciària pot conèixer quina seria la probabilitat òptima de rehabilitació i en funció d'aquesta dissenyar els programes de tractament aplicats, però no tenim cap garantia que l'aplicació d'aquests programes assegurí l'assoliment la probabilitat fixada.

Una variable que si està sota control de l'Administració és el cost mitjà de compliment de cada intern per unitat de temps (b). La determinació de la b^* (cost òptim d'internament), per al nombre òptim d'interns (X^*) en condicions ceteris paribus, determina la qualitat òptima del tractament i, en conseqüència, la probabilitat òptima perseguida, ja que en ser:

$$B = b(X, Pr),$$

també es compleix que:

$$Pr = Pr(X, b).$$

De les condicions d'òptim determinades per les equacions (1) i (2) podem obtenir el nombre òptim d'encarcerats⁴⁴ en una determinada societat que basa la seva lluita contra el delicte en els mecanismes de prevenció social i en què la presó és l'últim recurs.

Això vol dir que el nombre d'encarcerats hauria de ser una variable decisòria sota el control de l'Administració penitenciària (entesa en el sentit més ampli possible) per assolir l'objectiu final de maximitzar el benestar social i que, per tant, no hauria d'estar totalment determinada com fins ara pel nombre de delictes. És a dir, la presó no ha de ser una resposta automàtica a la conducta delictuosa, sinó que la seva aplicació o no a cada cas particular com recomana la individualització de la pena ha d'estar en funció dels factors que determinen la seva eficiència. Un major nombre de delictes no necessàriament ha d'implicar un major nombre d'ocupants de les presons.

En aquest sentit, és important veure que malgrat que això no s'apliqui conscientment dintre d'un determinat país (entès ara com a territori de vigència de lleis penals i penitenciàries comunes), sí que s'aplica "inconscientment" entre els diferents països, fins i tot els que pertanyen a una entitat jurídica única com és la Comunitat Europea, tal com destaquen recents treballs comparatius: *"En un treball recent Giménez-Salinas (1996) ha posat en relleu que les diferents taxes d'empresonament existents en els països mediterranis, centroeuropeus, nòrdics i de l'est d'Europa, probablement són el reflex de maneres diferents d'encarar el problema criminal.*

Segons les xifres del Consell d'Europa per a 1993, als països nòrdics hi devia haver aproximadament una taxa de 60 empresonats per cada 100.000 habitants; en els països centroeuropeus (exceptuant el cas del Regne Unit), de 78 empresonats; als països mediterranis, aproximadament 88; mentre que en els estats de l'est les taxes devien superar els 200 reclusos.[...].

[...] la diferència⁴⁵ està [...] en les maneres i els mecanismes diferents que tenen uns països i uns altres de canalitzar i controlar el fenomen delictiu".⁴⁶

⁴⁴ Es considera una anàlisi a curt termini en la qual la capacitat penitenciària és fixa.

⁴⁵ Les xifres de criminalitat, segons dades també del Consell d'Europa, que podrien justificar les diferents taxes d'empresonament, són, tanmateix, desfavorables als països nòrdics, ja que, per exemple i sorprenentment, Suècia presenta per a 1996 la major taxa de criminalitat de la Comunitat Europea, cosa que ha estat utilitzada en ocasions per desqualificar les polítiques de prevenció social i rehabilitació aplicades en aquell país.

En aquest sentit, és important recordar que a Suècia la finalitat atribuïda a la presó és significativament diferent, d'acord amb les teories criminològiques que hi predominen i que consideren que la fi de l'activitat delictuosa arriba per si sola a certes edats. La presó, i els programes formatius que s'hi imparteixen,

Per remarcar encara més la diferència, podríem assenyalar que el 1994 els índexs d'empresonaments de Rússia eren de 558 (650 el 1996) interns per cada 100.000 habitants, als EUA eren de 519 (645 el 1996) i en canvi, el Japó superava lleument els 35 interns per cada 100.000 habitants, cosa que demostra que amb una consideració global dues conductes delictives similars poden no tenir la mateixa resposta.

Segons les equacions (1) i (2) la quantitat òptima d'encarcerats en una determinada societat està donada per:

$$(de1) X = \frac{\frac{\partial S}{\partial X} + \frac{\partial RN}{\partial X} - b}{\frac{\partial b}{\partial X}}$$

$$(de 2) X = \frac{\frac{\partial S}{\partial Pr} + \frac{\partial RN}{\partial Pr}}{\frac{\partial b}{\partial Pr}},$$

d'on es pot deduir que el nombre òptim de reclusos d'una societat depèn positivament de la sensibilitat de l'ingrés penitenciari als increments del nombre d'internats i negativament dels costos mitjans d'internament (compliment) i de la sensibilitat d'aquest respecte a increments del nombre d'interns.

Com que:

$$\frac{\partial S}{\partial X} = \frac{\partial S}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial X}$$

únicament intenten evitar que l'individu quan arribi aquest moment hagi malgastat totalment la seva vida.

$$\frac{\partial RN}{\partial X} = \frac{\partial RN}{\partial O} \frac{\partial O}{\partial X} ,$$

es pot comprovar que el nombre òptim de presos tindrà tendència, ceteris paribus, a ser més gran com major sigui la qualitat del tractament cosa que implica una major probabilitat de no reincidència i, en conseqüència, un major nombre de delictes evitats per cada increment unitari del nombre de reclusos ($\frac{\partial O}{\partial X}$)

5.2.1. El nombre òptim d'empresonats no implica un nombre òptim de delictes

És important assenyalar que, malgrat que la pena privativa de llibertat és un instrument de control social del delicte, la seva finalitat no és, necessàriament, conduir la societat al nombre òptim de delictes que minimitza la pèrdua social del delicte i maximitza el benestar social, ja que els supòsits introduïts impliquen que no tots els delictes evitats generen el mateix ingrés i la mateixa despesa. Amb un determinat nombre de delictes es poden tenir diferents valors de la funció de pèrdua social segons, quina sigui la tipologia dels delictes i dels delinqüents.

A partir d'un cert nivell d'activitat delictiva, un increment de la probabilitat de rehabilitació suposarà un decrement del nombre de delictes i, per tant, un increment de benestar social. Si,

⁴⁶ Santiago redondo et al. (1997)

alternativament, s'incrementa el nombre d'internats en una quantitat suficient per disminuir el nombre de delictes en la mateixa quantitat, no hi ha cap garantia que l'impacte sobre el benestar social sigui el mateix que amb l'anterior modificació de la probabilitat, encara que es parteixi del punt òptim.

5.3. El costos òptims d'internament

D'altra banda, és important assenyalar que els costos mitjans d'internament recullen tant els costos mitjans fixos com els variables, i que tal com ja s'ha comentat, com més s'incrementi b com a resposta a increments del nombre d'internats, menor serà la X^* (nombre òptim d'internats).

L' $\frac{\partial b}{\partial X}$ és la suma de dos efectes diferents. D'una banda, la presència de costos fixos que es poden repartir entre més interns en incrementar-se X possibilita costos mitjans menors com a resposta als increments del nombre d'encarcerats, la qual cosa justificaria els macrocentres penitenciaris que es construeixen en l'actualitat. Però, d'altra banda, la massificació en els centres penitenciaris dificulta les activitats de tractament, incrementant de forma significativa el cost mitjà d'aplicar un tractament amb una qualitat donada. En aquest treball i a partir de l'experiència de la pràctica penitenciària diària, el supòsit de l'estricta convexitat de la funció de costos totals implica que l'efecte massificació supera les economies d'escala que puguin presentar-se.

E.U.B. Secció d'Econòmiques
Diagonal, 690. 08034 Barcelona
Tel. 402 19 66

De l'equació (2) es deriva el fet que el nombre d'internats òptim serà major com més sensible sigui la funció d'ingrés penitenciari a increments de la qualitat del tractament, i menor com més sensibles siguin els costos mitjans als increments de la probabilitat de reinserció.

També podem obtenir el cost mitjà òptim de compliment (que respondria a la pregunta de quant s'ha de pagar per rehabilitar un delinqüent).

Com que la X^* obtinguda de les dues equacions ha de ser la mateixa:

$$\frac{\frac{\partial S}{\partial X} + \frac{\partial RN}{\partial X} - b}{\frac{\partial b}{\partial X}} = \frac{\frac{\partial S}{\partial Pr} + \frac{\partial RN}{\partial Pr}}{\frac{\partial b}{\partial Pr}},$$

podem obtenir el valor de la b òptima:

$$b = \frac{\partial S}{\partial X} + \frac{\partial RN}{\partial X} - \left(\frac{\partial b}{\partial X} \frac{\frac{\partial S}{\partial Pr} + \frac{\partial RN}{\partial Pr}}{\frac{\partial b}{\partial Pr}} \right),$$

que permet comprovar que el cost òptim de l'internament ha d'estar en funció dels ingressos futurs que proporciona aquest internament i de l'efectivitat rehabilitadora de les despeses unitàries de compliment mesurades a través de la incidència sobre la Pr de cada unitat monetària.

6. Algunes qualificacions

L'anterior argumentació permet demostrar que, contràriament al que afirmen els principals autors de la teoria econòmica del delictes, la pena privativa de llibertat no és un instrument de control del delictes intrínsecament ineficient sempre que sigui aplicat de forma correcta i en les circumstàncies adients.

6.1. Rehabilitació versus dissuasió

Com ja s'ha comentat anteriorment, la societat disposa de dos tipus diferents d'instruments per al control social de les conductes delictives: els que, com l'increment de la probabilitat de captura o de la severitat penal, es basen en la punició, i els que, com les polítiques de prevenció social o la pena privativa de llibertat, es basen en l'increment del cost d'oportunitat que aquestes conductes criminals presenten per als delinqüents.

Malgrat les diferències de funcionament que presenten, uns i altres instruments comparteixen una finalitat comuna: minimitzar la pèrdua de benestar social causada per les activitats criminals. El criteri que ha de servir per fixar la política criminal òptima i, sobretot, per determinar quina ha de ser la conducta social de resposta a les activitats delictives, ha de ser precisament aquest. Per a cada tipus de delictes i per a cada categoria de delinqüent s'ha d'optar per la política criminal (repressiva o rehabilitadora) que proporcioni major benestar social minimitzant les pèrdues causades pel delictes, la qual cosa implica en

primer lloc la coexistència dels dos models de control social i, en segon lloc, comparar els costos i l'eficiència en el control del delictes (ingressos de la política de control) per a la dissuasió i per a la rehabilitació com ja es proposava a la primera part:

$$BPf\left(1 + \frac{1}{\varepsilon_f}\right) \text{ i } bPf\left(1 + \frac{1}{\varepsilon_b}\right).$$

Així, serà convenient basar la política criminal en la rehabilitació per a aquells delictes (i/o delinqüents) l'oferta de delictes dels quals presenti una elevada sensibilitat de resposta a la rehabilitació (valorada a través de la seva elasticitat, $\varepsilon_{o,b}$), que necessitin de tractaments poc costosos o que, per exemple, afectin persones que una vegada rehabilitades puguin incrementar en gran mesura la renda nacional.

En canvi, és més convenient basar les respostes socials a les conductes criminals en els mecanismes punitius quan l'oferta de delictes sigui sensible a la desutilitat que proporcionen els càstigs que, alternativament a la presó rehabilitadora, puguin imposar-se o quan el tractament necessari per rehabilitar un delinqüent sigui molt costós.

En tot cas, és important comprovar que una política criminal basada en ambdós mecanismes simultàniament, punitiu i rehabilitador (intentar que un mateix instrument, com ara la presó, pugui complir de forma eficient objectius rehabilitadors i dissuasoris) és difícilment aplicable ateses les incompatibilitats que existeixen entre un i altra manera d'enfocar el problema criminal. Així, una duració de pena òptima per necessitats punitives confronta, com ja es va demostrar anteriorment,

amb les necessitats que planteja la rehabilitació, com ocorre també amb la probabilitat de captura ja que, per conveniències tractamentals, no necessàriament tota persona que cometi un delicte ha de ser castigada la qual cosa deixa totalment indefinida la probabilitat de condemna.

En general, els condicionants necessaris per a l'èxit dels mecanismes rehabilitadors disminueixen la capacitat dissuasòria dels instruments punitius, com succeeix, per exemple, amb la pena privativa de llibertat, ja que les millores en les condicions de vida necessàries per a l'èxit del tractament resocialitzador han fet disminuir la seva capacitat intimidatòria.

6.2. És possible en l'actualitat una aplicació eficient de la pena privativa de llibertat?

Com hem vist en el punt anterior, l'eficiència teòrica de la pena privativa de llibertat s'assolirà quan, una vegada la societat opti per la rehabilitació com a resposta més eficient a determinades conductes delictives i determinats delinqüents (especialment indicats per l'èxit d'aquest instrument), l'aplicació i l'execució de la presó respectin les condicions òptimes de qualitat del tractament i el nombre d'encarcerats.

Però, malgrat la demostració teòrica de la seva existència, l'elevat índex de fracàs de la presó ens convida a plantejar-nos si, en la realitat

social actual, és assolible l'equilibri penitenciari en el seu context d'aplicació i execució.

A banda de la ineficiència que suposa aplicar la pena de presó com un mecanisme de càstig dissuasori,⁴⁷ el principal problema (o, més correctament, la principal causa d'ineficiència) que planteja la privació de llibertat avui dia és l'escassa racionalitat amb què s'aplica, ja que, com s'ha comentat anteriorment, a pesar que la finalitat legal principal de l'internament és la rehabilitació, existeixen altres condicionants (com poden ser, per exemple, la necessària proporcionalitat entre la pena imposada i la gravetat del delictes comès o la descoordinació entre les autoritats judicials que imposen la pena i les administrativopenitenciàries que s'encarreguen de la seva execució) que impedeixen l'aplicació òptima (segons els criteris i les necessitats de la rehabilitació) d'aquest instrument.

En primer lloc, el nombre d'interns dels centres penitenciaris no és, en el nostre context social d'avui dia, una variable instrumental sota el control de les autoritats penitenciàries que permeti maximitzar el benestar que es deriva de l'ús de la presó com a instrument de control social del delictes, sinó que està determinat exògenament pel sistema judicial, que aplica unes lleis que, malgrat els preceptes constitucionals i com ens recorden contínuament les sentències del Tribunal Suprem i les resolucions dels recursos d'empara dictades pel

⁴⁷ En l'actualitat i malgrat el contrasentit que això suposa, la presó és un dels instruments que s'apliquen a conductes delictives relacionades, per exemple, amb el trànsit atesa la baixa sensibilitat (elasticitat d'oferta de delictes o efecte dissuasori) que presenten determinats tipus de conductes i delinqüents a les penes monetàries, com també als efectes rehabilitadors dels tractaments que han

Tribunal Constitucional, estan pensades més en els seus efectes dissuasoris que a possibilitar i facilitar la rehabilitació.

És a dir, els responsables de la política penitenciària no poden determinar el nombre d'interns que es tractaran als centres penitenciaris i ajustar-lo al nombre òptim que maximitzaria el benestar social derivat de la privació de llibertat. El nombre d'interns depèn del nombre de delictes i de l'aplicació que els jutges fan de les lleis penals, sense que aquells tinguin prou flexibilitat per aplicar-les atenent els criteris de benestar social, ni que aquestes hagin estat dictades d'acord amb les necessitats de la rehabilitació, sinó, més aviat, d'acord amb criteris intimidatoris.

Aquesta falta de flexibilitat implica enviar a la presó un delinqüent quan es compleixen els supòsits legals, independentment de les conseqüències que tindrà aquesta mesura sobre el delinqüent empresonat i sobre el benestar social. Únicament en els casos en què es dóna suficient publicitat (delictes molt antics, delinqüents rehabilitats i amb família...), la societat reacciona contra aquestes situacions, que són força habituals, i el sistema punitiu respon amb solucions puntuals amb indults i altres tipus de beneficis penals *ad hoc*.⁴⁸

Conseqüència d'aquesta situació, i de la falta d'instruments penals alternatius a la presó i aplicables com a càstig pel seu efecte

substituït les penes ja que en moltes col·lectivitats la multa es substitueix per rebre classes de seguretat vial..

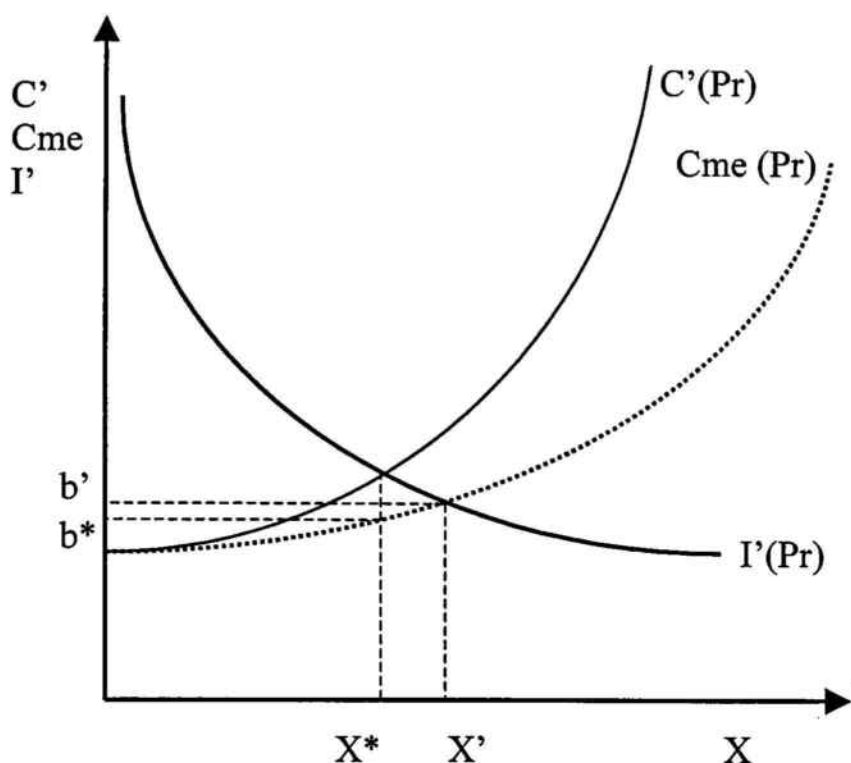
⁴⁸ Això no vol dir que l'execució de la pena, que sí que es fa amb criteris de rehabilitació, no doni solucions a aquest tipus de problemes (com, per exemple, la classificació inicial en tercer grau) buidant així de contingut la condemna dissuasòria com critiquen reiteradament alguns òrgan judicials, que reclamen la potestat d'otorgament del tercer grau.

intimidatori, és que el nombre d'encarcerats supera habitualment en gran mesura l'òptim social a curt termini,⁴⁹ la qual cosa suposa atendre penitenciàriament amb tractaments realment costosos (que han vist incrementat el seu cost mitjà a causa de l'efecte massificació que provoca la superpoblació de les presons) interns l'ingrés penitenciari esperat dels quals és menor que les despeses que ocasionen.

Així, es condemna a dos anys, quatre mesos i un dia un *delinqüent* de 63 anys que va cometre el primer crim de la seva vida amb 61 anys, quan es va barallar amb un veí de la seva escala amb resultat el de lesions a la víctima, de les quals va trigar a curar-se vuit dies, o el cas d'un drapaire de Barcelona, condemnat primàriament a tres anys de presó per causar danys al mobiliari urbà per valor de poc més de 600.000 pessetes. És evident que, en aquests casos, el cost de les condemes supera àmpliament els seus beneficis esperats, incrementant la pèrdua social que de per si causen les conductes il·legals.

Gràficament, podem comprovar que si el nombre d'interns condemnats a penes privatives de llibertat pels tribunals de justícia (X') és major que el nombre òptim d'interns (X^*) el cost real de compliment per intern és superior a l'òptim:

⁴⁹ Se suposa donat a curt termini el nombre de places dels centres penitenciaris.

A més, la superpoblació penitenciària que causa aplicar la pena de presó al marge dels criteris d'optimització (pel que fa al nombre de reclusos) implica un increment del que podem anomenar ineficiència del sistema penitenciari i que recull la diferència entre les despeses reals de tractament per a un nombre donat d'interns i les que serien estrictament necessàries per possibilitar l'aplicació a aquest nombre d'interns del tractament en qüestió (amb una qualitat donada).

Aquesta ineficiència està propiciada pels increments dels costos mitjans de compliment (b) a causa dels increments del nombre d'internats, ja que una vegada triat el tractament òptim, el cost d'aplicació és el mateix per a tots els interns.

De la gràfica anterior es pot deduir que la ineficiència del sistema penitenciari està donada, per al nivell real d'ocupació, per:

$$In = b \cdot X - \int_0^x CMe(X)dx \quad (6.1.)$$

i per al nivell d'ocupació òptim per:

$$In^* = b^* \cdot X^* - \int_0^{X^*} CMe(X)dx$$

Que, com es pot comprovar en la gràfica, és significativament menor, ja que els increments en el nombre d'internats, pel supòsit de pendent positiu de la funció de cost marginal, suposen també l'increment dels costos mitjans (que aniran per sota dels marginals en tot el seu recorregut).

És a dir, la sobre població penitenciària que ocasiona la descoordinació entre les autoritats judicials i penitenciàries no suposa únicament internar *ineficientment* determinats delinqüents, sinó també tractar de forma més costosa els internats correctament, amb la corresponent disminució de l'excedent social que proporciona el sistema penitenciari.

Si calculem el benefici o l'excedent social que proporciona l'aplicació de la pena privativa de llibertat, es pot comprovar fàcilment la disminució que pateix a causa de la sobre població dels centres penitenciaris.

L'excedent social penitenciari en el punt d'aplicació òptim (X^*) serà:

$$B^* = \int_0^{X^*} I'(X)dx - b^* \cdot X^*$$

mentre que en el nivell real d'ocupació (X') serà de:

$$B = \int_0^{X'} I'(X)dx - b \cdot X' \quad (6.2)$$

que és significativament inferior a l'anterior.

De fet, l'excedent penitenciari és inversament proporcional a l'eficiència del sistema. ja que de l'equació 6.1 es dedueix que el cost total de tractament està donat per:

$$B \cdot X = \int_0^X CMe(X)dx + In,$$

i en substituir-lo en l'equació 6.2:

$$B = \int_0^{X'} I'(X)dx - \left(\int_0^{X'} CMe(X)dx + In \right),$$

s'observa que els increments d'ineficiència que ocasiona la sobre població penitenciària disminueixen l'excedent penitenciari i el benestar social, sent aquesta diferència (δB):

$$\delta B = B^* - B = \int_0^{X^*} I'(X)dx - b^* \cdot X^* - \int_0^{X'} I'(X)dx - b \cdot X.$$

Per aquest raonament per a les autoritats penitenciàries, que s'encarreguen de l'execució de la pena privativa de llibertat però no de la seva aplicació, el nombre d'interns deixa de ser una variable instrumental passa a ser una variable determinada exògenament sense atendre els criteris d'optimització que actuen com a restricció del model.

L'única variable a curt termini que, teòricament, resta en les seves mans per maximitzar l'excedent penitenciari. és la qualitat del tractament mesurada a través de la probabilitat òptima de no-reincidència i implementada a través de la determinació del cost mitjà òptim de compliment (b), que, atesa la quantitat de reclusos a tractar penitenciarment, maximitzarà el benestar social que es deriva de l'aplicació de la pena privativa de llibertat.

Es plantejaria una programa d'optimització com:

$$\text{Max } B(b) = I_p(b, X) - CT(b, X)$$

$$\text{s.a. } X = X',$$

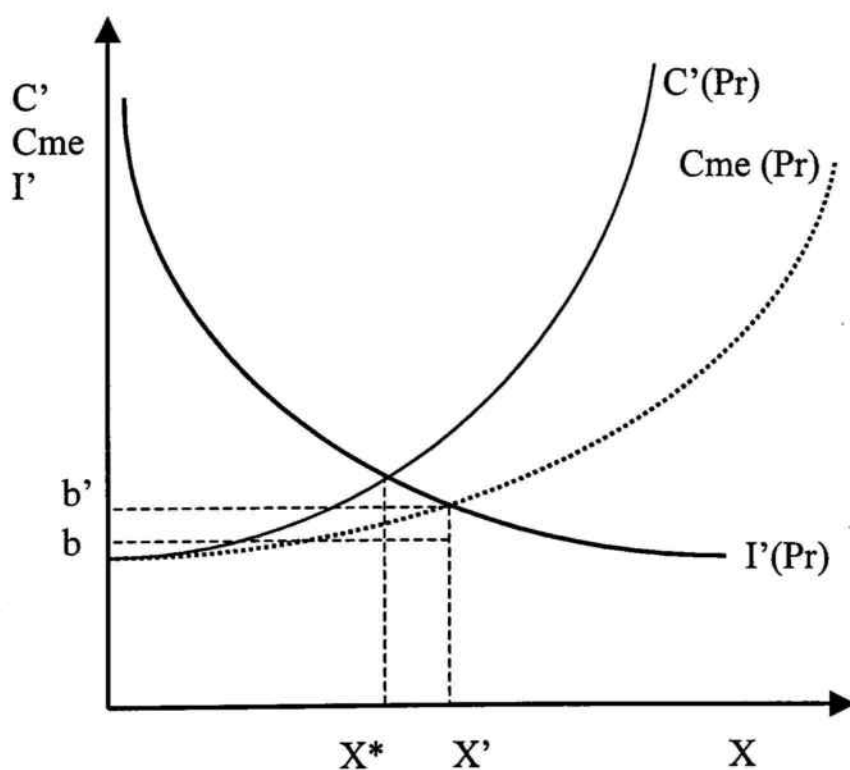
sent X' el nombre d'internats exògenament determinats pels tribunals de justícia. D'aquest programa s'obtindria el cost mitjà de tractament òptim per a X' : (b'), que maximitza l'excedent social penitenciari.

El problema que planteja aquesta situació esta donat pel fet que l'aplicació d'un programa de tractament amb la qualitat òptima i que suposa un cost mitjà de compliment de la pena de b' unitats monetàries per als X' interns dels centres penitenciaris implica un cost total de despesa penitenciària de:

$$CT' = b' \cdot X'$$

que és la quantitat a què hauria de pujar el pressupost de treball de les autoritats encarregades de l'execució de la pena privativa de llibertat.

La realitat històrica demostra que l'Administració penitenciària, com la majoria dels departaments dependents del sector públic, no disposa habitualment del pressupost necessari per aplicar correctament el tractament òptim al nombre d'internats que hi ha. Gràficament:

$b' \cdot X'$ és el pressupost necessari i $b \cdot X'$ el disponible sent la diferència la insuficiència pressupostària: $IP = (b' - b) X'$

Com podem comprovar a la figura anterior, la insuficiència pressupostària impedeix que el tractament penitenciari arribi en condicions d'assegurar una probabilitat de no-reincidència determinada a tota la població internada.

No es tracta que aquesta insuficiència penitenciària disminueixi la probabilitat de no-reincidència que assegura el tractament, com seria el cas d'aplicar un tractament amb pretensions més modestes i, per tant, menys costós, sinó que intentar aplicar un tractament rehabilitador sense disposar dels mitjans necessaris està condemnat al fracàs proporcionant uns nivells de rehabilitació indeterminats però certament petits.

Davant aquesta situació, són diverses les possibilitats d'actuació de l'Administració penitenciària.

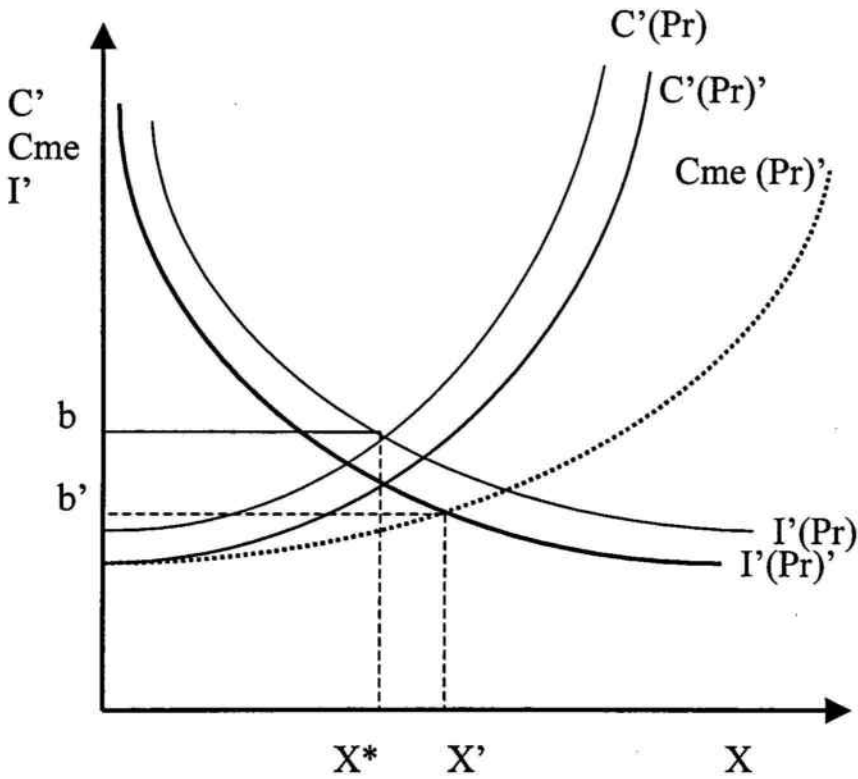
L'opció més eficient és adaptar la qualitat del tractament a les possibilitats pressupostàries donat el nombre de reclusos. El programa d'optimització modificat quedaria com:

$$\text{Max } B(b) = I_p(b, X) - CT(b, X)$$

$$\text{s.a. } X = X'$$

$$\text{s.a. } b \cdot X' \leq \text{Pressupost,}$$

és a dir que el màxim cost total de l'activitat penitenciària (CT(b)) ha de ser inferior o igual al pressupost. Gràficament:

És important destacar que aquesta insuficiència pressupostària substreu a la societat una part de l'excedent penitenciari que podem quantificar com:

$$\text{pèrdua d'excedent} = \int_0^{x'} I'(x) dx - \int_0^{x'} I(x) dx = \int_0^{x'} (I'(x) - I(x)) dx$$

i que es pot comparar amb la pròpia insuficiència pressupostària penitenciària:

$$\text{insuf. Pressup.} = (b - b')X'$$

En el cas que la pèrdua d'excedent penitenciari sigui major que la insuficiència pressupostària, és evident que s'està desaprofitant l'efecte multiplicador del benestar social que pot suposar la inversió en la pena privativa de llibertat i que és pot mesurar com:

$$\beta = \frac{\int_0^{x'} I(X) dx}{b X'}$$

on β recull l'ingrés penitenciari que proporciona cada unitat monetària gastada en l'execució de la pena privativa de llibertat. És evident que com major sigui el multiplicador, més rendible resultarà la inversió en despeses penitenciàries.

Són diverses, i en ocasions molt imaginatives, les solucions pràctiques que la institució penitenciària utilitza per solucionar el problema que crea la insuficiència pressupostària.

Habitualment, la política programàtica de l'Administració penitenciària consisteix a aplicar el millor tractament penitenciari possible, és a dir, el que presenti una major probabilitat de rehabilitació, independentment del nombre d'internats i de la quantia del pressupost, en part perquè un i altre són, en diferent mesura, indeterminats en el moment en què es dissenyen els programes de tractament a aplicar.

Aquesta política genera en la pràctica importants dèficits pressupostaris, que són compensats parcialment amb ampliacions de

les partides pressupostàries destinades a les presons sempre que això sigui possible, i la resta del dèficit s'acumula de manera que és relativament habitual realitzar despeses imputables a exercicis comptables d'anys futurs, hipotecant el funcionament de la institució per als pròxims anys.

Però aquesta insuficiència pressupostària, que resulta crònica, genera l'aplicació incompleta per falta de mitjans dels ambiciosos programes penitenciaris, bé amb aplicacions parcials dels programes a determinats sectors de la població reclusa⁵⁰ o bé restringint l'accés a les activitats de tractament més costoses a grups molt limitats d'interns.⁵¹

6.3. La minimització del cost de compliment

Davant la impossibilitat de reduir el nombre de reclusos i un cop descartada l'opció de reduir la qualitat del tractament penitenciar que es dona als centres penitenciaris (cosa que d'altra banda reduiria els centres penitenciaris a magatzems de persones i seria difícilment compatible amb la finalitat constitucional assignada), l'Administració

⁵⁰ Són certament habituals els programes de tractament formatius que es posen en marxa a l'interior dels centres penitenciaris i que únicament s'implementen en les primeres fases per falta de mitjans, com poden ser programes de formació de programadors informàtics o de manipuladors d'aliments que es van posar en marxa els anys en els que l'autor d'aquestes línies prestava els seus serveis com a gerent del Centre Penitenciar d'Homes de Barcelona, més conegut per La Model.

⁵¹ Són especialment significatius els casos dels grups de teatre i música que existien La Model en l'època a la que es fa menció en la nota anterior i que suposaven una despesa superior al 50% del Fons de Maniobra (diners en efectiu per a petites despeses) d'activitats ocupacionals de tot el centre, ja que en aquests

penitenciària no té altra possibilitat per reduir el dèficit pressupostari que intentar minimitzar els costos de prestar el tractament penitenciari de la qualitat seleccionada al nombre d'interns existent.

Si es considera que les despeses que ocasiona el tractament penitenciari són la suma de tres components diferents: les despeses de tractament pròpiament considerades, les despeses "hoteleres" i les de seguretat, són precisament les despeses hoteleres i les de seguretat les que presenten major possibilitat de reducció sense disminuir la qualitat del tractament penitenciari. Però és important destacar que, al marge que aquestes possibles reduccions tenen uns límits que no poden ser ultrapassats i que se situen a garantir uns nivells de seguretat suficients i unes condicions de vida dignes, avui dia, com ja s'ha comentat anteriorment, la divisió de funcions a l'interior de les presons entre personal i òrgans de tractament, seguretat i serveis és més teòrica que real, i les despeses de seguretat i de serveis incideixen en gran mesura en la qualitat del tractament aplicat.

Així, una disminució en les condicions de vida (menys canals de televisió disponibles, reducció de la qualitat dels menús, desaparició dels "salaris socials"...) reduiria la percepció que tenen els interns d'estar ben tractats en el sentit més ampli de l'expressió i crearia problemes de convivència, posant en perill l'èxit del tractament rehabilitador.

D'altra banda, el personal de vigilància desenvolupa funcions auxiliars de tractament, ja que és bàsicament el personal que està en contacte

grups difícilment participaven més de vint persones d'un total de població

amb els interns i el que elabora els informes de comportament a partir dels quals els tècnics fan les classificacions. A més, la seva actuació garanteix la seguretat, l'ordre interior i el bon clima de funcionament a l'interior de l'establiment, necessaris per a l'aplicació dels programes tractamentals.

En el cas de Catalunya, la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació (DGSPR), amb l'objectiu de reduir les despeses de vigilància va crear un nou cos de personal penitenciari, els auxiliars tècnics (grup D), al qual va encarregar inicialment les labors de vigilància i control menys qualificades, com són els serveis en els *cancells* (portes resclosa d'accés a les dependències de la presó), però posteriorment les seves funcions s'han ampliat i, de fet, han substituït al cos de tècnics Especialistes (grup C) al qual pertanya la majoria dels funcionaris penitenciaris, cosa que ha suposat una reducció del nivell acadèmic exigít al personal penitenciari.

Aquesta situació s'ha agreujat encara més, ja que en aquesta línia de substitucions el cos de tècnics especialistes ha absorbit les funcions que abans tenia assignades el cos de diplomats (grup B) i que eren bàsicament els llocs de comandament intermedi i directius de les presons, la qual cosa ha suposat la pràctica desaparició (reassignació a llocs de treball marginals) d'aquest cos a l'Administració penitenciària catalana amb un desaprofitament ingent de personal, amb una elevada formació universitària i, en la majoria dels casos, una prolongada experiència en el món penitenciari.

superior a les 1.700.

En aquesta línia de reduir les despeses penitenciàries sense disminuir la qualitat del tractament, com sí fan els macrocentres, actualment la doctrina planteja dues possibles solucions ben diferenciades.

6.4. La individualització del tractament

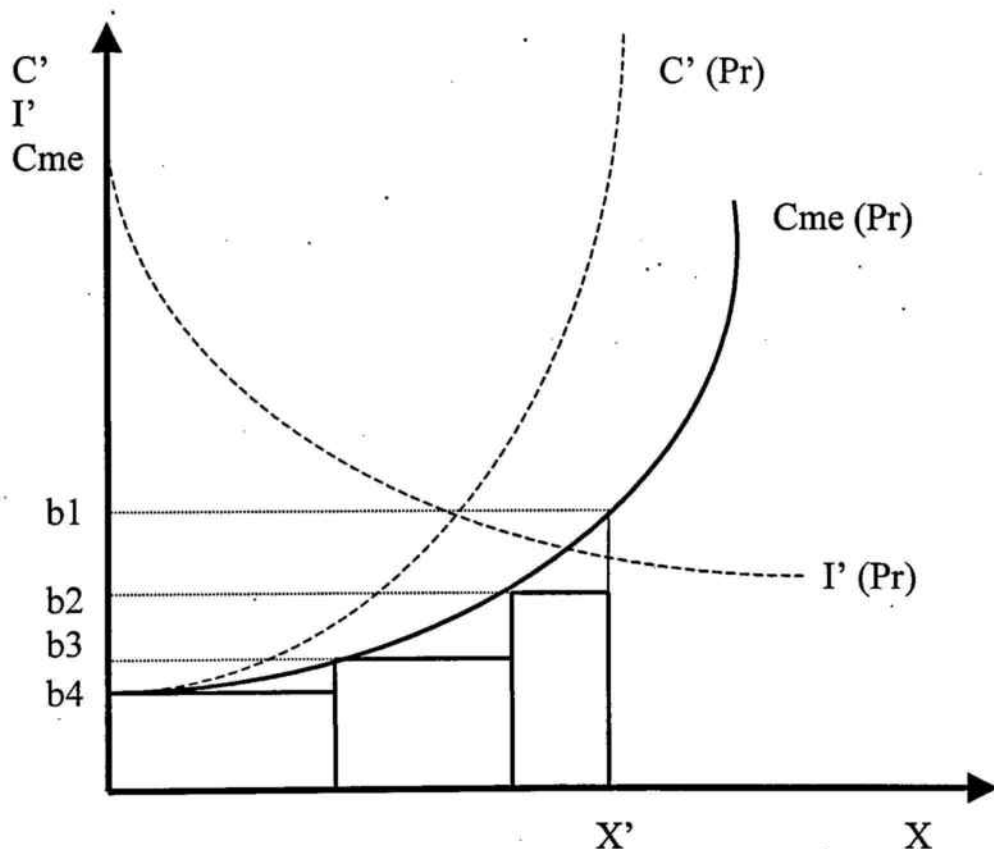
En primer lloc, i per tal de reduir la ineficiència del sistema penitenciari, es proposa potenciar la individualització del tractament penitenciari, o, el que és el mateix, l'adequació d'aquest a les característiques de la població interna.

Com hem vist un dels problemes de l'Administració penitenciària és que s'ha de donar el mateix tractament (amb les necessàries i possibles adaptacions) a tots els internats d'un centre penitenciari o d'un mòdul d'aquest, ja que els serveis prestats són sovint béns públics que no permeten l'exclusió. Un vigilant a la porta de la presó garanteix la seguretat de l'establiment independentment del nombre o les característiques dels reclusos. El nivell de vigilància necessari estarà determinat no per la perillositat mitjana del grup, sinó pel nivell de risc que marqui el "pitjor" dels reclusos.

La classificació penitenciària dels internats permet agrupar-los homogèniament en centres penitenciaris o unitats de compliment, segons els seus perfils i necessitats, i adaptar el tractament que s'hi presta per evitar que el seu cost sigui major que l'estrictament necessari per a la qual cosa les unitats de compliment han de ser de reduïdes dimensions.

Però la individualització del tractament, a més d'ajustar les prestacions a les necessitats, permet "flexibilitzar" el compliment de la pena i aprofitar per al tractament penitenciari els serveis educatius, sanitaris, d'assistència... que existeixen en la societat, i evitar així la seva duplicitat en el món de la presó fora dels casos en què sigui inevitable.

Gràficament:

Com a exemple, es pot dir que 36% dels interns de les presons de Catalunya surten habitualment de permís, per la qual cosa podrien estar en centres amb una vigilància exterior mínima, reduint així les despeses de compliment.

Al Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona el percentatge és del 23%⁵² la qual cosa implica que aquests interns no solament no necessiten ser vigilats per evitar la seva evasió, sinó que si un d'aquests interns necessita un tractament mèdic especial (o fer una carrera universitària o obtenir el DNI), no es necessari dotar la presó de l'instrumental i el personal que requereix o fer complicats i costosos trasllats a l'hospital amb força pública, sinó que aquest senyor pot ser atès amb tota normalitat i reingressar després al centre penitenciari per continuar el tractament penitenciari.

En aquesta línia de l'especialització dels centres (o de les unitats de compliment autònomes que componen els centres), cal comentar que per aprofitar la flexibilitat de compliment que proporciona la individualització del tractament a l'any 1990 una part del Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona es va escindir d'aquest i va formar el Centre Penitenciari Obert de Barcelona amb una capacitat de 180 places (més els articles 86.4 del RP) on estan internats els condemnats de l'àrea de Barcelona als quals s'aplica l'article 83 del RP (règim obert) i que abans complien a l'interior d'altres presons com la de "Joves", Quatre Camins o la mateixa "Model".

A més, en cadascuna d'aquestes s'han creat, sempre que ha estat possible, fora del recinte de seguretat i amb una vigilància exterior i interior mínima, seccions obertes per articles 82 que impliquen el tercer grau de tractament i la possibilitat de sortides diàries a treballar

⁵² El percentatge de la model està per sota de la mitjana ja que es bàsicament un centre de preventius (interns no condemnats a l'espera de judici). Únicament la presència d'una secció oberta incrementa la mitjana.

o estudiar, però que impliquen una major grau de control que els centres oberts.

6.5. Presons privades

Una segona opció que considera la doctrina per superar els problemes d'insuficiència pressupostària crònica que pateix el sistema penitenciari és la privatització de les presons, fenomen que apareix originàriament⁵³ als EUA en els primers anys de la dècada dels vuitanta i que posteriorment s'ha intentat exportar, amb poc èxit, a altres països europeus com França o el Regne Unit.

Per comprendre les raons que justifiquen l'aparició d'aquesta innovació radical en el sistema penal i penitenciari dels EUA (i que serveixen també per explicar la poca o nul·la acceptació que ha obtingut, almenys en la proposta original, en altres països) és necessari recordar que a finals dels anys setanta tribunals federals van declarar "contrari a la Constitució dels Estats Units"⁵⁴ tot el sistema correccional (en terminologia europea, penitenciari) dels estats d'Arkansas, Mississipi i Oklahoma, i molts altres estats eren objecte

⁵³ De fet la gestió pública dels centres penitenciaris és un fenomen relativament recent, ja que fins a principis del segle XIX la gestió estava encarregada en exclusiva en la majoria dels països, i també a Espanya, a ordres religioses. En el cas de les presons de dones, no es va crear el Cos Femení de Presons per substituir les *germanes mercedàries* fins a la Segona República.

Una mostra de la importància que en el nostre país va tenir la iniciativa privada en el món penitenciari és que, entre moltes altres, la Presó Cel·lular de Barcelona (La Model) va ser construïda gràcies a la Junta de Construcció de la Presó Cel·lular que era un organisme amb una gran participació ciutadana i amb finançament popular.

d'intervenció judicial de les seves institucions penitenciàries,⁵⁵ la qual cosa vol dir que en la pràctica la seva gestió quedava sota control judicial.⁵⁶

La raó d'aquesta actitud del poder judicial va ser l'elevat nombre de denúncies contra la violació dels drets civils en els centres penitenciaris de tot el país, ja que, d'una banda, el triomf de les doctrines *monetaristes* va restringir les despeses *socials* (entre les quals s'inclouïen també les inversions en condicionament dels centres penitenciaris) propiciant un increment inesperat del nombre de delictes i, d'altra banda, l'acceptació de la doctrina del "law and order" que postulava la "mà dura" contra els delinqüents, van crear un "*context penitenciari caracteritzat per les condicions deplorables de gran part dels establiments, la inhumanitat del tracte ofert als reclusos, l'absència de garanties sobre la integritat física dels interns i la manca de mínims d'higiene, de salubritat i d'habitabilitat*".⁵⁷

La necessitat d'arranjar les presons per complir els requisits del poder judicial implicava "*l'aplicació de grans programes d'inversions*

⁵⁴En concret, contra la vuitena esmena, que prohibeix expressament la imposició de penes cruels i extraordinàries.

⁵⁵ De fet, com explica Dan Nesbary (*Recent Trends in State Corrections Expenditures*. Denver, Colorado. 1985, citat a Blasco, R. (1991), únicament 8 estats de tota la unió no van ser sotmesos a cap intervenció judicial: Alaska, Minesota, Montana, Nebraska, Nova York, Nova Jersey, Dakota del Nord i Vermont.

⁵⁶ El control judicial de les institucions penitenciàries és en el nostre país, i en tots els del nostre entorn, consubstancial al propi funcionament del sistema penitenciari, ja que, com diu l'exposició de motius de la LOGP, l'internament en una presó no és més "que l'última fase de l'activitat judicial".

Aquest principi es va respectar, si més no formalment, fins i tot en el "Reglamento de los Servicios de Prisiones" espanyol de 2 de febrer de 1956 on es preveïen visites periòdiques dels jutges als centres penitenciaris.

⁵⁷ Cox, A. (1976).

*públiques que els electors (pel context polític de l'època), presumiblement o amb certesa, no estaven disposats a finançar".*⁵⁸

La gestió privada dels centres penitenciaris sorgeix davant *"la total desconfiança que l'aparell de l'Estat arribi mai a ser capaç de resoldre els problemes, o millor, l'agreujament en aquestes dues dècades dels problemes que sempre s'ha trobat la policia, l'Administració de justícia o l'Administració penitenciària, en contrast amb la confiança en el fet que la gestió o la iniciativa privades oferiran solucions allà on la burocràcia estatal s'ha revelat totalment ineficaç".*⁵⁹

Es crea aleshores la primera presó gestionada de forma privada, que va ser la de Silverlode, a l'estat de Tennessee, que era propietat (l'edifici i els terrenys) de l'estat i tenia cedida l'administració i el control del règim general al Masey Birch Investment Group (propietari en aquella època del Kentucky Fried Chicken i de l'Hospital Corporation of America, de les quals va extreure els criteris de gestió, que va aplicar a la primera presó privada).

Com que, en paraules de Thomas Beasy, un expresident del partit republicà de l'estat de Tennessee i "fundador" de les presons privades (de fet, ell va crear la primera empresa de gestió privada dels centres penitenciaris que va ser absorbida pel Masey Birch Investment Group) l'objectiu era *"solucionar el problema de les presons d'una forma no excessivament costosa i guanyar una bona quantitat de diners al*

⁵⁸ Rosal Blasco, Bernardo (1991).

⁵⁹ Rosal Blasco, Bernardo (1991).

mateix temps",⁶⁰ el fracàs econòmic d'aquesta primera presó privada (el cost del primer any va superar en 200.000\$ el cost previst per a una institució pública) a més del *fracàs* que van suposar les denúncies d'alguns interns i d'alguns empleats de la presó, ja que les seves condicions laborals retallaven els drets laborals respecte dels empleats públics,⁶¹ va fer que les nombroses iniciatives semblants que van aparèixer suposessin un control total de la gestió (la qual cosa incloïa la propietat dels terrenys i de l'edifici de la presó i fins i tot en molts casos, la seva construcció).

En aquest cas, el control total de la gestió implica un plec de condicions en el contracte de concessió de la gestió de la presó, que recull de forma extensiva les obligacions de l'empresa concessionària, que queden expressament limitades a la casuística recollida en el plec. Qualsevol altra circumstància no prevista que pugui sorgir en la vida de la presó no implica cap obligació de l'empresa gestora, amb la qual cosa es traslladen els riscos de la presó a les administracions públiques. Gestió privada amb riscos públics.

Amb aquest nou enfocament dels contractes de concessió de la gestió de centres penitenciaris els beneficis de les empreses concessionàries s'han incrementat espectacularment en els últims anys i les seves accions han estat uns dels valors més alcistes de les borses dels EUA.

⁶⁰ Segons les seves pròpies paraules recollides en Hurst, J: "Operating prisons for profit goal of entrepreneur building here", Los Angeles Times-Washington Post del 29 de desembre de 1983 i citat a Rosal Blasco, Bernardo. (1991).

6.5.1. Algunes breus reflexions sobre les presons privades

A pesar que el fenomen de les presons privades ha aixecat als EUA, d'ençà de la seva aparició, una forta polèmica entre defensors i detractors, si s'analitza en el moment actual, amb una perspectiva de gairebé vint anys de funcionament, el model "americà" de privatitzacions, observarem que aquest no ha generat fora de les fronteres americanes un nombre de seguidors prou elevat com per propiciar un debat sobre els seus avantatges o inconvenients.

En aquest sentit són molt significatives les paraules de l'Adam Smith Institute, que va ser encarregat l'any 1984 pel govern conservador britànic d'elaborar un informe sobre el funcionament dels centres privats de reclusió als EUA:⁶² *"La superpoblació penitenciària i la cel·la compartida són el resultat inherent d'un sistema (penitenciari) dominat per consideracions polítiques que impedeixen solucions realistes basades en la major capitalització, la utilització més eficaç del capital humà i un ús més ampli de les innovacions tecnològiques. La impossibilitat política que res de tot això es faci en un context com l'actual (sistema penitenciari americà de principis dels anys vuitanta) propicia que qualsevol solució radical sembli la més atractiva, si no l'única viable"*.

De fet, l'informe de l'Adam Smith Institute concloïa que el model americà de privatitzacions era la solució als problemes de les presons

⁶¹ Tolchin, M.: "Private operated prison in Tennessee reports \$200,000 in cost overruns", The New York Times, de 21 de maig de 1985 citat a Rosal Blasco, Bernardo (1991).

⁶² *Omega Report: Justice Policy*, Adam Smith Institute. London (1984).

americanes i en el moment en què es realitzava l'anàlisi però en desaconsellava, per diferents raons, la importació al Regne Unit.

En el mateix sentit es va pronunciar posteriorment el Select Committee on Home Affairs del parlament britànic, que poc temps després va visitar algunes de les presons privades dels EUA.

Avui dia la polèmica sobre la conveniència de la privatització de les presons ha quedat restringida als estudiosos del món penitenciari i de la justícia i als de l'economia pública, però existeix un rebuig gairebé unànim a la "proposta" americana.

Al marge d'opinions com la formulada pel professor Bernardo del Rosal Blasco, que és un dels que ha analitzat amb més profunditat les causes i les conseqüències socials de la privatització dels centres penitenciaris: *"No hi ha cap dubte que, des del punt de vista ètic i polític, la idea de passar a mans privades l'execució penal, transformant-la així en un negoci, resulta força repugnant"*, des del punt de vista de l'eficiència de la institució penitenciària hem d'assenyalar que la cessió de la gestió d'un centre penitenciari a una empresa amb afany de lucre farà que les decisions que es prenguin, especialment quant a la qualitat del tractament a aplicar, que s'implementarà a través de la variable sota control directe dels gestors i que és el cost unitari de compliment, no estaran orientades a maximitzar el benestar social, sinó a maximitzar els beneficis de l'empresa.

A més, en aquest cas la presència de fortes externalitats positives entre la producció de l'empresa (interns tractats amb altes probabilitats de

rehabilitació) i el benestar social faran que la producció privada sigui inferior a la socialment desitjable, impedit així arribar a l'equilibri penitenciari.

Aquesta és una de les raons que justifica l'acceptació de les presons privades als EUA, ja que allà l'objectiu no és la rehabilitació, sinó mantenir-los tancats amb el mínim cost. Com a exemple, podem veure que la presó (macrosuperpresó diria jo) de Florence (Texas) amb 3.500 places necessita de 376 funcionaris auxiliats per gossos, monitors de TV, alarmes... La presó Model de Barcelona, amb una ocupació mitjana de 1.700 interns, està controlada per més de 350 funcionaris de vigilància directa, ja que s'opta pel contacte directe amb els interns (molt més car però que facilita el bon ambient necessari per a l'èxit del tractament), a més d'una dotació permanent de més de 30 mossos d'escuadra, mestres, psicòlegs, educadors (mes de 50), monitors esportius, monitors de teatre, de música..., destacant de manera especial l'equip sanitari amb més de setanta professionals.

A més, les empreses concessionàries no estan mai disposades a fer-se càrrec de presons o presos que puguin resultar conflictius, i en conseqüència, cars de mantenir.

De fet, com va concloure el Select Committee on Home Affairs, "*no està demostrat que les presons privades siguin de fet més barates que les públiques ja que hi ha costos i prestacions que són impossibles d'avaluar*".

Però el rebuig gairebé unànime del model americà de privatitzacions que suposa la cessió total de la gestió del centre penitenciari a una

empresa amb ànim de lucre, no vol dir que en altres països, entre els quals es troba Espanya i també Catalunya, que té transferides les competències de gestió en matèria penitenciària, no s'hagin fet alguns avanços en matèria de privatització de serveis. És el que podríem anomenar model parcial de privatitzacions.

Aquest model europeu de privatitzacions implica bàsicament la subcontractació d'empreses concessionàries per a la prestació de serveis que abans eren proveïts directament per l'Administració penitenciària, com poden ser serveis de catering, de bugaderia, de manteniment de les instal·lacions, de seguretat (que poden incloure personal de seguretat privat o instal·lacions d'alarmes, monitors de TV... i el seu manteniment), assessorament jurídic per als interns, tractaments mèdics...

De fet, el que s'intenta amb aquesta privatització parcial és reduir el cost de compliment sense perdre el control de les variables que determinen les característiques del tractament que es dona als centres penitenciaris, bàsicament la qualitat d'aquest tractament.

7. Conclusions

La primera i principal conclusió que es pot extreure de tota l'argumentació exposada fins a aquest moment transcendeix del que és merament l'àmbit d'aplicació de la pena privativa de llibertat, ja que abasta de forma global la conducta delictuosa. Podem concloure de

l'anàlisi realitzada que hi ha dos enfocaments diametralment oposats de com s'ha de tractar i controlar el fenomen de la delinqüència.

D'una banda hi ha els que consideren que les polítiques de control social del delictes han de basar-se exclusivament en mecanismes punitius i dissuasoris. És dins d'aquesta postura on s'enquadren els principals autors de la teoria econòmica clàssica de la delinqüència (Becker, Ehrlich...) els quals defensen l'increment de la severitat penal i l'increment de la probabilitat de captura i condemna com els instruments de control més eficients.

Al costat d'aquests, o més correctament, enfront d'aquest, hi ha tot un moviment d'investigadors socials que postulen la necessitat de combinar els instruments penals i punitius de control de la delinqüència amb els instruments anomenats de prevenció social.

La idea que es troba sota aquesta postura, avalada per nombrosos estudis empírics, és que hi ha diversos factors socials (entre els quals destaquen els de connotacions econòmiques) que determinen si el comportament òptim de l'individu serà o no criminal.

Per aquesta raó en la primera part d'aquest estudi es va modificar la funció de la utilitat que es deriva de l'acció delictuosa per al seu autor acceptada amb generalitat per la teoria econòmica del delictes, afegint-hi el cost d'oportunitat de l'acció delictuosa per tal de recollir correctament l'aportació d'aquests factors socials en la determinació de la conducta (criminal o no) de l'individu.

La pena de privació de llibertat és un instrument de control del delictes utilitzat amb profusió per uns i altres, malgrat que uns i altres critiquen la privació de llibertat amb la mateixa facilitat que l'apliquen.

Per als partidaris de les solucions exclusivament punitives la presó és una modalitat penal ineficient, ja que consumeix una gran quantitat de recursos socials i presenta, sobretot en l'actualitat, una baixa capacitat intimidatòria. Hi ha, segons aquesta postura, altres tipus de penes: les monetàries, les de privació d'altres tipus de drets, les físiques (entre les quals es troba la pena de mort) que tenen una ràtio de dissuasió per unitat monetària molt més elevada i que, en conseqüència, proporcionen un major benestar social (que el que proporcionaria la presó) quan són aplicades. Per aquesta raó afirmen que les penes privatives de llibertat únicament han de ser imposades quan no puguin ser aplicades altres tipus de penes més eficients.

La teoria econòmica clàssica de la delinqüència, sobretot l'escola de Xicago, representa el major suport teòric a aquesta postura, i són els EUA el paradigma de la seva posada en funcionament, amb un èxit, en la meua opinió, realment escàs, ja que, com a exemple, són els EUA el país del món occidental que presenta les més grans taxes d'empresonament (645 interns per cada 100.000 habitants) únicament superades per Rússia, la qual cosa suposa una utilització certament generosa d'un instrument en el qual no es tenen gaires esperances. Però sobretot implica el fracàs d'un model de política penal (o de canalització del fenomen criminal) i de la teoria que li dóna suport científic.

Per entendre, més que per justificar, unes afirmacions tan rotundes, ens hem de remuntar a finals dels anys seixanta i principis dels setanta, en el moment que es van produir, en aquest ordre, el canvi de política criminal als EUA (de rehabilitadora a punitiva) i l'aparició de la teoria econòmica clàssica del delictes (a l'escola de Xicago, a mans de Gary S. Becker).

Hi ha autors que sostenen que el canvi de política penal va ser la conseqüència inevitable dels canvis de política social i econòmica que es van realitzar (són els anys de les polítiques neoliberals proposades per la mateixa escola de Xicago) i que la teoria econòmica clàssica del delictes era una teoria *ad hoc* per donar la necessària justificació científica als canvis que en aquest terreny eren imprescindibles. Així, per exemple, del Rosal Blasco, sociòleg i criminòleg especialitzat en l'estudi dels importants canvis ocorreguts en aquesta època afirma per aclarir l'aparició i èxit de la nova política penal als EUA: "*Tinguem en compte que en el camp econòmic ens trobem ficats en un clima d'eufòria neoliberal, on el triomf de les doctrines monetaristes de l'escola de Xicago ha empès –sobretot als governs més conservadors– a aplicar polítiques econòmiques de gran restricció de les despeses públiques als sectors socials i assistencial*".⁶³

De fet, la necessària reducció del dèficit públic que preconitzen les polítiques neoliberals va produir un alarmant increment dels índexs de delinqüència, cosa que va crear una gran preocupació social. L'escola de Xicago defensà que era possible controlar aquest increment de criminalitat amb mesures penals i policials, fent servir menys recursos

⁶³ Del Rosal Blasco, B. (1991).

socials dels empleats amb altres tipus de mecanismes per la qual cosa la nova política penal produiria un increment net del benestar social, sobretot si es pren en consideració que la política anterior basada en la privació de llibertat rehabilitadora havia donat resultats més que decebedors quant al control del delictes amb una despesa de recursos molt important. És el que en terminologia del sociòleg i criminòleg Eliot Currie es va anomenar “el gran experiment”⁶⁴ o “l’ascens de l’estat penal” en terminologia del sociòleg criminalista Loïc Wacquant.

Però l’aparició de dos problemes insolubles va propiciar el fracàs d’aquesta política criminal: la inexistència de modalitats penals eficients aplicables i, sobretot, l’ineficiència de la pena privativa de llibertat com a instrument intimidatori.

L’increment dels nivells de delinqüència, de la severitat penal i de la probabilitat de captura, van implicar que el nombre de penes imposades es disparés, però, malgrat ser considerada innatament ineficient, no existien altres modalitats penals imposables que la privació de llibertat, ja que les monetàries únicament podien ser aplicades a delinqüents amb patrimoni (que no és el cas habitual) i, a més, va existir un gran rebuig social a castigar amb penes de multa determinats delictes contra les persones, delictes violents... tal com proposava la teoria econòmica clàssica del delictes en considerar les penes monetàries la modalitat penal més eficient i defensar exclusivament aquest criteri (el de l’eficiència) a l’hora de determinar el tipus i la quantia de la pena a aplicar.

⁶⁴ Currie, E. (1998).

L'increment del nombre i la duració de les condemnes i la inexistència de penes alternatives a la presó van provocar una de les coses que es pretenia evitar amb la nova política penal: les elevades despeses que ocasionaven els internats en els centres penitenciaris. A més, hem de recordar que la pena de presó, malgrat els canvis que havia patit, era bàsicament en quant a les característiques de la seva execució la que s'aplicava des de feia uns quants anys i que tenia el seu origen en les polítiques rehabilitadores. La presó, doncs, és en aquesta època un instrument dissenyat amb paràmetres rehabilitadors que s'aplica amb finalitats punitives, la qual cosa suposa una elevada despesa de recursos (la presó rehabilitadora és cara) i una petita capacitat intimidatòria (ja que la presó rehabilitadora que s'aplicà encara en els primers anys d'aquesta nova política era molt "humana").

Aquest dos problemes sorgits (la inexistència d'instruments penals alternatius a la presó i la seva ineficiència) van provocar un dilema en les autoritats penals americanes, ja que el resultat que s'estava obtenint de la nova política criminal era, com ja s'ha dit, el contrari del perseguit. L'increment de les despeses d'encarcerament incrementava el dèficit públic i reduïa el benestar social respecte a les polítiques rehabilitadores, sobretot si es pren en consideració l'increment de les taxes de reincidència que va comportar aquesta nova política penal. Com a exemples de fins a on va conduir la "criminalització de la societat" podem dir que en l'actualitat l'estat de Califòrnia gasta més en presons que en educació superior i que un de cada sis empleats públics d'aquest estat treballa en el sistema de presons, o que l'estat de Texas amb 18 milions d'habitants té el mateixos empresonats que Alemanya amb 80 milions d'habitants i que

gasta més en empresonaments que Espanya amb 40 milions d'habitants. Novament, el Dr. Del Rosal Blasco resumeix de forma especialment clara i entenedora el dilema que es formulà la societat americana: *"Aquestes polítiques, en fer front a l'increment constant de la delinqüència, de la població reclusa i al greu problema de superpoblació i amuntegament penitenciari, es veuen abocades a un difícil dilema: o augmentem de forma considerable les despeses en policia, administració de justícia i, per damunt de tot, presons per tal de -detenint, processant i empresonant més delinqüents- ser coherents amb la campanya d'"enduriment penal" que aquests mateixos governs preconitzen, [...] o es busquen fórmules per restringir l'ingrés en presó".*⁶⁵

Aquesta situació va propiciar en primer lloc l'intent de crear noves modalitats punitives aplicables, amb un elevat grau intimidatori, que no impliquessin l'ingrés en un centre penitenciari, com podien ser la pena de mort, l'exclusió de determinats beneficis socials, els treballs per a la comunitat..., I posteriorment es va intentar disminuir el cost social de les presons, per la qual cosa es va modificar el contingut de l'internament, que es va fer més dur (i, en conseqüència, s'esperava que més dissuasori, encara que no va ser així), i es van realitzar reformes legals que permetien aprofitar la mà d'obra dels reclusos en el cofinanciamment de les despeses que generaven.

A l'estat d'Alabama, per exemple, són legals els treballs forçosos i els interns dels centres penitenciaris no federals surten diàriament

⁶⁵ Del Rosal Blasco, B. (1991).

encadenats a realitzar obres públiques en benefici del comtat on estan internats.

Finalment es va intentar que la iniciativa privada solucionés el problema penitenciari de sobrepoblació, reduint els costos de compliment. L'aparició d'empreses privades de gestió de centres penitenciaris que condicionen el compliment de la pena a la minimització del cost d'internament i la maximització dels beneficis de l'empresa ha suposat l'abandonament definitiu de l'opció rehabilitadora en la política penal dels EUA i la renúncia a que els interns reinserits permetin disminuir el dany causat pels delictes d'altres delinqüents, compensant, si més no parcialment, la incidència de la criminalitat sobre el benestar social.

Per avaluar els resultats que ha obtingut aquesta política criminal aplicada als EUA, voldria afegir una important dada estadística publicada en l'informe de l'any 1996 de l'FBI sobre l'evolució de la delinqüència segons la qual, a l'any 1995, el nombre de delictes es va reduir en 3% de mitjana per cinquè any consecutiu, malgrat la qual cosa el nombre d'internats en els centres penitenciaris en aquest mateix període (del 1992 al 1996) es va incrementar d'un 33%, la qual cosa suposà un increment pressupostari del sistema de presons del 25%. A més, malgrat els increments de la severitat penal, les taxes de reincidència s'han incrementat d'un 38% des de 1980 com a conseqüència de la reducció d'oportunitats que suposa la desaparició dels programes socials i els programes de rehabilitació dels delinqüents.

Aquests, quan surten després de llargues condemnes en les quals no han après absolutament res, es troben sense programes d'ajuda i amb poques opcions cap on orientar el seu futur.

No està del tot desencaminat afirmar que el nombre d'internats s'ha convertit en la principal variable instrumental de la política criminal americana (en un sentit molt diferent al que es proposava en el punt 2.6 d'aquesta segona part), ja que no són els instruments dissuasoris (increment de la severitat penal o de la probabilitat de ser condemnat) els que determinen l'oferta de delictes, sinó clarament la neutralització temporal que suposa tenir encarcerats 1,7 milions de ciutadans i controlats sota altres modalitats, fins a un total de 5,5 milions d'habitants (gairebé el 2% del total de la població) que pateixen importants limitacions dels seus drets individuals.

La falta de resposta al fracàs d'aquesta política criminal que podríem sintetitzar en les paraules publicades al diari *El País*:⁶⁶ *"L'intent de ficar entre reixes el problema de la criminalitat sembla haver fracassat. Invertir en presons en comptes de fer-ho en despesa social no és la solució. Però és el que els votants dels EUA han semblat preferir al llarg de tants anys"*, podria explicar-se en part pels resultats i la importància⁶⁷ que estan assolint les empreses involucrades en el negoci penitenciari, que actuen com a lobby tal com denuncien organitzacions cíviques dels EUA.

⁶⁶ Ortega, A. "Encarcelar el problema" *El País*, del 20 d'abril de 1998.

⁶⁷ "si el punto favorito para los gastos de la Administración de Reagan fue la industria bélica, ahora la mayor atención recae sobre la industria carcelaria" Verdú, V. "Cárceles norteamericanas", *La Vanguardia* del 24 de desembre de 1994.

Alternativament a aquestes polítiques exclusivament penals i punitives existeixen les opcions de prevenció social, combinades o no amb els instruments penals, que consideren que el sector públic ha de pal·liar les carències que incrementen la proclivitat dels individus cap a les conductes delictives a través d'una millor distribució de la renda, programes de formació, programes sanitaris..., i quan tots aquests fallen, a través de la pena privativa de llibertat rehabilitadora.

Per a aquest enfocament del problema criminal, la pena de presó no és, almenys en teoria, un instrument de càstig i dissuasori, sinó un instrument rehabilitador que intenta capacitar els individus delinqüents perquè no els calgui o no els sigui rendible decantar-se per les conductes criminals.

Al nostre país, per assenyalar un exemple conegut de política penal i penitenciària el més lluny possible dels postulats americans, la finalitat que la Constitució atribueix a les penes privatives de llibertat és la reeducació i la reinserció social, i aquest és l'objectiu que les autoritats penitenciàries prenen com a referència a l'hora de dissenyar el contingut de la pena de presó.

Però malgrat els lloables objectius que, en teoria i segons la legislació vigent, persegueix la pena privativa de llibertat rehabilitadora aquesta pateix en el seu funcionament crítiques, entre les quals es troba també la d'ineficiència, encara més dures que la pena privativa de llibertat exclusivament punitiva.

L'argumentació principal d'aquestes crítiques (amb contingut econòmic) considera que la presó necessita una quantitat massa

elevada de recursos i que aquests recursos destinats a la institució penitenciària podrien ser aplicats amb millors resultats en programes socials previs a la presó per tal de fer-la innecessària. Per polsar l'assiduïtat i la duresa amb què es produeixen aquestes crítiques podem considerar com a exemple relativament proper en el temps la polèmica creada a principis del mes de març de 1998 a propòsit d'una pregunta parlamentària (curiosament del grup de Convergència i Unió) a la Sra. Consellera de Justícia sobre quin era el cost mitjà d'un internat a les presons de Catalunya. La resposta de la Sra. consellera (amb tota probabilitat basada en l'estudi de S. Redondo sobre el cost de la justícia penal) en el sentit que el cost mitjà mensual d'un pres era de 222.538 pessetes va ser contestada des d'alguns mitjans de comunicació que, entre altres afirmacions, qualificaven de "presos muy caros" o "triste finalidad" la destinació d'aquests recursos.⁶⁸ Posteriorment aquesta quantitat, que a priori semblava enorme, va quedar minimitzada i amb aquesta la polèmica suscitada en publicar-se l'obertura al Regne Unit de la *primera?* presó per a delinqüents adolescents (entre 12 i 14 anys) (jo em pregunto què són si no els nostres centres d'internament juvenil) que: "*signifiquen per als contribuents britànics un cost de 2.500 lliures esterlines (600.000 pessetes al canvi) per habitació (que és individual) i setmana, deu vegades més que enviar els nens a l'exclusiu col·legi d'Eton*".⁶⁹ L'enormitat d'aquesta quantitat va fer revisar amb bons ulls la quantitat gastada en les nostres presons.

⁶⁸ Solé, E. "Presos muy caros", *La Vanguardia* del 3 de març de 1998.

⁶⁹ "El Gobierno Británico abre la primera cárcel para delincuentes de entre doce y catorce años", *La Vanguardia* (15-04-98).

És veritat que la pena privativa de llibertat necessita per al seu funcionament importants (de vegades, importantíssimes) quantitats de diners, però per evacuar la bondat de l'instrument és necessari prendre en consideració no únicament les despeses, sinó els ingressos socials que proporciona gràcies a la rehabilitació, quan aquesta es produeix, l'activitat penitenciària.

I és també veritat que els recursos empleats serien molt més eficients si en comptes de fer-los servir a la presó s'haguessin dedicat a prevenir la delinqüència, com proposaven alguns teòrics (i gairebé tots els periodistes), però si es comet un delicte (i és evident que, existeixen delictes) què es fa amb els delinqüents? En la meua opinió és millor la solució de la presó rehabilitadora cara que la punitiva barata, malgrat que això impliqui castigar perquè no es pot negar que la privació de llibertat com a resposta social a les conductes asocials suposa també un càstig per al delinqüent, a pesar que en moltes ocasions sigui aquest el principal beneficiat (si tot funciona com ha de funcionar).

El problema és que malgrat les bones intencions i malgrat fins i tot els resultats mitjanament acceptables que s'obtenen, la realitat de les presons dista molt de ser la necessària per garantir el compliment dels objectius constitucionals de rehabilitació, propiciant així la seva consideració d'ineficiència. Per ser eficient, la presó rehabilitadora ha de ser aplicada i executada coherentment amb la finalitat que la llei li atribueix.

La inexistència de penes alternatives fa que la presó sigui pràcticament la resposta automàtica a conductes asocials de certa entitat, independentment de si és possible o no la rehabilitació. En aquest sentit, hi ha delictes que presenten una baixa probabilitat de rehabilitació (delictes econòmics o contra la llibertat sexual) o que no requereixen de rehabilitació (delictes culposos, com les infraccions de trànsit), que són castigats (amb tot el sentit de la paraula) amb penes de presó rehabilitadora.

A més, la necessitat que la pena atengui altres finalitats (com la reparació de la víctima) i altres tipus de condicionaments (per exemple, la proporcionalitat entre la pena i el dany causat) fa que a l'hora d'imposar la pena de presó per les autoritats judicials la finalitat rehabilitadora quedi certament compromesa, per molt que les autoritats penitenciàries l'executen amb aquest objectiu, impedit l'eficiència d'aquest instrument de control social de la delinqüència.

És important remarcar que a pesar que aquest segon enfocament considera necessari combinar els mecanismes punitius i els rehabilitadors per al control de les activitats criminals, la presó no pot complir alhora les dues finalitats, ja que el contingut de la pena serà molt diferent (i incompatible) si la privació de llibertat és utilitzada com a instrument rehabilitador o com a instrument dissuasori.

L'eficiència de la presó com a instrument de control social de la delinqüència depèn de la seva capacitat de rehabilitació. Si la privació de llibertat és imposada com a càstig (o en casos, situacions o a

persones en els quals no és possible la rehabilitació) no podrà ser mai un instrument eficient.

Però la rehabilitació ha de ser possible i real. Com hem vist, obtenir els millors resultats possibles de l'aplicació de la pena de llibertat depèn del nombre d'internats i de la qualitat del tractament (mesurada en cost unitari de compliment), que determina, junt amb el nombre d'internats, les necessitats pressupostàries de la institució penitenciària.

D'altra banda, els encarregats de l'execució de la pena de presó (que no són els encarregats de la seva aplicació, que correspon al poder judicial) no tenen pràcticament capacitat per establir que les condicions de l'internament siguin les òptimes per assegurar una utilització eficient de l'instrument. El fet que la presó és una resposta global i homogènia als fets delictuosos (no s'imposa de forma individualitzada), la vinculació de la pena (duració) a finalitats alienes a la rehabilitació (dany del delicte) i les limitacions pressupostàries, impedeixen que un instrument de control que pot ser eficient des del punt de vista teòric presenti en la realitat uns resultats molt més modestos dels que potencialment podria donar.

Únicament un canvi en la filosofia d'aplicació de la pena per fer-la coherent amb la finalitat perseguida podria millorar els resultats de la privació de llibertat. La decisió d'aplicar la pena de presó a un delinqüent convicte hauria d'estar condicionada als resultats esperats de l'internament (tal com ja figuren avui dia en els informes de pronòstic inicial de cada intern ingressat en un centre penitenciari, que

haurien de ser redactats de forma prèvia a l'ingrés, per decidir sobre si aquest –l'internament en un centre penitenciari- és o no convenient), i una vegada es decidís aplicar la pena de presó, el seu contingut real (duració, qualitat del tractament...) hauria ser coherent amb la seva finalitat: la rehabilitació, únicament condicionada a la maximització del benestar social.

Un intern amb més de 20 entrades en la presó ha demostrat sobradament, en la meua opinió, no ser receptiu al tractament penitenciari, i per molta teràpia de grup que faci o per molta formació professional que se li doni, considero que la presó, que té unes despeses d'internament certament elevades, no és l'instrument de control adient, com no ho és en els delictes econòmics (en la majoria dels casos), on es pot fer poc amb individus normalment ben formats les decisions sobre delinqüència dels quals són molt més sensibles als càstigs que a la rehabilitació.

En aquests casos és necessari un altre tipus de càstig intimidatori i més econòmic, i si no hi ha més instruments legals que la presó, aquesta ha de ser una presó punitiva amb un contingut ben diferent de l'actual (per a la qual cosa serien necessaris els preceptius canvis legals). És evident que hi ha una important limitació per a l'aplicació discriminada i discriminatòria de la pena de presó: la consideració legal que tots han de ser iguals davant la llei, la qual cosa implica que arran dels mateixos fets han d'imposar-se les mateixes penes. Però hi ha una frase de Thomas Jefferson, molt utilitzada en justícia, que ens podria ajudar: *“no hi ha res més desigual que tractar d'una manera igual persones desiguals”*

TERCERA PART

INCIDÈNCIA DE LA PPL SOBRE LA REINCIDÈNCIA EN EL DELICTE: ANÀLISI ECONOMÈTRICA DELS FACTORS DETERMINANTS DEL COST D'OPORTUNITAT I LA REINCIDÈNCIA

1. Introducció

L'objectiu principal d'aquest treball és rebatre amb argumentacions teòriques i evidències empíriques la consubstancial ineficiència que la teoria econòmica del delicte atribueix a la pena privativa de llibertat com a instrument de control social del delicte.

Com ja ha estat comentat anteriorment, la valoració que l'anàlisi econòmica del delicte fa de la pena de presó està condicionada per l'oblit, o negació conscient, segons els casos i els autors, de la capacitat rehabilitadora de la privació de llibertat, ja que d'una banda es qüestiona la influència a curt termini¹ dels factors socials en l'oferta

¹ Les polítiques de prevenció social de la delinqüència (redistribució de renda, programes de formació...), que són les que, segons la teoria econòmica del delicte, incideixen sobre l'oferta de delictes a través de la modificació dels factors ressenyats, precisen per ser efectives un temps de reacció major que les polítiques

de delictes, en suposar que aquests únicament conformen les preferències de l'individu envers les conductes criminals (que se suposen donades a curt termini), i de l'altra es nega la capacitat de la presó per modificar, fins i tot a llarg termini, aquests factors socials.

Sota aquests condicionaments, la presó no és més que un altre instrument de control basat en mecanismes dissuasoris però intrínsecament ineficient, ja que la seva aplicació requereix necessàriament major quantitat de recursos socials que els altres instruments alternatius a disposició del sistema de justícia criminal.

La possible eficiència de la presó com a instrument de lluita contra el delicte depèn, doncs, de la demostració de la seva capacitat rehabilitadora. És a dir, que es pugui demostrar que l'oferta individual de delictes (també a curt termini) és funció dels factors socials abans ressenyats² i que es pugui demostrar que l'aplicació de la pena privativa de llibertat incideix sobre aquests factors i, en conseqüència, sobre l'oferta de delictes dels criminals prèviament condemnats, és a dir, sobre la reincidència.

Aquests, doncs, seran els objectius perseguits pel model que sobre el comportament reincident es proposa en aquesta tercera part, de forma coherent amb l'argumentació postulada en la primera i la segona. En aquesta tercera part es realitzarà també la necessària contrastació de la bondat del model proposat, amb la seva aplicació regressiva sobre una mostra d'interns alliberats del Centre Penitenciari d'Homes de

dissuasòries (increment de la severitat de les lleis penals o de la probabilitat de captura i condemna).

Barcelona l'any 1993, el comportament dels quals ha estat observat (pel que fa a la possible reincidència) fins al 30 de novembre de 1997.

2. La investigació

L'any 1993 (mesos de juliol, setembre, octubre, novembre i desembre) es van controlar, a través d'entrevistes personals i de l'estudi dels seus protocols personalitzats, els alliberaments de 256 penats, que es van produir al Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona i al Centre Obert de Barcelona.³

Es va elaborar un qüestionari que permetia conèixer la situació dels alliberats en el moment d'abandonar la presó (bé en llibertat definitiva o bé, cosa que va succeir en la majoria dels casos (74%), en llibertat condicional), on es demanava informació sobre els factors que segons els models criminològics prèviament elaborats per la literatura explicaven les conductes reincidents (edat, tipologia dels delictes, extracció social...) i, a més, es demanava informació sobre els factors que conformen el cost d'oportunitat del delicte (segons la literatura

² Això implica modificar la funció d'utilitat que de l'activitat delictiva es deriva per al delinqüent en el sentit dels canvis realitzats en la primera part.

³ El Centre Obert de Barcelona és un centre penitenciari autònom creat per Ordre de la Conselleria de Justícia de 15 de juny de 1991 que es troba ubicat físicament dins del recinte del Centre Penitenciari d'Homes (La Model), del qual havia estat Secció Oberta fins al moment de la seva segregació, malgrat la qual manté vincles molt estrets i comparteix amb La Model nombrosos serveis (alimentació, manteniment...) i, sobretot, el programa informàtic i la base de dades.

dels models de *crime as work*) i, finalment, informació sobre l'*aprofitament* de l'estada a la presó per part del delinqüent.

Per tal de definir adientment el context en què es realitza la present investigació, és necessari assenyalar que l'alliberament definitiu d'un intern d'un centre penitenciari es produeix en el moment en què aquest compleix el total de la pena imposada (realitzats, si escauen, els preceptius abonaments de la redempció de penes pel treball desenvolupat), però que habitualment no és aquest el moment en què abandona la presó, ja que això succeeix temps abans (a partir del compliment de les 3/4 parts de la condemna, segons el RP del 1981 i a partir de les 2/3 parts segons el RP de 1995) amb l'alliberament condicional.

Però com que una de les condicions *sine qua non* per accedir a la llibertat condicional és estar classificat en el tercer grau de tractament penitenciari, tampoc l'alliberament condicional suposa, en la majoria dels casos, el moment en què l'intern es retroba amb la societat, ja que la classificació en tercer grau comporta habitualment la semilibertat (la qual cosa significa de fet que l'intern únicament acudeix a la presó de dilluns a dijous en un horari nocturn més o menys restringit) període en el qual es potencia el treball exterior de l'intern, la seva formació, la consolidació dels vincles familiars... a través de programes de tractament penitenciaris (en els quals es treballen els factors criminògens de l'intern) coordinats amb altres recursos externs però també sota el control de les autoritats penitenciàries a través de la Comissió d'Assistència Social Penitenciària.

En ser un dels objectius fonamentals d'aquesta investigació determinar com incideix el compliment de la pena privativa de llibertat rehabilitadora (a través dels programes de tractament) en el comportament futur dels delinqüents alliberats, el moment escollit per avaluar la situació de partida dels interns ha estat l'abandonament definitiu del centre penitenciari, en detriment del moment posterior de finalització de la condemna (alliberament definitiu) i en detriment del moment anterior de retrobament amb la societat (que habitualment es produeix amb la classificació en tercer grau), ja que és en aquest moment (el d'obtenció de la llibertat condicional) en què, en teoria, s'han esgotat els programes penitenciaris aplicats.⁴ El període de llibertat condicional es presenta com un període de prova i avaluació, abans de la definitiva separació del món penitenciari, de la situació de l'intern que ja ha finalitzat els programes rehabilitadors (malgrat que en ocasions pugui estar derivat temporalment a algun programa extrapenitenciari com a condició neccessària per a l'obtenció de la llibertat condicional, tal com estableix l'article 105 del Codi penal).

Això vol dir que en la nostra mostra hi ha alliberats definitius des del segon o tercer grau de tractament (però sense règim de semilibertat), ja que la seva situació va desaconsellar l'aprovació de la llibertat condicional en no existir garanties de "fer vida honrada en llibertat o no haver-se observat una evolució positiva de l'intern" tal com

⁴ Aquest criteri presenta el problema de no considerar com a reincidents els delinqüents condemnats que tornen a delinquir mentre es troben complint condemna en el període de semilibertat, de forma coherent amb el concepte empíric de reincidència i amb els objectius d'aquesta investigació, que intenta avaluar l'eficàcia dels programes penitenciaris aplicats, ja que, en teoria, en el període de règim obert encara no han finalitzat aquests programes, per la qual cosa no té cap sentit avaluar la incidència de la seva aplicació.

demana el Codi penal i la LOGP, bé perquè hi ha negació a fer els programes de tractament, desaprofitament o perquè encara no havien donat els resultats perseguits.

Però la majoria dels alliberaments recollits van ser condicionals i es van produir des del tercer grau de tractament en règim obert, la qual cosa permet una bona avaluació de la situació en la qual l'intern es retroba amb la societat i, el que és el mateix, de l'eficàcia dels programes de tractament penitenciari que se li han aplicat fins a aquest moment, ja que abans d'arribar a la llibertat condicional (la qual com el seu propi nom indica hi està condicionada) l'intern ha d'haver assolit (gràcies a aquests programes penitenciaris) un nivell de suficiència per viure respectant la llei penal a través de l'obtenció d'ingressos suficients per vies legals, a través d'un cert nivell de formació... i a través d'altres factors la participació dels quals es determinarà amb el model proposat. A més, el període de semilibertat permet realitzar una observació acurada d'algunes de les variables que, teòricament, determinen la reincidència, com poden ser l'ocupació, el nivell salarial, el consum de drogues..., que únicament poden ser avaluades des del moment en que l'intern és reintegrat al seu entorn.

És també important destacar que la mostra analitzada recull únicament els alliberaments produïts en els centres penitenciaris ressenyats, on no hi havia dones⁵ (que es trobaven en aquella època a la presó de dones de Wad Ras), no hi havia joves (menors de 25 anys) en règim ordinari (sí que hi havia en règim de semilibertat perquè en aquella

època no hi havia secció oberta al centre de joves) i no hi havia interns classificats en primer grau de tractament (interns inadaptats al règim ordinari), malgrat la qual cosa el petit esbiaixament que es pugui introduir en la mostra analitzada no invalida els resultats obtinguts ja que no consta que es produís en el període considerat cap alliberament per compliment definitiu d'interns en primer grau a les presons de Barcelona, i únicament van ser alliberats definitivament des de la presó de joves (en segon grau) 37 interns (sobre un total de 203 casos vàlids), les dades dels quals no han pogut ser incorporades a la mostra analitzada per no estar disponibles en la seva totalitat.⁶

Tampoc han estat incloses en aquesta mostra les llibertats condicionals concedides en aquest període per motius de malaltia incurable o per raons d'edat (superior a setanta anys), ja que s'ha considerat que els motius que justifiquen la seva concessió, i que en tot cas són totalment aliens a l'aprofitament que de l'estada en presó pugui fer l'intern, condicionen⁷ (i fins i tot determinen) el comportament futur de l'intern i la probabilitat de reincidència, i haurien distorsionat els resultats de predicció del model.

⁵ Que presenten, segons tots els estudis realitzats, unes pautes de comportament respecte a la reincidència força diferents de la dels homes, començant per la taxa de reincidència, què és substancialment inferior.

⁶ La majoria de les dades sobre situació familiar, salari o formació professional dels individus observats procedeix d'entrevistes personals realitzades per l'autor que permeten verificar i actualitzar les dades dels protocols (expedients) individualitzats dels interns.

⁷ Malgrat que no és del tot inusual que interns alliberats condicionalment per malalties incurables tornen a delinquir (fins i tot amb delictes molt greus).

3. Les variables potencials del model

En atenció als objectius perseguits en la nostra investigació, hem de definir dos tipus de variables.

3.1. Variable a explicar

La reincidència empírica (comissió de nous delictes una vegada finalitzada⁸ la pena imposada per la realització de delictes anteriors) és la variable a explicar en el nostre model, que es defineix així com una variable qualitativa i independent del període de temps transcorregut entre l'alliberament i la realització del nou delicte.

L'acceptació de la reincidència empírica com a criteri d'avaluació suposa rebutjar el criteri de reincidència teòric que considera reincident un intern en el moment en què aquest torna a entrar a la presó. Amb aquest altre criteri (utilitzat en alguns treballs semblants anteriors) es consideren reincidents els interns que tornen a la presó per delictes comesos abans de finalitzar la pena o mentre l'estaven complint, no podent-se avaluar, per tant, si el compliment de la pena privativa de llibertat imposada per delictes previs incideix sobre les probabilitats de reincidència posterior.

En el nostre estudi s'han exclòs els interns que una vegada finalitzada la seva condemna original tornen a presó i hi passen una temporada

⁸ L'alliberament condicional s'entén a aquest efectes com a finalització de la pena imposada, ja que suposa teòricament, malgrat que no és així en la pràctica, la prèvia finalització dels programes de tractament.

significativa per delictes comesos abans de l'alliberament anterior, ja que aquesta nova privació de llibertat si no la impedeix modifica substancialment les probabilitats de reincidència en reduir el temps del període d'observació que l'alliberat ha pasat en l'entorn on pot cometre nous delictes.

D'altra banda, és necessari aclarir que s'ha considerat nou delicte l'obertura de noves diligències judicials (fins i tot les prèvies) als alliberats dins del període considerat, independentment de com hagin finalitzat posteriorment aquestes i independentment de si han suposat l'ingrés preventiu a la presó. Potser aquest criteri ha sobreestimat les taxes de reincidència de la nostra població estudiada respecte a altres estudis i respecte al total de la població empresonada.

3.2. Variables explicatives

Quines són les variables explicatives del comportament reincident dels delinqüents alliberats? Com a hipòtesi de treball s'han introduït en el model tres grups de variables. En primer lloc, les variables causals considerades significatives en models de regressió sobre comportaments reincidents elaborats anteriorment:

1. Tipologia delictiva, destacant-se especialment els delictes contra la propietat, contra la salut pública (tràfic d'estupefaents) i contra la llibertat sexual (violació i abusos deshonestos) que presenten un comportament singular.

2. Edat dels alliberats. Els primers estudis semblen demostrar una correlació negativa entre edat i taxes de reincidència, malgrat que altres de posteriors indiquen que les taxes de reincidència presenten un màxim al voltant dels 20-30 anys.

3. Procedència o origen de l'intern alliberat, que fa referència tant a la situació geogràfica (immigrant, procedent de països del tercer món...) com a l'entorn social (procedència de barris marginals, problemes familiars greus, falta d'escolaritat...) sent la hipòtesi de treball que el desenvolupament infantil, juvenil i adolescent en un entorn inadequat contribueix a formar en el subjecte una escala de valors desestructurada que afavoreix el comportament delinqüent com a conducta habitual per solucionar problemes.

En la nostra anàlisi, s'ha considerat que l'origen geogràfic no pot ser mai una variable explicativa⁹ i que la formació de l'escala de valors depèn bàsicament de l'entorn familiar (de forma coherent amb els estudis realitzats per Catalano, 1979), per la qual cosa la variable a verificar en el model ha estat una variable qualitativa sobre si l'intern alliberat és o no membre d'una família estructurada que li doni suport, ja sigui la d'origen (pares i germans) o adquirida (parella i/o fills) que pot ser tan contenidora (cost d'oportunitat) dels comportaments delinqüents com la primera. Es considera que la influència de l'entorn familiar on s'ha desenvolupat l'individu sobre el seu comportament

⁹ És relativament habitual sentir expressions com "els joves negres presenten una probabilitat 5 vegades major que els blancs de realitzar un acte delictuós" o "els habitants de La Mina, per posar un exemple, tenen el doble de probabilitats de ser addictes a les drogues" com si la delinqüència es pogués explicar per factors de raça o si la possible addicció a les drogues fos una qüestió espacial.

està també explicada per el nivell de formació, l'edat del primer delictes... que són introduïdes en el model a través d'altres variables.

4. Nivell d'instrucció de l'intern, sobre el qual s'han elaborat dues hipòtesis de treball. La primera considera que el nivell d'instrucció i el nivell de delinqüència (valor de la probabilitat de reincidència, en el nostre cas) estan inversament relacionades, i la segona considera l'existència d'un llindar d'instrucció a partir del qual canvia brusquement el pendent de l'oferta de delictes (indicador de la taxa de reincidència) de l'intern.

5. Reincidència prèvia, mesurada a partir del nombre de condemnes prèvies que han estat imposades a l'intern en quèstió. Sobre aquesta variable s'intenten verificar dues hipòtesis: si els ja reincidents presenten taxes de reincidència significativament diferents dels no reincidents i si hi ha correlació positiva entre el nombre de condemnes prèvies i la taxa de reincidència posterior.

El segon grup de variables, la incidència de les quals es vol analitzar en aquest estudi, són les que conformen el cost d'oportunitat de l'individu segons els estudis empírics dels models *crime as work*:¹⁰

6. L'ocupació i el nivell salarial, sota les hipòtesis de variable qualitativa: un intern amb ocupació presenta una probabilitat de reincidència significativament diferent de la que presenta un intern sense ocupació; o variable quantitativa: el nivell salarial està inversament relacionat amb les probabilitats de reincidència.

¹⁰ En concret s'ha fet servir el model de Witte i Tauchen, (1994).

7. El consum de substàncies estupefaents (entre les quals hi ha l'alcohol), la vinculació del qual a les conductes delictives ha estat apuntada per un nombre d'estudis tan elevat com els que la posen en dubte, sent especialment important analitzar si entre el consum de drogues i altres factors criminògens, com la falta d'ocupació o instrucció, existeix una relació significativa.

Per acabar, i per tal d'avaluar la incidència de la pena privativa de llibertat sobre el comportament futur dels delinqüents, s'ha valorat el nombre de programes penitenciaris (rehabilitadors) que l'intern ha realitzat satisfactòriament amb resultat positiu segons l'opinió dels seus responsables, i no la duració o la penositat de l'estada a la presó que han estat relacionades directament amb la probabilitat de reincidència en estudis anteriors.¹¹ Bàsicament aquests programes són de superació de drogodependències, de formació bàsica, formació escolar, formació professional, habilitats socials, inserció laboral..., i no necessàriament s'han desenvolupat en el marc penitenciari (la institució penitenciària utilitza amb profusió recursos externs, sempre que existeix aquesta possibilitat) però sí sota el control dels tècnics de l'Administració penitenciària que són els que en definitiva avaluen la necessitat del programa desenvolupat i els resultats assolits.

¹¹ Possiblement perquè la realització de programes penitenciaris permet retallar el temps d'estada real a la presó a través de la redempció de penes pel treball i per la possibilitat d'accedir a graus de tractament més elevats, la qual cosa redueix també la penositat de l'estada a la presó.

4. La població estudiada

La població analitzada en aquesta investigació està formada pels 203 alliberats que resten després de depurar els 256 casos observats en el segon semestre de 1993 i descartar els que retornen a la presó un període llarg (més de 12 mesos) per delictes comesos abans de l'alliberament, defuncions i altres casos dels quals no hi ha informació disponible en el moment de l'avaluació final -30 de novembre de 1997- bàsicament estrangers sense vinculació familiar a Espanya.

Per tal de verificar la representativitat de la mostra, s'han comparat les característiques de la població que figura amb les característiques del total de la població penal (però no pas la penitenciària)¹² catalana en el moment que es van fer les observacions, quan això ha estat possible per existir estadístiques de la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació de la Generalitat de Catalunya (Servei de Rehabilitació), i en cas contrari s'ha comparat la mostra amb la totalitat de la població de la Model i del Centre Penitenciari Obert de Barcelona, que comparteixen la mateixa base de dades.

D'altra banda, s'han comparat, d'acord amb algunes de les seves característiques més definidores, la composició de la població penal catalana als anys 1987, 1994 i 1998, la qual cosa ha permès demostrar que el món de la delinqüència canvia ràpidament, adaptant-se a les circumstàncies de l'entorn.

¹² S'han analitzat les característiques dels interns penats de les presons catalanes i no s'han considerat els interns preventius que esperen judici.

4.1. Tipologia del delicte

S'han observat els tipus de delictes que van motivar l'internament a presó dels individus estudiats¹³ i s'ha comparat la composició d'aquesta mostra amb la composició per tipus del total de la població penada catalana els anys 1987 i 1994,¹⁴ i amb la distribució per tipologia delictiva del total de la població (penats i preventius) del Centre Penitenciari d'Homes (CPHB) i del Centre Penitenciari Obert de Barcelona, segons les dades de la base de dades del Servei Informàtic del CPHB en data 30/04/98, segons les dades del quadre adjunt:

TIPUS DE DELICTE	1987	1994	1998	MOSTRA
Contra la salut pública	10%	13,01%	15,28%	25,98%
Contra la propietat	68%	63,41%	52,11%	39,27%
Contra les persones	7%	7,23%	7,9%	16,66%
Contra la llibertat sexual	4%	4,56%	3,5%	7,31%
altres: estafes, trànsit, falsificació	11%	11,79%	21,21%	10,78%
TOTAL	100%	100%	100%	100%

¹³ En el cas d'interns condemnats per més d'un delicte s'ha triat el delicte que figura com a principal en el seu expedient i que és pel qual tenen la condemna de major quantia.

¹⁴ Memòries del Departament de Justícia de la Generalitat de l'any 1987 i 1994.

Dues són les importants conclusions que es poden extreure de l'anàlisi de l'anterior quadre. En primer lloc, la composició de la població penal segons la seva tipologia delictiva evoluciona de forma paral·lela als delictes que es cometen en la societat, malgrat que no n'és un reflex exacte com a conseqüència de les modificacions realitzades de les lleis penals.

Pot observar-se un increment sostingut dels condemnats per delictes contra la salut pública (tràfic de drogues), dels delictes contra les persones i dels altres delictes (on s'incloeu els delictes econòmics i els delictes contra la seguretat del trànsit, com a més destacats), un manteniment dels delictes contra la llibertat sexual i una disminució important dels delictes contra la propietat. Aquesta evolució és tant el resultat de les modificacions dels costums criminals dels individus delinqüents que modifiquen les seves activitats cap a les més profitoses, com de les modificacions de les lleis penals (que evidentment també modifiquen les activitats delictives) que en incrementar la severitat penal de determinats tipus de delictes (per exemple, el tràfic de drogues) incrementa la duració de l'estada mitjana a la presó d'aquests delinqüents i fan variar les estadístiques de la població penal segons la tipologia delictiva.

En segon lloc, de l'observació del quadre anterior es fa evident una important discrepància en els percentatges d'individus inclosos en cada categoria de delictes entre la mostra analitzada i el total de població penal, fins i tot el mateix any que va ser observada la mostra. Els percentatges d'individus condemnats per delictes contra les persones i contra la llibertat sexual són el doble en la mostra

analitzada que en el total de la població,¹⁵ mentre que els percentatges de delictes contra la propietat i altres tipus de delictes de la mostra són significativament inferiors, cosa que pot tenir importants conseqüències si el nostre model validés com a variable explicativa del comportament reincident la tipologia delictiva (determinats tipus de delictes presenten taxes de reincidència majors que els altres), com fan altres models anteriors.

Però la comparació d'aquestes dades amb els resultats d'un model de reincidència elaborat pel Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada¹⁶ amb interns alliberats l'any 1987 de les presons de Catalunya, el comportament dels quals va ser observat fins al 31 de desembre de 1990 (estudi que és el que resulta més pròxim en el temps i l'espai), ens fa reflexionar sobre aquesta hipòtesi, ja que segons aquest últim estudi la taxa de reincidència empírica se situà als voltants del 37.94%, sent els delictes contra la propietat els que presenten majors taxes de reincidència (43%). El percentatge de delinqüents contra la propietat de l'estudi de 1993 és del 73% del total de la població estudiada.

Al nostre estudi, malgrat que el percentatge de delinqüents contra la propietat (els més reincidentes segons l'estudi anterior) és significativament menor (39,27%) la taxa de reincidència és considerablement major (46,23%) la qual cosa ens obliga a replantejar la relació entre tipologia delictiva i reincidència.

¹⁵ Una possible hipòtesi explicativa és que aquests tipus de delictes són castigats amb condemes de llarga durada, la qual cosa incrementa la possibilitat d'arribar a centres oberts en la fase final de la condemna i, en conseqüència de ser internat en l'únic centre obert en funcionament a la província de Barcelona l'any 1994.

4.2 Edat

El fenomen de la delinqüència es un fenomen jove, però l'estudi comparat de les poblacions penitenciàries en els diferents anys d'observació permet comprovar que existeix una tendència a l'envelliment de la població penal:

Edat	1987	1994	1998	MOSTRA
de 16 a 25 anys	42.33%	30.45%	24.17%	25.98%
de 26 a 40 anys	49.34%	40.68%	58.01%	37.25%
de 41 a 60 anys	7.67%	24.30%	16.68%	29.41%
més de 60 anys	0.66%	3.97%	1.14%	6.86%
TOTAL	100%	100%	100%	100%

La mitjana d'edat de la població estudiada és major que la del conjunt de la població penal de la mateixa època (anys 1993-1994), la qual cosa, sota la hipòtesi verificada en estudis similars anteriors¹⁷ segons la qual existeix correlació inversa entre l'edat i la probabilitat de reincidència, provocaria una certa subestimació de les taxes de reincidència predites a partir de la població estudiada.

¹⁶ Redondo, S., Funes, J, i Luque, E., (1993).

¹⁷ Redondo, S. et al., (1993).

4.3. Altres variables rellevants

A banda de les variables explicatives analitzades en els punts 4.1 i 4.2, és important analitzar la composició de la nostra població estudiada respecte a dos nous grups de variables.

En primer lloc, i pel que fa a variables considerades significatives per explicar el comportament reincident en models similars, destaca l'elevat percentatge d'alliberats condicionals de la nostra població estudiada (74%),¹⁸ sobretot si es compara amb el percentatge del total d'alliberaments produïts a les presons catalanes en la mateixa època, que era molt menor, conseqüència del fet que en el moment d'obtenció de la mostra, la població en règim de semilibertat de la província de Barcelona s'agrupava en el CPOB, d'on van ser obtingudes la majoria de les observacions.

Com que la classificació en el tercer grau de tractament és únicament possible si s'observa en l'intern una evolució positiva respecte als factors que van provocar el seu internament, l'abundància de tercers graus, per la correlació que existeix entre aquest grau de classificació i altres variables que redueixen la probabilitat de reincidència,¹⁹ podria causar una subestimació en les previsions del model respecte a les taxes de reincidència reals.

¹⁸ En el mencionat estudi de Redondo, S. et al., (1993), únicament 48 dels 485 interns observats havia estat classificat en tercer grau en un moment o altre de la seva condemna, per la qual cosa el percentage d'alliberats condicionals de la població catalana de 1990 difícilment podia superar el 10%.

¹⁹ Els interns classificats en tercer grau han de manifestar una evolució positiva respecte als factors que els van portar a delinquir en el passat, la qual cosa implica que són interns més motivats i capacitats que la majoria i, en conseqüència, molt més receptius als programes penitenciaris, a més de presentar un perfil més favorable a la no reincidència.

En l'actualitat (1997) el total d'alliberaments de penats produïts des dels centres penitenciaris de Catalunya es reparteix d'una forma més compensada entre alliberaments definitius (57,11%) i alliberaments condicionals (42,89%) conseqüència dels canvis aplicats en la política classificatòria de la DGSPR, segons es posa en relleu en la següent taula:²⁰

CLASSIFICACIÓ EN GRAUS	ANY 1987	ANY 1998 (30 D'ABRIL)
PRIMER	9.68%	2.03%
SEGON	49.68%	61.94%
TERCER	15.04%	19.87%
SENSE CLASSIFICAR	25.60%	16.16%

i que és conseqüència evident del canvi d'orientació en la filosofia d'aplicació de la pena privativa de llibertat des de postures dissuasòries i repressives cap a posicionaments més rehabilitadors.

En segon lloc, pel que fa a les variables explicatives de la reincidència segons models anteriors, és destacable el percentatge de reincidència prèvia, entès com el nombre d'entrades a la presó anteriors a l'actual. Existeix una discrepància important en els percentatges de reincidents de la població estudiada al nostre model (51,96% de no reincidents

²⁰ Font: estadístiques de la Secció de Classificació de la DGSPR.

enfront del 48,04% de reincidents -21,56% de multireincidents-) i de la població alliberada dels centres penitenciaris de Catalunya l'any 1987 (73,61% d'interns reincidents) .que és l'analitzada pel model de reincidència de S. Redondo (1993), seguramet justificada per l'origen de la nostra mostra i per l'ús més ampli que es feia als anys anteriors al 1987 de la presó provisional, ja que aquest 73,61% de reincidents es repartia un 53,40% amb entrades prèvies a la presó però sense condemna, la qual cosa no implicaria reincidència amb el criteri empíric, i únicament un 20,21% dels interns reincidents amb condemnes prèvies.

El segon grup de variables importants són les que conformen el cost d'oportunitat de l'alliberat, bàsicament l'historial de drogaaddicció activa no superada (44,11% de percentatge en la nostra població, respecte a un total del 50,01% del total de la població interna en el CPHB segons una mostra analitzada a través de l'estudi dels protocols personalitzats el 30 de novembre de 1997), l'ocupació remunerada en el moment de ser posat en llibertat (35,29% en la nostra mostra respecte al 82,11% del total d'alliberats del CPOB l'any 1997,²¹ època en què les taxes d'atur eren significativament inferiors a l'any 1994) i el nivell d'instrucció i formació en el qual destaquen en la nostra mostra un 20,58% d'interns amb instrucció nul·la (analfabets reals, funcionals o neoelectors); un 46,56% d'individus d'instrucció baixa (fins a certificats d'estudis); un 25,51% d'instrucció mitjana (batxillerat o formació professional de primer i segon grau, encara que no estiguin finalitzats) i un 7,35% d'estudis superiors, percentatges

²¹ Memòria del CPOB de l'any 1997

força significatius de la marginalitat de la població que estem analitzant, sobretot si es considera l'edat mitjana de la mostra.

5. Especificació del model

Dins el marc teòric elaborat per representar el comportament delictuós dels individus que es basa en els models teòrics dissenyats per Becker (1968) i ampliat a partir dels estudis empírics realitzats per Ehrlich (1973) i continuadors (la justificació teòrica dels quals ha estat modelitzada en la primera part), es pretén elaborar una equació explicativa del comportament reincident dels delinqüents alliberats que permeti (sent aquest l'objectiu fonamental de la investigació) verificar les hipòtesis que postulen que el cost d'oportunitat de l'individu és un factor determinant del seu comportament criminal i que el compliment de la pena privativa de llibertat amb enfocament rehabilitador incideix sobre el mencionat cost d'oportunitat i, en conseqüència, també sobre el comportament de l'individu possibilitant així que la presó pugui ser, a través dels mecanismes rehabilitadors, un instrument eficaç en la lluita contra la delinqüència.

Un cop demostrada aquesta eficàcia, l'execució de la pena privativa de llibertat amb criteris de racionalitat possibilitarà la seva eficiència, tal com hem vist a la segona part d'aquest treball.

En aquest sentit, es considera, sota el supòsit de comportament racional, que la decisió de delinquir depèn, també per als delinqüents

reincidentes, de la utilitat obtinguda de l'acte criminal, dels possibles costos esperats (probabilitat de captura ponderada per la severitat de la pena a imposar) i del cost d'oportunitat que per al delinqüent presenti l'acte delictiu.

Si es considera que el nivell de severitat penal i la probabilitat de captura i condemna romanen constants, podrem justificar que la decisió de delinquir (en el nostre cas, de reincidir) estarà determinada pel cost d'oportunitat de l'individu respecte als actes delictius (a través dels diferents factors que el conformen).²²

Per reflectir la reincidència individual en un moment donat, que és la nostra variable endògena (REINCID), s'ha observat el comportament dels individus de la nostra població en el període considerat (d'1 de juliol de 1993 a 30 de novembre de 1997) prenent la variable REINCID valor 1 si s'han obert a l'individu observat noves diligències en el període considerat i valor 0 si no s'han obert noves diligències. La variable endògena es defineix així com una variable qualitativa (dicotòmica) que no recull cap informació sobre el moment, dins del període considerat, en què es produeix la nova acció criminal.

A continuació s'introdueixen en el model un conjunt de variables trobades significatives en models similars anteriors, la influència de les quals en el comportament dels individus està explicada, de conformitat amb els postulats del nostre model teòric, tant per ser

²² No es manté el supòsit de constància en la utilitat marginal dels beneficis obtinguts pels actes delictuosos, ja que, com es comentarà més endavant, el nivell salarial o la drogaaddicció activa, que són alguns dels factors que determinen, segons models anteriors, la utilitat de l'acte delictiu, estan directament correlacionats amb la probabilitat de reincidència.

variables que determinen les preferències dels individus respecte al delictes (per exemple, la tipologia delictiva, la reincidència prèvia o l'edat), perquè condicionen la utilitat que obté l'individu dels beneficis obtinguts per l'acte delictuós (l'origen familiar) o perquè contribueixen també a conformar el seu cost d'oportunitat (nivell d'instrucció).

És una hipòtesi àmpliament acceptada i demostrada per nombrosos estudis que les taxes de reincidència són diferents segons els tipus de delictes,²³ ja que, segons la teoria criminològica, la seva etiologia respon a motivacions molt diferents. En el nostre estudi i seguint el que és habitual en la literatura criminològica moderna, en estudis similars i en la forma d'operar tant de la Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació de la Generalitat de Catalunya com de la Dirección General de Instituciones Penitenciarias del Ministerio de Justicia (en l'actualitat, del Ministerio del Interior) en les seves estadístiques publicades, classifiquem els tipus de delictes en cinc categories (que seran les variables del nostre model):

- DEL.CLIB: delictes contra la llibertat sexual de les persones (violacions, abusos deshonestos...).
- DEL._CSP: delictes contra la salut pública (bàsicament, tràfic de drogues).

²³ A pesar d'això existeixen grans contradiccions sobre les probabilitats esperades de reincidència en determinats grups de delictes, com poden ser els delictes contra la llibertat sexual. Una bona font per comparar les diferents taxes de reincidència és als estudis de reincidència de diferents països del Consell d'Europa, publicats en el Butlletí d'Informació Penitenciària (Consell d'Europa núm. 15, setembre de 1990), una taula resum del qual està publicada i àmpliament comentada a Redondo, S. et al. (1993).

- DEL.CPERS: delictes contra les persones, que inclouen assassinats, homicidis, danys, atemptats, agressions familiars, parricidis...
- DEL.CPDAD: delictes contra la propietat com són els robatoris, els furtus, els atracaments, la utilització il·legítima de vehicles de motor..., però no s'hi inclouen les estafes i altres delictes de "coll blanc" que queden recollits en altres tipus de delictes.
- OTR._DEL: altres delictes no recollits per les anteriors categories.

Per tal de recollir la influència de l'edat dels alliberats en el seu comportament posterior i sota la hipòtesi que no existeix una estricta correlació inversa entre edat i probabilitat de reincidència, ja que existeix un llindar a partir del qual canvien substancialment les taxes de reincidència, es discretitza la variable edat en dividir-la en quatre trams que componen les variables edat del nostre model: de 0 a 25 anys (DE_0A25), de 26 a 40 (DE_26A40), de 41 a 60 (DE_41A60) i de més de seixanta anys (MAS_DE60).

Per raons similars (l'existència d'un llindar a partir del qual es trenca l'oferta individual de delictes respecte al factor analitzat, la qual cosa implica un canvi de tendència -elasticitat- en el comportament de l'individu) es realitza un tractament similar al realitzat amb la variable edat amb les variables instrucció -que es divideix en les quatre categories definides en l'apartat 4.3: INST_NU (instrucció nul·la), INST_BA (instrucció baixa), INST_MI (instrucció mitjana) i INST_AL (instrucció alta), -i amb la variable reincidència prèvia en distingir els no reincidents (NO_E, sense entrades prèvies a la presó) dels

reincidentes, i dins d'aquests, els multireincidentes: MENOS_3E (1 ó 2 entrades prèvies), MAS_3E (3 o mes entrades prèvies en presó).

Pel que fa a la variable que recull la influència de l'origen familiar, es defineix com una variable dicotòmica en el sentit de l'apartat 4.2, quedant configurada com FAMIL_DE amb valor 1 si l'individu observat no té una família contenidora (de nous comportaments criminals) segons els informes dels tècnics dels serveis penitenciaris reflectits en els seus protocols, per la qual cosa únicament es recull la incidència de la família sobre el cost d'oportunitat, però sols parcialment la incidència familiar sobre la formació de les preferències de l'individu respecte al delictes.

La incidència del cost d'oportunitat en les decisions de comportament de l'individu són introduïdes en el nostre model a través de la influència de dos tipus de variables. En primer lloc, l'ocupació i el nivell salarial amb dues hipòtesis de comportament possible per contrastar. D'una banda, com postulen els models de *crime as work*, s'intentarà contrastar si existeix una correlació inversa entre nivell salarial i probabilitat de reincidència, i si fins i tot existeix un llindar de salari a partir del qual es trenca l'oferta de delictes (en el nostre model, el salari per sota del qual la nostra equació prediu una probabilitat de reincidència menor que 0.5, la qual cosa suposa considerar que l'individu observat no reincidirà).

En segon lloc, d'acord amb els postulats de Witte i Tauchen (1994) es considera la hipòtesi que la variable significativa és l'ocupació de l'individu, independentment de la seva retribució.

Per aquests raonaments s'introdueixen en el model tres variables qualitatives: NOSAL (sense feina o altres tipus de retribucions, com poden ser pensions, subsidis d'atur...), MENOS1.5 (alliberats que reben una retribució que no supera 1,5 vegades el salari mínim interprofessional, ja que és aquesta xifra la que es considera suficient en els estudis de la DGSPR²⁴ per mantenir una família sense necessitat de conductes delictuoses) i MAS1.5 (retribucions superiors a aquesta quantitat).

Un segon factor vinculat al cost d'oportunitat (i segurament a la utilitat -o, més correctament, la necessitat- que l'individu obté dels seus actes criminals) és la presència de drogaaddicció activa en l'historial personal de l'alliberat, per la qual cosa s'ha definit la variable DROG._AC, que pren el valor 1 si l'individu té historial de drogodependències i no es demostra amb les analítiques realitzades a la presó l'existència d'un període de abstinència de tres anys que és el temps necessari per superar la dependència psicològica de les substàncies estupefaents, segons els professionals dels DAE's (departaments d'atenció especialitzada) dels centres penitenciaris de Catalunya, que són departaments exclusivament dedicats a l'aplicació de programes de deshabituació, malgrat que aquest període és considerat excessivament llarg (i, en conseqüència, el criteri excessivament restringit) per la majoria de professionals de la DGSPR que han estat consultats.

Per acabar i per avaluar la incidència de la presó en la conducta posterior de l'individu i de forma coherent amb el model teòric

²⁴ Vegeu apèndix 1.

dissenyat en la segona part, es considera que no és el temps d'empresonament allò que modifica el comportament dels individus (ja que es considera que actualment a les presons de Catalunya l'efecte rehabilitador de la presó és major que el dissuasori i que la possible presonalització), per la qual cosa s'introdueix en el model informació sobre el nombre de programes penitenciaris realitzats satisfactòriament, segons els seus responsables, per l'individu considerat: NO_PROG (l'intern no ha superat satisfactòriament cap programa penitenciari), MENOS_3P (l'intern ha superat un o dos programes penitenciaris) i MAS-3P (implica haver superat tres o més programes).

És important recordar que, com ja s'ha comentat anteriorment, els programes penitenciaris genèrics intenten capacitar l'individu per obtenir mitjans de vida per vies legals (programes d'instrucció i educació, formació professional...), la qual cosa implica incrementar el seu cost d'oportunitat, i els específics intenten superar problemes concrets de la personalitat de l'individu, com poden ser els programes de toxicomanies o els que es realitzen per a delinqüents contra la llibertat sexual. Aquests programes són totalment voluntaris, per la qual cosa la inscripció de l'individu denota per si mateixa una certa motivació al canvi, fonamental per a l'èxit del tractament.

En atenció als objectius del model (explicar la freqüència o probabilitat amb què els individus de la població estudiada opten per l'opció $Y = 1$, és a dir pel comportament reincident) i en ser la nostra població estudiada un "model de repetició" (tots el membres de la mostra van prendre en el seu dia la decisió de delinquir) s'ha

considerat que el model Logit permetria estimar millor la significació de les variables que una estimació lineal. Segons aquest model, la probabilitat que un individu triï l'opció $Y = 1$ ve donada per la funció logística:

$$P(Y = 1) = F(\beta' X_i),$$

sent la funció de densitat $F(\beta' X_i)$:

$$F(\beta' X_i) = \frac{e^{\beta' X_i}}{1 + e^{\beta' X_i}},$$

on les β' seran estimades pel model per a cada una de les variables considerades i les X_i recullen els valors que pren per a cada una de les variables l'individu considerat.

L'anomenat *Odd rati* ens dóna la probabilitat que la variable Y prengui valor 1 sobre la probabilitat que prengui valor 0 per a cada variable:

$$e^{\beta' X_i} = \frac{P(Y = 1)}{P(Y = 0)}.$$

L'estimació del model amb totes les variables, després d'excloure de cada grup de variables la que presenta un major nombre d'individus (DEL.CPDAD, INST.BA, NOSAL, DE_26A40, NO_E, MENOS_3P) per tal d'evitar la multicolinealitat perfecta dóna uns resultats força satisfactoris:

Variable	B	df	Sig	Exp (B)
DEL.CLIB	4,1107	1	,0001	60,9895
DEL._CSP	,5540	1	,3597	1,7402
DEL.CPER	-,4535	1	,5096	,6354
OTR._DEL	-2,7402	1	,0338	,0646
DROG._AC	2,0477	1	,0001	7,7503
FAMIL_DE	,1700	1	,7047	1,1853
INST_NU	,0890	1	,8895	1,0930
MENOS1.5	,4089	1	,4376	1,5052
MAS1.5	,0466	1	,9390	1,0477
INST_MI	-,0391	1	,9485	,9616
INST_AL	-2,5998	1	,0080	,0743
DE_OA25	-,0969	1	,8840	,9077
DE_41A60	-,2858	1	,6420	,7514
MAS_DE60	-,7352	1	,5449	,4794
MENOS_3E	1,5263	1	,0084	4,6011
MAS_3E	2,2142	1	,0008	9,1543
NO_PROG	2,0380	1	,0007	7,6751
MAS_3P	-2,2346	1	,0003	,1070
Constant	-2,1507	1	,0034	

Classification Table for REINCID

		Predicted		Percent Correct
		,00	1,00	
		0	1	
Observed	,00	95	13	87,96%
	1,00	19	76	80,00%
Overall				84,24%

Però la baixa significació d'algunes de les variables fa sospitar la presència de multicolinealitat, relativament freqüent en variables explicatives de la mateixa realitat social, que distorsionen les estimacions dels paràmetres i en redueixen la significació ja que

repeteixen informació i fan aconsellable reduir el nombre de variables i transformar-ne algunes altres.

Per determinar quines són les variables a eliminar s'estudia la matriu de correlacions entre les variables explicatives i s'opta per eliminar les variables `FAMIL_DE` i les referides a l'edat, ja que a en estar el model sobreidentificat, la informació que aporten aquestes variables ja esta recollida en altres que veuen disminuïda la seva significativitat per la presència d'aquestes variables redundants.

Com que l'objectiu fonamental de la modelització és verificar les hipòtesis que fan referència a la influència del cost d'oportunitat i els programes penitenciaris, en el comportament delinqüent dels alliberats no s'eliminen aquelles variables explicatives d'aquests dos aspectes i es prencideix d'altres que hi estiguin correlacionades, sempre que la capacitat predictiva del model es mantingui.

Com que el nivell d'instrucció (segons les variables transformades `INSTR` i `NOINST`, que recullen respectivament els alliberats amb nivells d'instrucció mitjà i alt, i els alliberats amb nivell d'instrucció nul o baix) i el treball (`TREB`, variable `MAS1.5` sumada a `MENOS1.5`) presenten una elevada correlació (0.72), s'elimina la variable `TREB` per considera-la més cojuntural i en considerar que els programes penitenciaris incideixen directament en el nivell d'instrucció, que a la seva vegada reflecteix correctament el cost d'oportunitat de l'individu.

Per acabar i per incrementar la significació de les variables representatives del cost d'oportunitat i de la influència dels programes penitenciaris, que, recordem, és l'objectiu principal, s'agrupen tots els

tipus de delictes en dues variables: DEL.CLIB (delictes contra la llibertat sexual que presenten un comportament clarament diferenciat) i ALTDE (altres delictes, encara que és evident un comportament diferenciat de reincidència entre els diferents tipus de delictes).

Amb aquestes modificacions, realitzades després de molts assaigs, s'elabora un model restringit que en ser estimat dona els següents resultats:

Variable	B	df	Sig	Exp(B)
DROG._AC	2,0005	1	,0000	7,3927
DEL.CLIB	2,8989	1	,0007	18,1534
INSTR	-1,0578	1	,0164	,3472
MENOS_3E	2,0665	1	,0000	7,8972
MAS_3E	2,6432	1	,0000	14,0579
NO_PROG	1,6895	1	,0005	5,4168
MAS_3P	-2,0609	1	,0002	,1273
Constant	-2,2363	1	,0000	

Classification Table for REINCID

		Predicted		Percent Correct
		,00	1,00	
		0	1	
Observed		+-----+-----+		
,00	0	98	14	87,50%
		+-----+-----+		
1,00	1	22	69	75,82%
		+-----+-----+		
Overall				82,27%

6. Resultats

La funció estimada en el model restringit presenta una elevada capacitat explicativa de les conductes reincidents (82,27% de mitjana, malgrat que té una certa tendència a subestimar la reincidència), amb un conjunt de variables explicatives de molt elevada significativitat, com demostra la columna Sig. És important recordar que per tal de verificar el compliment de les hipòtesis introduïdes sobre les quals s'ha aixecat la reelaboració del model de comportament delictuós i sobre les quals s'aixeca la possible eficiència de la pena privativa de llibertat, en la nostra anàlisi econòmica s'ha prioritzat la significativitat dels factors referits al cost d'oportunitat i al compliment de la pena de presó, un cop aconseguit un nivell satisfactori de la capacitat explicativa del model, la qual cosa condiona en certa mesura els resultats obtinguts.

Els resultats obtinguts de l'estimació del nostre model econòmic permeten verificar les dues hipòtesis contrastades, que són:

1. El comportament delinqüent (reincident, en el nostre cas) és sensible al cost d'oportunitat que presenten els actes criminals per a l'individu, com demostra la significació de la variable DROG_AC, que presenta un *odd ratio* del 7.39 (un alliberat amb un historial de drogaaddicció no superat presenta 7.39 vegades més probabilitats de reincidir que un alliberat sense historial de drogaaddicció), les variables referides a l'aprofitament de l'estada a la presó (que segons el nostre model teòric incideixen en la reincidència a través de modificar el cost d'oportunitat, com analitzarem a continuació) i

sobretot a través de la variable INSTR (nivell d'instrucció mitjà i alt), que presenta un *odd rati* del 0.34, que s'ha d'interpretar com que un alliberat que presenti en el moment de ser excarcerat un nivell d'instrucció mitjà o alt té gairebé tres vegades menys probabilitats de tornar a delinquir.

2. L'aprofitament dels programes penitenciaris incideix de forma significativa en el comportament posterior dels delinqüents alliberats com demostren la variable NO_PROG, que presenta una *odd rati* del 14.05 (un intern alliberat que no hagi finalitzat satisfactòriament cap programa penitenciari presenta fins a 14 vegades més probabilitats de tornar a delinquir que els alliberats que hagin finalitzat satisfactòriament un o dos programes) i la variable MAS_3P amb un *odd rati* del 0.12 (els interns amb més de tres programes satisfets presenten 8 vegades menys probabilitats de reincidència que els que han finalitzat un o dos programes).

A més d'aquests dos grups de variables existeixen altres variables significatives explicatives de la conducta reincident. En primer lloc les referides a la reincidència prèvia a través de la variable MENOS_3E, amb un *odd rati* del 7.89 i la variable MAS_3E, amb un *odd rati* del 14.05, variables que han de ser interpretades en el sentit que els alliberats que tenen d'una a tres entrades prèvies a la presó i els que en tenen més de tres presenten unes probabilitats de reincidència gairebé 8 i 14 vegades majors, respectivament, que els interns primaris.

Aquestes variables, de la mateixa manera que la variable referida a la tipologia delictiva DEL.CLIB, que amb un *odd rati* del 18.15 indica

una major probabilitat de reincidència dels alliberats per delictes contra la llibertat sexual que els condemnats per altres tipus de delictes, presenten una alta significació, una elevada correlació amb la variable explicada i una baixa correlació amb altres variables incloses en les referides al cost d'oportunitat, per la qual cosa semblen indicar que la seva influència en la conducta dels delinqüents ve donada per ser variables que determinen una certa actitud cap a les conductes criminals (preferències pel delicte), difícilment modificables a través de la presó.

Per tal d'incrementar la significació de les variables referides al cost d'oportunitat i les referides a la influència del compliment de la pena privativa de llibertat, s'han agrupat en el model restringit les variables referides a la tipologia delictiva diferent als delictes contra la llibertat sexual (que presenta un comportament singular molt diferenciat de la resta de tipus delictius). La variable ALTDEL pren valor 1 per a qualsevol delicte no vinculat a la llibertat sexual de les persones. Aquesta transformació, a més de restar capacitat predictiva al model (del 84,24% al 82,22%), resta informació sobre els diferents comportaments dels delinqüents segons la tipologia delictiva. Els *odds ratio* del model original (no restringit) per a les variables referides a la tipologia delictiva permeten comprovar que els delictes contra la salut pública presenten una probabilitat de reincidència 1.7 vegades superior que els delictes contra la propietat, sent la probabilitat de reincidència de la resta de tipus delictius menor. La matriu de correlacions permet observar que la correlació entre DROG_AC i DEL._CSP és la major de totes les que existeixen entre el consum de drogues i les variables referides al tipus delictius, la qual cosa vol significar que una part del

comportament específic dels traficants de drogues està explicat per la seva dependència de les substàncies estupefaents (que és un dels factors determinats del cost d'oportunitat) i que modificar la drogodependència tindria influència sobre el comportament posterior dels traficants, sobretot a petita escala.

Un resultat similar es podria fer entre les variables DEL.CPDAD i les variables INST_UN i INST_BA, i les referides a les variables edat, ja que existeix una correlació relativament elevada (0.62) entre la instrucció baixa i l'edat de 26 a 40 anys, sent totes aquestes les variables de les respectives categories que presenten una major tendència a la reincidència.

Amb tot, malgrat la correlació existent entre aquestes variables, el seu agrupament per prioritzar la significativitat de les variables referides a les hipòtesis formulades resta capacitat explicativa al model, que necessita per ser satisfactòriament explicatiu el concurs de les variables no expressament referides al cost d'oportunitat i al compliment de la pena privativa de llibertat, que ja hem mencionat anteriorment (DEL.CLIB i les vinculades a la reincidència prèvia).

En el nostre model no s'ha fet referència expressa a altres variables habituals en els models de regressió de la teoria econòmica del delictes, com són la severitat penal i la probabilitat de captura per dues raons. La primera, per la impossibilitat d'introduir-les en un model de

comportament individualitzat i la segona per suposar que la situació d'aquestes variables roman constant.²⁵

Possiblement aquesta omisió sigui la que justifiqui l'elevada significativitat de la constant i expliqui el gairebé 20% de comportament dels alliberats que no és recollit pel nostre model. Malgrat això, és necessari destacar que, a pesar que no estan recollides explícitament com a variables explicatives en el model ni la severitat penal ni la probabilitat de captura, és raonable pensar que la reincidència prèvia (que és un dels factors més explicatius del nostre model) està molt determinada per les condicions individuals respecte a la probabilitat de captura i la severitat penal del delinqüent en el moment en què va cometre el seu primer delicte, de la mateixa manera que també les tipologies delictives recullen aquest fenomen, ja que són els delictes contra la propietat (els més nombrosos i els més reincidents) els més sensibles als canvis de la política punitiva, com demostren els estudis de Ehrlich (1973).

²⁵ De fet aquesta hipòtesi no és del tot certa, ja que en el període observat (de 1993 a 1997) la severitat penal ha canviat, amb nombroses lleis sobre el tràfic de drogues, blanqueig de diners i fins i tot l'aprovació del nou Codi penal el 1995. A més, en el cas de Barcelona la celebració de les Olimpíades del 1992 i el desplegament dels mossos d'esquadra van modificar substancialment la probabilitat de captura, malgrat que els estudis teòrics són contradictoris respecte a quina és la relació existent entre el nombre de efectius de la policia i el nombre de delictes. Una referència als estudis que han analitzat la relació entre aquestes

7. Conclusions

Diverses són les conclusions que es poden extreure del model proposat.

Les primeres i més immediates confirmen les hipòtesis bàsiques formulades en l'argumentació teòrica: el cost d'oportunitat dels individus és un factor determinant del seu comportament delictuós i el compliment d'una pena privativa de llibertat pot modificar aquests costos d'oportunitat (independentment de les variacions que pugui tenir sobre les preferències individuals del delicte o sobre la utilitat individual que l'individu delinqüent obté dels seus actes delictuosos).

La pena privativa de llibertat és, en conseqüència, un instrument eficient per a lluitar contra el delicte i la seva eficiència dependrà del fet que sigui aplicada als delictes i delinqüents adients i executada amb criteris de racionalitat.

Malgrat que el model proposat ha prioritzat la significativitat de les variables referides a l'estada a la presó i el cost d'oportunitat sobre la capacitat explicativa i predictiva, l'elevat nivell assolit en aquest sentit, l'elevada significativitat i l'*odd rati* de la variable DEL.CLIB, que recull els delictes contra la llibertat sexual, semblen indicar que la presó (utilitzada com a instrument rehabilitador, i molt menys en la meua opinió i en la de la doctrina criminològica si s'utilitza com instrument de càstig²⁶) no és l'instrument adient per solucionar la

variables i els contradictoris resultats obtinguts és a Díez-Ticio, A. i Bandrés, E. (1998).

²⁶ Díficilment un estudi sobre delinqüents sexuals confirmaria la hipòtesi de racionalitat d'aquest tipus d'individus, el comportament dels quals, segons els

problemàtica dels delinqüents sexuals, el comportament dels quals no està explicat pel cost d'oportunitat (la variable DEL.CLIB presenta una baixa correlació amb altres variables, com són el nivell d'instrucció, el nivell salarial o la drogaaddicció determinats del cost d'oportunitat), i a més, els programes penitenciaris (malgrat que en l'actualitat existeix un d'específic per a aquest tipus de delinqüents que no va ser aplicat als individus recollits en aquesta mostra) no modifiquen substancialment la conducta posterior, ja que presenten un elevadíssim nivell de reincidència.

L'elevat *odd rati* de la variable DROG._AC confirma la relació entre consum de drogues i reincidència, i, més enllà de tot dubte en la meua opinió, confirma la relació entre delicte i drogaaddicció qüestionada per una part de la literatura amb tanta vehemència com la defensa l'altra part.²⁷ Una part de la doctrina criminològica considera que la delinqüència i la drogaaddicció són símptomes de la mateixa "malaltia" que porta els individus a la recerca de sensacions, però que no són necessàriament l'una causant de l'altre. Des de l'òptica

psicòlegs i psiquiatres especialistes, és un comportament desviat. La malaltia que pateixen els fa tenir necessitat d'aquest tipus de delictes (preferències molt sesgades cap a aquest tipus de comportaments) i, a més, les psicopaties associades impliquen que, en cas que realitzessin una anàlisi racional a l'hora de determinar la seva conducta òptima en funció dels beneficis i costos associats, acceptaran loteries molt negatives pel seu amor al risc que s'anomena en terminologia criminològica "recerca de sensacions". Per tot això, la presó com a instrument dissuasori tampoc és un instrument eficaç per lluitar contra aquest tipus de delictes. Únicament la neutralització temporal, que hauria de ser pràcticament definitiva, donaria algun sentit força discutible a l'aplicació de la presó en aquests supòsits.

²⁷ Una àmplia revisió de la literatura sobre la relació de drogues (heroïna) i delinqüència és a Pastor (1986).

racional,²⁸ els estudis empírics de Chaiken i Chaiken (1990) corroboren aquesta versió, ja que molts delinqüents comencen la seva carrera delictiva abans que el consum de substàncies estupefaents.

Independentment de la veracitat d'aquesta informació, la drogodependència és considerada en l'actualitat un dels principals factors criminògens (i així ho verifiquen estudis empírics "racionals" com Blair i Vogel (1971) o Singh (1978), que, a més, posen en dubte la racionalitat dels addictes i l'eficiència dels instruments habituals de la teoria econòmica del delictes -increment de la severitat de la pena i de la probabilitat de captura- per lluitar contra els delinqüents adults).

Els programes de toxicomanies són actualment un dels principals instruments de treball a l'interior i l'exterior de les presons i opten no per la via de les polítiques sancionadores (per reduir la demanda i oferta del producte, que és una de les propostes de la teoria econòmica del delictes, que ha tingut escàs èxit per les raons argumentades anteriorment), sinó per la via del tractament subministrant legalment, higiènicament i gratuïtament el producte, com indiquen les xifres dels programes de metadona i altres. Segons dades del Pla nacional sobre drogues (informe del 1995 publicat el 1997) el 44% dels heroinòmans espanyols rep tractament amb metadona, percentatge que s'incrementa fins al 50% en Catalunya i que en el cas de les presons d'aquesta comunitat autònoma significa que tot intern consumidor que compleix

²⁸ Un treball important per analitzar les propostes de la teoria econòmica del delictes en referència al comportament dels addictes és Becker, Grossman i Murphy (1991), on es modelitza el comportament dels drogaddictes a partir de la hipòtesi de racionalitat i maximització d'utilitat.

els criteris mèdics és derivat (si ho accepta voluntariament) a algun programa de deshabitació.

La important incidència que el consum de drogues té en la reincidència, a pesar d'aquests programes es deu en primer lloc a l'any en què es van obtenir les dades (1994), ja que encara no eren plenament efectius tots els programes, i, a més, al fet que són dades de drogaaddicció no superada en el moment de ser posats en llibertat, la qual cosa denota la necessitat de revisar la duració determinada de la pena i fins i tot, el que és més factible i necessari en la meua opinió, revisar els criteris per a la concessió de la llibertat condicional en el cas d'intenters amb consums recents.

Pot qualificar-se de sorprenent la contundència dels resultats obtinguts pel que fa a la incidència dels programes penitenciaris en el comportament dels delinqüents, sobretot perquè, malgrat els esforços realitzats per omplir de sentit la pena privativa de llibertat (especialment a les presons de Catalunya, però també a les de la resta de l'Estat), la situació de les presons dista de ser idíl·lica, i en la seva aplicació i execució predomina la bona voluntat més que la racionalitat.

Per situar en el context adient els resultats obtinguts, hem de recordar que la nostra mostra introdueix, com ja hem vist, un cert biaix com a conseqüència del seu origen. En el CP Obert, des d'on es realitzen la majoria dels alliberaments observats, es troben internats interns que prèviament han demostrat la seva capacitat i voluntat de reinserció, de la mateixa manera que tampoc tota la influència dels programes

penitenciaris pot atribuir-se a la seva capacitat transformadora, perquè és necessari tenir molt present que els interns que voluntàriament s'hi inscriuen demostren tenir una motivació, prèvia a la realització del programa, per canviar el tipus de conducta, de la mateixa manera que els interns que acaben aquest programes demostren tenir la constància necessària per portar a bon termini els seus desitgs de canvi. En aquest sentit les variables referides als programes penitenciaris permeten tant discriminar un grup de gent especialment motivada i capacitada²⁹ per al canvi com mesurar l'efecte transformador dels propis programes. De qualsevol manera, malgrat aquest biaix introduït per la mostra, que no invalida les conclusions obtingudes, també s'assoleix un segon, que no pas secundari, objectiu: establir la modelització per a futurs estudis, aportant evidències empíriques que permetin validar la modelització teòrica.

Per finalitzar és important assenyalar que, malgrat que l'objectiu fonamental era demostrar l'eficàcia de la pena privativa de presó, que possibilita la seva eficiència al ser aplicada amb criteris de racionalitat, el model proposat permet explicar una part important del comportament delinqüent³⁰ amb variables diferents a les proposades pel

²⁹ De fet, fa uns pocs anys, al començament de la implantació dels programes i per motivar-ne la demanda, es donaven una sèrie d'importants incentius als interns que s'hi inscrivien. En l'actualitat (i ja fa alguns anys), malgrat que el nombre de places es suficient, hi ha normalment més demanda que oferta (llistes d'espera relativament petites), per la qual cosa ja no és necessari oferir cap incentiu especial, a pesar que es manté, per les condemnes del Codi penal vell, la redempció de penes pel treball.

³⁰ Existeixen determinats delictes "especialitzats" en els quals el cens de delinqüents, fins i tot per a una ciutat com Barcelona, és realment limitat. Un exemple és el delictes "rebotar pisos amb escalo", amb determinades tècniques, del qual existeixen un 1.000 especialistes, gairebé tots fixats per la policia i reincidents.

sistema de justícia criminal. De fet, és necessari reconèixer que una part important del comportament de certes variables introduïdes en el model, així com la part no explicada, estan possiblement determinades per la severitat de la pena i la probabilitat de captura, per la qual cosa, qualsevol política de lluita contra la delinqüència, sobretot a curt termini, ha de tenir-les presents. Però no és menys cert que existeixen altres polítiques diferents a les propugnades pel sistema de justícia criminal per lluitar contra el delicte (les anomenades polítiques de prevenció social del delicte; la millor distribució de la renda o un increment de la instrucció i la formació de determinades capes socials en poden ser importants exemples) i que, dins del sistema de justícia criminal, existeixen altres alternatives a la severitat de la pena o increments de la probabilitat de captura, com és, en el nostre cas, la pena privativa de llibertat, que poden tenir una funció rellevant si són aplicades amb criteris de racionalitat, per la qual cosa l'anàlisi econòmica ha de tenir un important paper en la determinació de les polítiques públiques de control social del delicte.

BIBLIOGRAFIA

- Aasnes, J., Eide, E. i Skjerpen, T. "Criminometric analysis using equilibrium models, latent variables and panel data". A Eide, E. *Economics of Crime*. Amsterdam: North Holland, 1994, p.187-243.
- Alabart, A., Aragay, J. M. i Sabaté, J. "Encuestas de victimización y políticas municipales de prevención de la delincuencia". A d.a.: *Instrumentos y metodología para el conocimiento del fenómeno delincencial*. (Seminari Internacional: Forum de collectivités Territoriales Européenes pour la Sécurité Urbaine) Barcelona: Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, 1991, p. 61-68.
- Alabó i Martí, R. Discurs llegit en l'acte de la inauguració oficial de la Presó Cel·lular de Barcelona, celebrat el 9 de juny de 1904.
- Allison, J. P. "Economics Factors and crime Rates". *Land Economics*, vol. 48, 1974, p. 193-196.
- Andreano, A. i Siegfried, J. J. *The Economics of Crime*. New York: Jhon Wiley and sons, 1980.
- Arlegui, L. i altres. "L'actuació dels fons estructurals i de cohesió de la Unió Europea a Catalunya l'any 1994". Nota d'economia (publicació del Departament d'Economia i Finances de la Generalitat de Catalunya). Núm. 54, 1996, p.45-54.
- Asensio, H. "La redención de penas por el trabajo: su desaparición y su sustitución". *Papers d'Estudis i Formació*, núm. esp. 1, 1987, p. 87-100. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.

- Avio, K. L. "An Economic Analysis of Criminal Corrections: The Canadian Case". *Canadian Journal of Economics*. Vol. 6, 1973.
- Avio, K. L. "Recidivism in the Economic Model of Crime". *Economic Inquiry*, vol. 13, 1975.
- Avio, K. L. i Clark, C. S. "The Supply of Property Offences in Ontario: Evidence and Deterrent Effect of Punishment". *Canadian Journal of Economics*, vol. 11, 1978, p. 1-19.
- Avio, K. L. i Clark, C. S. *Property Crime in Canada: An Econometric Study*. Toronto: University of Toronto Press, 1976.
- Bandrés, E. *Economía y redistribución. Teorías normativas y positivas sobre la redistribución de la renta*. Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid, 1993.
- Bean, P. *Rehabilitation and Deviance*. London: Routledge and Kegan Paul, 1976.
- Bebchuk, L. A. i Kaplow, L. "Optimal Sanctions and Differences in individuals Likelihood of avoiding detection". *International Review of Law and Economics*, vol. 13, 1993, p. 217-224.
- Beccaria, C. *De los delitos y las penas*. Barcelona: Editorial Bruguera. 1983. Original publicat el 1761.
- Becker, G. S. "Crime and Punishment: An Economic Approach." *Journal of Political Economy*. Volume 78, 1968, p. 169-217.
- Becker, G. S. "Irrational Behavior and Economic Theory". *Journal of Political Economy*, vol. 70, 1962, p.1-13.

- Becker, G. S. i Stigler, G. J. "Law Enforcement, Malfeasance and compensation of Enforcement". *Journal of Legal Studies*, vol. 3, 1974, p.1-18.
- Becker, G. S. *The Economic Approach of Human Behavior*. Chicago: The University of Chicago Press, 1976.
- Becker, G. S., Cohen, J. i Nagin, D. (ed.) *Deterrence and Incapacitation*. Washington, D. C.: National Academy of Sciences. 1978.
- Becker, G. S., Groosman, M. i Murphy, K. M. "Rational addiction and effect of price on consumption". *American Economic Review*. Vol. 81, 1991, p. 237-241.
- Becker, G. S. *The Economics of Discrimination*. Chicago: The University of Chicago Press, 1957.
- Benoit, J. P. i Osborne, M. J. "Crime, Punishment and Social Expenditure." *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. Volume 151, 1995, p. 326-347.
- Benson, B. L. i Rasmussen, D. W. "Estimating deterrence effects: A Public Choice Perspectives on Economics of Crime literature". *Southern Economic Journal*, vol. 61, 1995, p. 161-168.
- Benson, B. L., Rasmussen, D. W. i Zuehlke, T. W. "Is Property Crime Caused by Drug or by Drug Enforcement Policy?" *Applied Economics*, vol. 24, 1992, p. 679-692.
- Bentham, J. *El Panoptico*. Madrid: Ediciones La Piqueta, 1989. Original publicat el 1796.

- Bentham, J. *The Principles of Moral and Legislation*. New York: Hafner Publishing Co., 1948.
- Black, D. J. "Production of Crimes rates". *American Sociological Review*, vol. 35, p.733-748.
- Block, M. K. i Heineke, J. M. "A Labour Theoretical Analysis of the criminal Choice." *American Economic Review*, vol. 65, 1975, p. 314-325.
- Block, M. K. i Lind, R. C. "An Economic Analysis of Crimes punishable by imprisonment". *Journal of Legal Studies*. Vol. 4, 1975, p. 478-492.
- Block, M. K. i Lind, R. C. "Crime and Punishment reconsidered". *Journal of Legal Studies*. Vol.4, 1975, p. 241-247.
- Block, M. K. i Ulen, T. S. "Cost Functions for correctional institutions". A Gray, C. M. *The Cost of Crime*. Beverly Hills Sage, 1973, p.187-212.
- Blumstein, A. i Cohen, J. "A Theory of Stability of Punishment". *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 67, 1973, p. 198-207.
- Blumstein, A. i Nagin, D. "The Deterrent Effect of Legal Sanctions on Draft evasions". *Stanford Law Review*, vol.29, 1977, p. 239-246.
- Blumstein, A., Cohen, J. i Nagin, D. *Deterrence and incapacitation: estimating the effects of criminals sanctions on crimes rates*. Washington: National Academy of Sciences, 1978.

- Bone, J. "On Substituting a Socially costless penalty for costly crime". *International Review of Law and Economics*, vol. 5, 1985, p. 239-246.
- Bonet, F. Pere Armengol i Cornet: penitenciarista català. Barcelona: Generalitat de Catalunya. 1994.
- Brennan, G. "Pareto Desirable Redistribution: The Case of Malice and Envy". *Journal of Public Economics*, vol. 2, 1973, p.173-183.
- Brier, S. i Fiemberg, S. E. "Recent Econometric modeling of Crime and Punishment: Support for Deterrence Hypothesis". *Evaluation Review*, vol. 4, 1980, p. 147-191.
- Buchanan, C. i Hartley, P. R. *The Economic Theory of Crime and its Implications for Crime Control*. New Zealand: The Centre for Independent Studies, 1992.
- Bullard, C. et al. *Toward a Working Hypothesis for Costing Crime in Australia*. Canberra: Australian Institute of Criminology, 1975.
- Burrows, J. i Tarling, R. *Clearing up Crime*. London: Home Office Research Study, 1982.
- Bynum, J. E. i Thompson, W. E. "The Dimensions of the Delinquency Problem". A J. E. Bynum i W. E Thompson: *Juvenile Delinquency. A Sociology Approach*. Boston: Allyn&Bacon, 1989, cap 3. p. 52-98.
- Cameron, S. "Police Cost Function estimates for England and Wales". *Applied Economics*, vol. 21, 1989, p. 1279-1289.

- Cameron, S. "The Economics of Crime Deterrence: A Survey of Theory and Evidence", *Kylos*, volume 41, 1988, p. 301-323.
- Campà, X. "El treball penitenciari i la redempció de penes pel treball: crisi i alternatives". *Papers d'Estudis i Formació*, núm.10, 1992 p. 9-31. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Carbonell, M. *Sobreviure a Barcelona*. Vic: Eumo Editorial. Universitat de Vic, 1997.
- Carr-Hill, R. A. i Stern, N. H. "An Econometric Model of the Supply and Control of Recorded Offences in England and Wales". *Journal of Public Economics*, vol. 2, 1973.
- Chaiken, J., Crrabill, T., Holliday, D., Jaquette, D. T., Lawless, M. i Quade, E. A. "Summary of Operational Criminal Justice Models" en Nagin, S. S. (ed.), *Modeling the Criminal Justice System*. Beverly Hills Sage, 1977, p. 29-40.
- Chambliss, W. J. i Ryter, T. E.: *Sociology: The discipline and his direction*. New York: McGraw Hill, 1975.
- Chiricos, T. G. i Waldo, G. P. "Punishment and Crime: And Examination of some Empirical Evidence". *Social Problems*. Vol. 18, 1970, p. 200-217.
- Cloninger, D. O. "Enforcement risk and Deterrence: A re-examination". *The Journal of Socio-Economics*, vol. 23, 1994, p. 273-285.
- Cloninger, D. O. *The Economics of Crime and Law Enfocement*. Houston, Texas: City Press, 1980.

- Cohen, S. "The Critical Discourse on Social Control: Notes on the Concept as a Hammer". *International Journal of the Sociology of Law*, 17, 1989, p. 347-357
- Comas, D. "Sociology of crime". A S. Giner i S. Moreno: *Sociology in Spain*, (147-150). Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1990.
- Comas, D. "Sociology of drug addiction". A S. Giner i S. Moreno: *Sociology in Spain*, (157-160). Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1990.
- Consejo Económico y Social. *La pobreza y la exclusión social en España*. Colección Informes, núm. 8/96. 1996.
- Consejo General del Poder Judicial. *Memòria*. Diversos anys.
- Cook, P. J. "Punishment and Crime: A Critique of Current Finding Concerning the preventative effects of Punishment". *Law and Contemporary Problems*, winter 1977, p. 164-204.
- Cook, P. J. "Research in Criminal Deterrence: Laying the Groundwork for the Second Decade" a *Crime and Justice: An Annual review of Research*, 1980, p. 211-268.
- Cornwell, C. i Trumbull, W. N. "Estimating the Economic Model of Crime with Panel Data". *The Review of Economics and Statistics*, vol. 75, 1993, p. 360-366.
- Correa, M. D. "Els fons comunitaris a Espanya: regionalització i anàlisi de la incidència". *Nota d'Economia* (publicació del Departament de Finances de la Generalitat de Catalunya). Núm. 54, 1996, p. 1-26.

- Cox, A. *The Role of the Supreme Court en American Governement*. New York, 1976.
- Cuesta, J. L. "La resocialització: objectiu de la intervenció penitenciària". *Papers d'Estudis i Formació*, núm.12, 1993 p. 103-130. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Currie, E. *Crime and Punishment in America*. New York. 1998.
- Danzinger, S. i Wheeler, D. "The Economics of Crime: Punishment or Income Redistribution". *Review of Social Economy*, vol. 33, 1975, p. 113-131.
- Darrough, M. N. i Heineke, J. M. "Law Enforcement Agencies as Multi-Product Firms: An Econometric Investigation of Production Cost". *Public Finance*, vol. 34, 1979, p. 176-195.
- Del Campo, S., Díez Nicolás, J. i Arnaiz, J. L. "Aproximación al análisis de la estructura socioeconómica de las áreas metropolitanas en España". *Revista de Estudios Sociales*, núm. 1, 1971, p.41-65.
- Departament de Justícia. *Memòria del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya*. Diversos anys.
- Díaz, A. *La marginació i la pobresa a Catalunya 1977-1978*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1989.
- Dickens, W. T. "Crime and Punishment again." *Journal of Public Economics*, volume 30, 1986, p. 97-107.

- Díez-Ticio Duce, A. Análisis económico del delito y de la intervención policial. Una aplicación a España. Tesis doctoral no publicada. Universidad de Zaragoza, 1977.
- Díez-Ticio, A. i Bandrés, E. "Un modelo empírico sobre los determinantes del comportamiento delictivo, la actuación policial i el despliegue de recursos policiales." Asociación Española de Economía Pública, II Asamblea General. Madrid, 17 y 18 de diciembre de 1997.
- Díez-Ticio, A. i Bandrés, E. "Crecimiento, distribución y delincuencia. Una aplicación al caso español". I Encuentro de Economía Aplicada. Barcelona, junio de 1998.
- Dirección General de Instituciones Penitenciarias/ Secretaria General de Asuntos penitenciarios. Ministerio de Justicia. Informe general. Diversos anys.
- Dünkel, F. "Alternativas a la pena privativa de libertad. Problemas metodológicos de la evaluación y resultados de la investigación comparada sobre sanciones". Papers d'Estudis i Formació, núm.2, 1987 p. 55-73. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Dünkel, F. "Tendencias del desarrollo de la investigación criminológica en la República Federal Alemana". Papers d'Estudis i Formació, núm. 4 desembre de 1989 p. 165-183 Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Duran y Lalaguna, P. Una aproximación al Análisis económico del Derecho. Editorial Comares, 1992. Granada.

- Eck, J. E., i Weisburd, D. (ed.) *Crime and Place*. Criminal justice Press, 1995.
- Edwards, P. K. "Deviancy Theory and Industrial Praxis: A Study of Discipline and Social Control in an Industrial Setting". *Sociology*, núm. 16 (3), 1982, p.322-340.
- Ehrlich, I. "Crime, Punishment, and the Market Offenses." *Journal of Economic Perspectives*. Volume 10, 1996, p. 43-67.
- Ehrlich, I. "On the Usefulness of Controlling Individuals: An Economic Analysis of Rehabilitation, Incapacitation and Deterrence." *American Economic Review*. Volume 71, 1981, p. 307-322.
- Ehrlich, I. "Participation in Illegitimate Activities: a Theoretical and Empirical Investigation." *Journal of Political Economy*. Volume 81, 1973, p. 521-565.
- Ehrlich, I. "The Optimum Enforcement of Laws and The Concept of Justice: A Positive Analysis". *Internacional Review of Law And Economics*, vol. 2, 1982, p. 3-27.
- Ehrlich, I. i Brower, G. D. "On the Issue of causality in the Economic Models of Crime and Law Enforcement: Some Theoretical Considerations and Experimental evidence." *American Economic Review*. Volume 77, 1987, p. 99-106.
- Eide, E. *Economics of Crime. Deterrence and Rational Offender*. Amsterdam: Noth Holland, 1994.
- Ekblom, P. "Talking to Offenders: Practical Lessons for Local Crime Prevention" A d.a.: *Instrumentos y Metodología para el*

- conocimiento del fenómeno delincuencial (Seminari Internacional: Forum de collectivités Territoriales Européenes pour la Sécurité Urbaine) Barcelona: Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, 1991, p. 29-44.
- Farrington, D. P., et al. "Unemployment, School leaving and Crime", *British Journal of Criminology*. Vol. 26, 1986, p. 335-356.
 - Ferbrero, R. I Schwartz, P. *La esencia de Becker*. Barcelona: Ariel, 1997.
 - Field, S. "The effect of temperature on crime". *The British Journal of Criminology*, vol. 32, 1992, p. 340-351.
 - Font, J. i Larrauri, F. "Criteris d'avaluació dels pronòstics dels presos en llibertat". *Papers d'Estudis i Formació*, núm. 4 desembre de 1989 p. 41-51. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
 - Forst, B. E. "Participation in Illegimates activities: Further Empirical Findings". *Policy Analysis*, vol.2, 1975, p. 477-492.
 - Foucault, M. *Vigilar y castigar*. Madrid: Siglo XXI Editores, 1992.
 - Fraile, P. *Un espacio para castigar. La cárcel y la ciencia penitenciaria en España (siglos XVIII-XIX)*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 1987.
 - Freeman, R. B. "Crime and Unemployment" a Wilson, J. Q. *Crime and Public Policy*. London: Institute of Contemporary Studies Press, 1995, p. 89-106.

- Furlong, W. J. "A General Equilibrium Model of Crime Commission and Prevention." *Journal of Public Economics*. Volume 34, 1987, p. 87-103.
- García Aran, M. "Trabajo i educación en los establecimientos penitenciarios". *Papers d'Estudis i Formació*, núm.0, 1986 p. 15-30. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- García Aran, M. i de Solà, A. *Legislació Penitenciària europea comparada*. Col·lecció *Justícia i Societat*, núm. 1, 1989. Generalitat de Catalunya.
- García-Pablos, A. *Manual de criminología. Introducción y teorías de la criminalidad*. Madrid: Espasa Calpe, 1988.
- Garrido Genovés, V. *Delincuencia y Sociedad*. Madrid: Editorial Mezquita, 1984.
- Gibbons, T. "The Utility of Economics Analysis of Crime". *International Review of Law and Economics*, vol. 2, 1982, p. 173-191.
- Gibbs, J. P. "Crime, Punishment and Deterrence". *South Western Social Science Quaterly*, vol. 48. p. 515-530.
- Giménez-Salinas, E. i Rifà, A. *Introducció al dret penitenciari. Teoria i pràctica*. Col·lecció *Justícia i Societat*, núm. 6. Generalitat de Catalunya.
- Gómez Colomer, J. L. i González Cussac, J. L. *La reforma de la justicia penal. Estudios en homenaje al profesor Klaus*

Tiedemann. Publicacions de la Universitat Jaume I. Castelló de la Plana, 1998.

- Greenberg, D. F., Kessler, R. C. i Logan, C. H. "A Panel Model of Crimen rates an Arrest Rates". *American Sociological Review*. Vol. 44, 1979, p. 843-850.
- Grossman, H. I. "Robin Hood and the redistribution of Property Income" *European Journal of Political economy*. Volume 11, 1995, p. 399-410.
- Guasch i Garcia, Montserrat. "Estudi exploratori de les característiques i trets diferencials dels grups destinataris de la probation a Tarragona". *Papers d'Estudis i Formació*, núm. especial 4 de desembre de 1989, p. 91-103. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Gunning, J. P. "An Economic Approach of Riot Analysis". *Public Choice*, vol, 13, 1972.
- Gymah-Brempong, K. "Productions of public Safety: Are socioeconomic characteristics of local communities important factors?" *Journal of Applied Econometrics*. Vol. 4, 1989, p. 57-71.
- Haolpamann, A. G. i Yap, L. "Does punishment pay?". *Public Finance Quaterly*. Vol. 33, 1978, p. 90-97.
- Harris, J. R. "On the Economics of Law and Order." *Journal of Political Economy*. Volume 78, 1970, p. 165-174.
- Harris, M. i Raviv, A. "Some results on incentive contracts with applications to education and employment, health insurance and

law enforcement". *The American Economic Review*. Vol. 68, 1978, p. 20-30.

- Hauke, A. "La criminalitat econòmica a la República Federal d'Alemanya. Formes de manifestació i repressió penal". *Papers d'Estudis i Formació*, núm.12, 1988, p. 179-190. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Heideman, A. i Lamott, F. "Els delictes sexuals en el context de les temptatives de reconciliació víctima-delinqüent: observacions crítiques", *Papers d'Estudis i Formació*, núm.8, 1988 p. 179-190. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Heineke, J. M. "A note on modeling the criminal choice problem". *Journal of Economic Theory*. Vol. 10, 1975, p. 113-116.
- Heineke, J. M. "Economic Models of Criminal Behaviour: An Overview." A J. M. Heineke (ed.) *Economic Models of Criminal Behaviour*. Amsterdam: North-Holland, 1978. p. 1-33.
- Heineke, J. M. "Substitution Among crimes and the Question of Deterrence: An Indirect Utility Function Approach to the Supply of Legal and Illegal Activity" a J. M. Heineke (ed.) *Economic Models of Criminal Behaviour*. Amsterdam: North-Holland, 1978, p. 153-209.
- Hellman, D. A. i Alper, N. O. *The Economics of Crime: Theory and Practice*. Ginn Press.

- Higgins, T. The Crime Costs of California Early Minor Ofenders: Implications for Prevention.
- Hill, S. L. "The Mystification of Social Deviance". Crime and Delinquency, núm. 23 (4), 1977, p. 417-426.
- Hirsch, W. Z. Law and Economics. An Introductory analysis. New York: Academic Press, 1979.
- Hortalà, J. Teoria Econòmica. McGraw Hill. Barcelona, 1996.
- Imrohroglu, A., Merlo, A. i Rupert, P. On the Political Economy of Income Redistribution and Crime. University of Southern California, july 1977. No publicat.
- INE. Anuario estadístico. Diversos anys.
- Jacobs, James B. A report on Crime and Punishment in America. Chicago and London, 1971.
- Jenkins, W. O., Witherpoon, A. D., de Vine, M. D., de Valera, E. K., Muller, J. B., Barton, M. C. i McKee, J. M. The post-prison analysis of criminal behavior and longitudinal follow-up evaluation of institutional treatment. Elmore, Al: Rehabilitation Research Foundation, 1974.
- Joutsen, M., Eisner, M., Field, S., Melossi, D., I Dijk, J. M. Van. Crime and Economie. Estrasburg: Consell d'Europa, 1995.
- Joyce, N. M. "A view of the Future: The Effect of Policy on Prison Population Growth". Crime and Delinquency, núm. 38, 1992, p. 357-368.

B.U.B Secció d'Econòmiques
Diagonal, 690, 08034 Barcelona
T. 102 19 66

- Juster, F. T. i Stafford, F. P. "The Allocation of Time: Empirical Findings, Behavioral Models, and Problems of Measurement." *Journal of Economic Literature*. Volume 29, 1991, p. 471-522.
- Kaiser, G. *Criminología: una introducción a sus fundamentos científicos*. Madrid: Espasa-Calpe, 1983.
- Kleinewefers, H. "El problema de las drogas duras desde el punto de vista económico" *Cuadernos de Economía*. Vol. 18 Pág. 189-197 (1990)
- Koskela, E. i Virén, M. "An Economic Model of Auto Thefts in Finland". *International Review of Law and Economics*. Vol. 13, 1993, p. 179-191
- Koskela, E. i Virén, M. "Auto Thefts in Finland: An Occupational Choice Model". *Public Finances and Irregular activities (supplement of Public Finances)*, vol. 49, 1994, p. 168-181.
- Kreuzer, A. "El cumplimiento de las condenas desde el punto de vista criminológico". *Papers d'Estudis i Formació*, núm. 4 desembre de 1989, p. 67-76. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Lahosa, J. M. "La percepció dels ciutadans de Barcelona sobre la seguretat ciutadana. Les enquestes de victimització." *Papers d'Estudis i Formació*, núm. 8, 1992, p. 191-195. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Landes, W. M. "An Economic Analysis of the Courts". *Journal of Law and Economics*, vol. 14, 1971, p. 61-108.

- Landes, W. M. i Posner, R. A. "The Influence of Economics on Law: A Quantitative Study". *Journal of Law and Economics*. Vol. 36, 1993, p. 179-185.
- Landrove, G. *Las consecuencias jurídicas del delito*. Barcelona: Bosch. 1976.
- Larrauri, E. "El surgimiento de las alternativas a la cárcel: ¿un nuevo triunfo del humanitarismo? *Papers d'Estudis i Formació*, núm. 4 desembre de 1989 p.53-65. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Leo, G. "La presó com a resposta única a diverses formes de delinqüència" *Papers d'Estudis i Formació*, núm. 12, 1993, p. 23-28. Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Lessan, T. G. "Macroeconomic determinants of penal policy: Estimating the unemployment and inflation influences on imprisonment rate changes in the United States, 1948-1985". *Crime, Law and Social Change*, núm. 16, 1991. p. 177-198.
- Lewin, J. L. i Trumbull, W. N. "The Social Value of Crime?" *International Review of Law and Economics*. Vol. 10, 1990, p. 271-284.
- Lewis, D. E "The Optimal Parole Period" *Economic Letters*, vol. 2, 1979.
- Lewis, D. E. "Economics Aspects of de Parole Decision" *Australian Economic Papers*, vol. 22, núm.41. Desembre, 1983, p. 259-280.

- Lipton, D., Martinson, R. i Wilks, J. The effectiveness of Correctional Treatment. New York. 1975.
- Lösel, F. Changing patterns in the use of prisons. An evidence-based perspective. *European Journal on Criminal Policy and Research*, vol. 4, núm.3, 1996, p. 108-127.
- Lovely, M. E. i Nelson, D. R. "Illegal Trade and Endogenous Tariff Formation." *Public Finances and Irregular Activities* (supplement of *Public Finances*), vol 49, 1994, p.182-194.
- Luksetich, W. A. i White, M. D. "Crime and Public Policy: an Economic Approach." Little, Brown and Company, Boston, 1982.
- Marco, A. et al. "Incidència de la Sida en el món penitenciari". *Papers d'estudis i formació*, núm. 6, juny 1991, p.23-33
- Martorell Fabregat, M. El procés d'incorporació social en una mostra qualitativa d'exreclusos: la incidència de la presó en els seus usuaris. Col·lecció Documents de Treball del Centre d'Estudis i Formació de la Generalitat de Catalunya, 1989.
- Mathieson, D. i Passell, P. "Homicide and Robbery in New York city: An Economic Model". *Journal of Legal Studies*. Vol. 6, 1976, p. 83-98.
- Mathur, V. K. "Economics of Crime: an Investigation of the Deterrent Hypotesis for Urban Areas". *Review of Economics and Statistics*. Vol. 60. 1978, p. 459-466.
- McGuire, J. "Enfocaments psicològics per a la reducció de la conducta delictuosa: investigació recent i implicacions pràctiques." *Papers d'Estudis i Formació*, núm. 10, 1992 p. 67-77.

Centre d'Estudis i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.

- Melossi, D. i Pavarini, M. Cárcel y Fábrica. Los orígenes del sistema penitenciario. Colección Nueva Criminología. Siglo XXI editores, 1980.
- Mercado, P. El análisis económico del derecho. Una reconstrucción teórica. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1994.
- Millspaugh, I. Crime Control by National Government. New York: Institute for Government Research of Brookings Institution, 1937.
- Ministerio del Interior/ Ministerio de Justicia e Interior. Anuario Estadístico. Madrid. Diversos anys.
- Mitchell Polinsky, A. Una introducción al análisis económico del Derecho. Editorial Ariel, 1985. Barcelona.
- More, T. Utopía. Barcelona: Editorial Fama. 1967. Original publicat el 1501.
- Morgan, R. "Els ciutadans, la seguretat pública i els poders policials". Papers d'Estudis i Formació, núm.11, 1992 p. 85-93. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Morris, E. K. i Braukmann, C. J. (ed.) Behavioral approaches to crime and delinquency. New York: Plenum Press, 1987.

- Muñoz conde, F. "El dret penal a finals del segle XX" Papers d'Estudis i Formació núm. 8, 1992 p.163-168. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Muñoz conde, F. "La prisión como problema: resocialización versus desocialización" Papers d'Estudis i Formació núm. esp. 1, 1987 p.69-83. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Musco ,P. "Política criminal en Europa". Doctrina Penal núm. 17.
- Myers, S. L. "Estimating the economic model of Crime: Employment versus punishment effects". Quaterly Journal of Economics. Vol. 98, 1983, p.157-166.
- Myers, S. L. "The Rehabilitation Effect of Punishment". Economic Inquiry, vol. 18, 1980.
- Myers, S. L. "Why are crimes underreported? What is the crime rate? Does it really matter?". Social Science Quaterly. Vol. 6, 1980, p. 23-43.
- Nagin, D. "General deterrence: A review of empirical evidence" a Cohen, J. i Nagin, D. Deterrence and Incapacitation. Washington: National Academy of Sciences, 1978, p. 95-140.
- Nash, J. "To make the punishment fit the crime: the theory and statistical estimation of multi-period optimal deterrence model". International Review of Law and Economics. Vol. 11, 1991, p. 101-110.
- Nebary, D. Recent Trends in State Corrections Expenditures. Denver, Colorado, 1985.

- Neher, P .A. The Price Theory of Muggery. American Review, vol 68, 1978.
- Novales, A. Econometría. Madrid: McGraw Hill, 1998.
- Oliveras, A. "L'ajut al desenvolupament". Nota d'economia (publicació del Departament de Finances de la Generalitat de Catalunya). Núm. 54, 1996, p. 55-70.
- Orós Murazábal, M. i Col·laboradors. Perill clínic-social dels drogadictes detinguts als jutjats de guàrdia. Memòria d'investigació no publicada. Biblioteca del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Barcelona, 1991.
- Orsagh, T. "Crimes, Sanctions and scientific Explanation". Journal of Criminal Law and Criminology, vol. 64, 1973, p. 354-361.
- Otero López, J. M. Droga y delincuencia. Concepto, medida y estado actual del conocimiento. Madrid: Eudema, 1994.
- Palmer, J. "Economic analysis of deterrent effect of punishment". Journal of Research in Crime and Delinquency. Vol. 14, 1977, p. 4-21.
- Pastor Prieto, S. ¡Ha de la justicia! Política judicial y economía. Ed. Civitas: Madrid, 1993.
- Pastor Prieto, S. "Una introducción al análisis económico del derecho". Hacienda Pública Española, vol. 89, 1984, p. 153-177
- Pastor Prieto, S. Sistema jurídico y economía. Madrid: Editorial Tecnos, 1989.

- Pérez, J. i Ortet, G. Variables individuals rellevants per a la intervenció penitenciària: variables cognitives i de personalitat en dos programes de rehabilitació. Memòria d'investigació no publicada. Biblioteca del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Barcelona, 1993.
- Peters, T. "Internamiento en prisión en Europa: datos y comentarios a partir del ejemplo de la política penal y penitenciaria Belga". Eguzkilore, núm. 2, 1989 p. 211-220.
- Phillips, L. i Votey, H. L. "An economic basis for the definition and control of crime". A Nagel, S. S. Beverly Hills Sage, 1977, p. 89-110.
- Phillips, L. i Votey, H. L. "An Economic Analysis of Deterrence Effect of Law Enforcement on Criminal Activity". Journal of Criminal Law, Criminology and Policy Science, vol. 63, 1972, p. 330-342.
- Phillips, L. i Votey, H. L. "Crime Control in California". Journal of Legal Studies. Vol. 5, 1975, p. 325-349.
- Phillips, L. i Votey, H. L. The Economics of Crime Control. Beverly Hills Sage, 1981.
- Polinsky, A. M. i Shavell, S. "The Optimal Use of Fines and Punishment". Journal of Public Economics. Volume 24, 1984, p. 89-99.
- Polinsky, A. M. Una introducció al anàlisi econòmic del dret. Barcelona: Ariel, 1985.

- Posner, R. A. *Economic Analysis of Law*. Boston: Little Brown, 1992.
- Posner, R. A. *The Economics of Justice*. Cambridge: Harvard University Press, 1981.
- Pyle, D. J. *The Economics of Crime and Law Enforcement*. New York: St. Martin Press, 1983.
- Quintero, G. La delinqüència econòmica: anàlisi del fenomen. *Papers d'Estudis i Formació* núm. 12, 1993 p.73-86. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Redondo, S. Desviació, delinqüència i control social. *Justícia i Societat* núm. 17. Publicació del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1998.
- Redondo, S. Funes, J. i Luque, E. "Justícia penal i reincidència" *Justícia i Societat*, núm. 9. (1993) Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Redondo, S. Garrido, V. i Pérez, E. "Entorno penitenciario y competencia psicosocial: un modelo integrado de reinserción social". *Papers d'Estudis i Formació*, núm.4 desembre de 1989 p. 9-21. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Reno, J. i Bilchick, S. (coord.). *Combating violence and delinquency*. Washington: National Institute of Justice.

- Reynolds, M. "The economics of criminal activity" a Siegfried, R. i Andreano, J. *The Economics of Crime*. New York: John Wiley and sons, 1973, p. 27-70.
- Rico, J. M. *Las sanciones penales y la política criminológica contemporánea*. México, 1979.
- Rivera, I. *La cárcel en el sistema penal. Un análisis estructural*. Barcelona: Bosch, 1995.
- Rizzo, M. J. "The Effect of Crime on Residential Rents and Property Values". *American Economist*, vol. 23, 1979.
- Robertson, R. i Taylor, L. "Problems in the comparative Analysis of Deviance". A P. Rock i M. McIntosh (ed.): *Deviance and Social Control*. Londres: Tavistock Publications, 1974.
- Rodgers, J. D. "Explaining income distribution" a Hochman, H. M. i Peterson, G. E. *Redistribution Through Public Choice*. New York and London: Columbia University Press, 1974, p. 165-204.
- Roldan Barbero, H. *Historia de la prision en España*. Barcelona: PPU, 1988.
- Rosal Blasco, Bernardo del, "Les presons privades: un nou model en una nova concepció sobre l'execució penal." *Papers d'Estudis i Formació* núm.6, 1991 p.103-121. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Rossi, P. H., Berk, R. A., i Lenihan, K. *Money Work and Crime*. New York: Academic Press, 1980.

- Rottemberg, S. "The social cost of crime prevention", a McLennan, B. Crime in urban society. New York: Dunellen Co., 1970.
- Sala-i-Martin, X. "Public Welfare and Growth." Economic Growth Center, Yale University. Working paper núm. 666, 1992.
- Sanchís, J. R. i Garrido, V. Delincuentes de "cuello blanco". Colección Politeia, núm.1. Instituto de Estudios de Policía. Gabinete Técnico de la Dirección General de la Policía. Madrid, 1987.
- Sarzotti, C. "Egalité et modèles de procès pénal". Déviance et société núm. 32, 1996, p.19-27.
- Schmidt, P. i Witte, A. D. An economic analysis of crime and justice: theory, methods and applications. Orlando, London, Sidney and Toronto, Harcourt Brace Jovanovich, Academic Press, 1984.
- Sen, A. Colective Choice and Social Welfare. Holden Day. 1970.
- Serrano Gómez, A. El costo del delito y sus víctimas en España, Madrid: UNED, 1986.
- Shapiro, P. i Votey, H. Econometric Analysis of Crime in Sweden. Discussion Paper núm. 3. The National Council for Crime Prevention (Sweden), 1986.
- Shavell, S. "A note on marginal deterrence". International Review of Law and Economics. Vol. 12, 1992, p. 345-355.

- Shavell, S. "The optimal structure of law enforcement". *Journal of Law and Economics*. Vol. 36, 1993, p. 255-287.
- Shoup, C. S. "Standards for distributing a free governmental service: crime prevention". *Public Finance*. Vol. 19, 1964, p. 338-392.
- Silva Sánchez, J. M. "La finalidad resocializadora del Derecho Penal" *Cuadernos Jurídicos*, año 2, 1993, núm.9, 29-35.
- Sjoquist, D. L. "Property Crime and Economics Behaviour: Some Empirical Results". *American Economic Review*, vol. 63, 1973.
- Skogan, W. G. i Stuart, C. "An economic analysis of crime rates, punishment, and the social consequences of crime". *Public Choice*. Vol. 38, 1982, p. 172-179.
- Smith, E. i Wright, R. "Why Is Automobile Insurance in Philadelphia So Damn Expensive?" *American Economic Review*. Volume 82, 1992, p. 756-772.
- Sola Deñas, A. Alternatives a la presó. *Papers d'Estudis i Formació* núm.5, 1990 p.133-143. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Stanley, C. "Serious Money: Legitimation of Deviancy in the Financial Markets". *International Journal of the Sociology of Law* núm. 20, 1992, p. 43-60.
- Stern, N. H. "Crime and Criminal Justice System: the Contribution of an Economist". *Working Paper* núm.55, 1983, Social Science Research Council Programme.

- Stigler, G. J. "The Optimum Enforcement of Laws." *Journal of Political Economy*. Volume 78, 1970, p. 526-536.
- Stiglitz, Joseph E. *La economía del sector público*. 2a edición. Editorial Antoni Bosch editor, 1995.
- Stiglitz, Joseph E. et al. *El papel económico del Estado*. Arnol Heertje (ed). Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1993.
- Stotland, E. *White Collar Criminals*. *Journals of Social Issues*, 33, 1977, p. 179-196.
- Sullivan, R. F. "The economics of crime: an introduction to the literature". *Crime and Delinquency*. Vol. 19, 1973, p. 138-149.
- Sutherland, E. H. "Is White Collar Crime Crime." *American Sociological Review* núm. 10, 1945, p. 132-139.
- Sutherland, E. H. "White Collar Criminality". *American Sociological Review* núm.5, 1940, p. 1-12.
- Swanson, G. i Tabbush, V. "The Economics of Crime and Punishment", *Contemporary Economic Issues*, 1988, p. 1-6.
- Tauchen, H., Witte, A. D. i Griesinger, H. *Deterrence, work and crime: revising the issues with birth cohort data*. Working Paper núm.. 2508, 1988. National Bureau of Economic Research.
- Taylor, J. B. "Econometric Models of Criminal behaviour: A Review." a J. M. Heineke (ed.) *Economic Models of Criminal Behaviour*, Amsterdam, North-Holland, 1978 p. 35-81.

- Thornberry, T. P, i Farnworth, M.: "Social correlates of criminal involvement" Am. Sociol. Review, núm. 47, 1982.
- Thurow, L. S. "Equity versus efficiency in law enforcement." Public Policy. Vol.18, 1970, p. 451-459.
- Tittle, C. R. "Crimes rates and legal sanctions". Social Problems. Vol. 16, 1969, p. 409-423.
- Torres López, J. Análisis económico del Derecho. Madrid: Editorial Tecnos, 1987.
- Trumbull, W. N. "Estimations of the economic model of crime using aggregate and individual level data". Southern Economic Journal. Vol. 56, 1989, p. 423-439.
- Tulkens, H. i Jacquemin, A. " The cost of delinquency: a problem of optimal allocation of private and public expenditure." Core Discussion Papers núm. 7133, 1971, Center for Operations Research and Econometrics, Université Catholique de Lovain.
- Tullock, G. "Does punishment deter crime?". The Public Interest, summer 1974, p.103-111.
- Tullock, G. "The welfare cost of tariffs, monopolies and theft". Western Economic Journal. Vol. 5, 1967, p. 224-232.
- Ulen, T. S. "Derecho e economía: temas resueltos y cuestiones pendientes" en Mercurio, N. Derecho y economía. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1991, p.243-276.
- Valverde, J. La cárcel y sus consecuencias. Madrid: Editorial Popular. 1991.

- Van de Mortel, E. i Cornelisse, P. "The Dynamics of Corruption and Black Markets: an Application of catastrophe Theory." Public Finances and Irregular activities (supplement of Public Finances), vol. 49, 1994, p. 195-208.
- Van Zyl Smit, D. i Dünkel, F. Imprisonment Today and tomorrow. International Perspectives on Prisoner's Rights and Prison Conditions. Berlín: Kluwer, 1991.
- Vandanae, W. "An Econometric Model of Auto Theft in The United States." J. M. Heineke (ed.) Economic Models of Criminal Behaviour, Amsterdam, North-Holland, 1978, p. 303-390.
- Varian, Hal. Microeconomía intermedia 3ª edición. Editorial Antoni Bosch editor, 1995.
- Vendrell, M. "Línies de treball del Consell d'Europa en matèria de política criminal." Papers d'Estudis i Formació núm.5, 1990 p. 123-135. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya.
- Viren, M. "A Note on Finnish Property Criminality." International Journal of Social Economics, volume 17, 1990, p. 55-59
- Viren, M. "A Test of an Economics of Crime Model." International Review of Law and Economics, volume 14, 1993, p. 363-370.
- Walgrave, L. i De Cauter, F. "Une tentative de clarification de la notion de prévention", a CRIV, 1991.

- Weisbrod, B. A. "Efectos externos de la inversión en educación" a Blaug, M. *Economía de la educación: textos escogidos*. Madrid: Tecnos, 1972, p.142-164.
- Weller, D. i Block, M. K. "Estimating the cost of judicial services", a Gray, C. M. (ed.) *The cost of crime*. Beverly Hills Sage, 1973, p. 149-164.
- West, D. J. i Farrington, D. P. *The Delinquent Way of life*. Londres: Heinemann Educational, 1977.
- West, D. J. i Farrington, D. P. *Who becomes Delinquent?* Londres: Heinemann Educational, 1973.
- Wilde, L. "Criminal choice, nonmonetary sanctions and marginal deterrence: a normative analysis". *International Review of Law and Economics*. Vol. 12, 1992, p. 333-344
- Wilson, J. Q. i Abrahams, A. "Does Crime Pay?", *Justice Quaterly*. Volume 9, 1992, p. 359-377.
- Wilson, J. Q. i Boland, B. "The effect of police on crime rates". *Law and Society Review*. Vol. 12, 1978, p. 367-390.
- Witte, A. D. "Estimating the Economic Model of Crime with Individual Date" *Quartely Journal of Economics*, vol. 94, 1983, p. 57-84.
- Witte, A. D. "Estimating the Economic Model of Crime: reply" *Quartely Journal of Economics*, vol. 98, 1985, p. 167-175.

- Witte, A. D. i Tauchen, H. "Work and Crime: an Exploration Use Panel Data." Public Finances and Irregular activities (supplement of Public Finances), vol. 49, 1994, p.155-167.
- Wolpin, K. I. "A time series cross section analysis of international variation in crime and punishment". Review of Economics and statistics. Vol. 62, 1980, p. 417-423.

APÈNDIXS

Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia
Direcció General
de Serveis Penitenciaris
i de Rehabilitació
**Centre Penitenciari Obert
de Barcelona**

PROGRAMA DE ORGANITZACIÓ DE LAS MODALIDADES DE VIDA EN RÉGIMEN ABIERTO

**Centro Penitenciario Abierto de Barcelona
Barcelona, febrero de 1998**

PLANTEAMIENTO GENERAL DEL PROGRAMA

El Reglamento penitenciario, en su apartado sobre el régimen abierto, indica que la finalidad de este es la de potenciar las capacidades de inserción social. También regula el establecimiento de modalidades de vida como una herramienta, entre otras, para potenciar esta integración social al adaptar el régimen de vida personal de los internos.

Con este programa, se pretende dar orientaciones claras y comunes a todos los tutores de como valorar la evolución de los internos i adecuar a esta su régimen de vida. Así se orienta el trabajo de tutorias hacia el alcance de objetivos. Es decir, se pretende que el interno pueda percibir el tiempo en régimen abierto como un periodo de preparación para la futura vida en libertad, donde, con el apoyo del centro, se esfuerze en alcanzar metas claramente definidas i directamente relacionadas con su integración social. Es por esto que los criterios de asignación a las modalidades de vida se han definido en forma de objetivos que se han de conseguir para llegar a cada fase. Por lo tanto la fase no depende tanto del tiempo que lleva el interno en el centro como de los logros a los que ha llegado en cada momento de la evaluación.

Un planteamiento de este tipo tiene al menos dos limitaciones. La falta de individualización y una orientación motivacional exclusivamente extrínseca. Por todo esto, este programa se ha de complementar con el desarrollo de un modelo de intervención individualizada y una metodología de supervisión de casos.

OBJETIVOS

- Potenciar la motivación de los internos a partir de la definición clara de objetivos relaciondos con su adaptación al centre i a su entorno social. Estos objetivos se estructuran en 5 áreas básicas de evaluación e intervención: laboral-ocupacional, toxicomanías, institucional, salud y personal.
- Facilitar el acceso agil del interno al régimen de vida mas acorde con su evolución personal, sin que esto dependa del tiempo que lleve en el centro.
- Unificar el trabajo de los diferentes tutores y del equipo en cuanto a la evaluación, intervención i toma de decisiones.

PROCEDIMIENTO

Cuando el interno ingresa en el centro se le asigna un periodo de observación i acogida. Este periodo, con una duración aproximada de dos semanas, ha de servir para que el tutor haga una evaluación inicial de la situación del interno y que este conozca las normas de funcionamiento del centro. Al finalizar este periodo, el tutor hará junto al equipo una valoración mediante *la escala de evaluación* donde se describe la situación inicial del interno en las 5 áreas, y el equipo decidirá la asignación inicial de fase. El interno puede ser asignado directamente en cualquiera de las tres fases dependiendo del nivel de objetivos logrados. En este momento el interno y el educador acordarán los objetivos a trabajar hasta la próxima revisión y hasta la libertad condicional.

Revisiones de fase. El tiempo máximo para revisar la fase de un interno será de 1, 2 y 3 meses para los internos de PO-F1, F2 y F3, respectivamente. No obstante, en el momento de asignación de fase se establecerán los objetivos a trabajar y el periodo de revisión. También a proposición del tutor o a petición del interno se puede hacer la revisión en cualquier momento si se ha dado un cambio en el logro de objetivos.

Libertad condicional. En el momento de la elaboración del informe pronóstico final, el tutor nuevamente valorará la situación del interno con la *escala de evaluación*. Esto permitirá evaluar los cambios que se han dado desde el ingreso y emitir un pronóstico en función de los avances.

EVALUACION DEL PROGRAMA

El programa se evaluará comparando la diferencia de puntuaciones obtenidas en la escala de evaluación de los internos que hayan causado baja cada semestre. Esta comparación nos permitirá también evaluar en que áreas se dan mas avances, o ver que tipo de internos evoluciona mas favorablemente. En función de esta evaluación se podrá orientar la organización e intervención en el centro.

PROGRAMA DE ORGANIZACIÓN DE LAS MODALIDADES DE VIDA EN RÉGIMEN ABIERTO

AREA	FASE 1	FASE 2	FASE 3
LABORAL- OCUPACIONAL	-Sin trabajo ni búsqueda de trabajo ni formación ocupacional o, -Bajo rendimiento	-Trabajo con contrato no consolidado, o -Trabajo autónomo insuficiente, o -Búsqueda de trabajo, o -Formación ocupacional no consolidada	-Trabajo con contrato consolidado, o -Trabajo autónomo suficiente para mantenerse, o -Formación ocupacional con buen rendimiento i consolidada
TOXICOMANÍAS	-Consumo sin tratamiento -Consumo repetido con tratamiento	-Positivo aislado, o -Corta abstinencia sin tratamiento, o -Abstinencia y tratamiento poco consolidados	-No consumo, o -Larga abstinencia, o -Larga abstinencia y tratamiento
INSTITUCIONAL	Durante el último mes: -Expedientes disciplinarios -Incumplimientos graves de la normativa -Incumplimientos leves repetidos	Entre 1 y 3 meses sin: -Expedientes disciplinarios -Incumplimientos graves de la normativa -Incumplimiento leves repetidos	3 meses sin: -Expedientes disciplinarios -Incumplimientos graves de la normativa -Incumplimientos leves repetidos
SALUD	-Problemas de salud sin control sanitario	-Problemas de salud con control sanitario incompleto	-Sin problemas de salud o con problemas de salud pero con control sanitario
PERSONAL	-Se han detectado déficits y no hace nada para superarlos	-Hay déficits y se ocupa parcialmente	-No hay déficits relevantes o si hay hace lo posible por superarlos

Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia
Direcció General
de Serveis Penitenciaris
i de Rehabilitació
**Centre Penitenciari Obert
de Barcelona**

MODALIDADES DE VIDA: CRITERIOS Y RÉGIMEN

AREA <u>TOXICOMANIES</u>	FASE 1	FASE 2	FASE 3
<p>* En casos amb antecedents toxicològics, els positius d'alcohol es considerarà positiu en toxicomanies a tots els efectes.</p> <p><u>REVISIÓ DE GRAU</u></p> <ul style="list-style-type: none">• 3 positius en 2 mesos sense tractament• 4 positius en 2 mesos amb tractament	<ul style="list-style-type: none">• Més d'un positiu sense tractament dintre d'un període de 2 mesos• Abstinència de menys d'1 mes• Se li ha revisat el grau per motiu de consums i porta menys d'un mes d'abstinència	<ul style="list-style-type: none">• 1 positiu aïllat <p>No fa tractament</p> <ul style="list-style-type: none">• Més d'un positiu• Abstinència entre 1 i 3 mesos <p>Fa tractament</p> <ul style="list-style-type: none">• Menys de 4 positius en 2 mesos• Abstinència menys de 2 mesos• Tractament menys de 2 mesos <ul style="list-style-type: none">• Se li ha revisat el grau per motiu de consums i porta més d'un mes d'abstinència	<ul style="list-style-type: none">• No consumeix <p>Si hi ha consums anteriors, consta abstinència:</p> <ul style="list-style-type: none">• més de 3 mesos sense tractament• més de 2 mesos amb tractament (o quan ha tingut un positiu aïllat)

AREA	FASE 1	FASE 2	FASE 3
<p><u>LABORAL/</u> <u>OCUPACIONAL</u></p> <ul style="list-style-type: none">• Els interns que agafin ILT romandran a la Fase en que es trobaven <p>Pensionistes:</p> <ul style="list-style-type: none">• Si és possible altra feina, se li apliquen els criteris generals• Si no és possible altra feina, s'asimilen als jubilats <p>Jubilats:</p> <ul style="list-style-type: none">• no es valora aquesta àrea	<p>FASE 1</p> <ul style="list-style-type: none">• No treballa• No busca feina de manera sistematitzada• No fa cursos de formació ocupacional <ul style="list-style-type: none">• Treballa però el rendiment no és bo (adequat)	<p>FASE 2</p> <p>Treball amb contracte</p> <ul style="list-style-type: none">• Porta menys de 30 dies• Rendiment adequat <p>Treball sense contracte</p> <ul style="list-style-type: none">• Porta menys de 2 mesos• Guanya menys de 1,5 SMI• Rendiment adequat <p>No té feina</p> <ul style="list-style-type: none">• Fa recerca de feina sistematitzada <p>Cursos de Formació Ocupacional*</p> <ul style="list-style-type: none">• Porta menys de 3 mesos amb bon rendiment <p>* Cursos o activitats que l'Equip ha valorat com a rellevants</p>	<p>FASE 3</p> <p>Treball amb contracte</p> <ul style="list-style-type: none">• Porta com a mínim 30 dies• Rendiment adequat <p><i>(En cas de quedar-se sense feina, pot romandre a la fase fins a 15 dies sense activitat laboral)</i></p> <p>Treball sense contracte</p> <ul style="list-style-type: none">• Porta com a mínim 2 mesos• Guanya com a mínim 1,5 SMI• Rendiment adequat <p>Cursos de Formació Ocupacional*</p> <ul style="list-style-type: none">• Porta més de 3 mesos amb bon rendiment <p>* Cursos que l'Equip ha valorat com a rellevants</p>

AREA	FASE 1	FASE 2	FASE 3
<u>PERSONAL</u>	<ul style="list-style-type: none">• S'ha detectat déficit rellevant i no fa l'activitat necessària per superar-ho	<ul style="list-style-type: none">• S'ha detectat déficit rellevant i està fent l'activitat però el rendiment es irregular	<ul style="list-style-type: none">• No s'ha detectat cap déficit rellevant o està compensat• S'ha detectat algun déficit rellevant i l'intern està fent l'activitat necessària per superar-ho amb un bon rendiment

AREA SALUT	FASE 1	FASE 2	FASE 3
	<p>Té problemes importants de salut, fa controls mèdics i incompleix el següent aspecte :</p> <ul style="list-style-type: none">• Incorre en conductes de risc• Té problemes de salut i no fa controls mèdics• Indicis o antecedents no diagnosticats i fa conductes de risc.	<p>Té problemes importants de salut, fa controls mèdics però incompleix el següent apartat:</p> <ul style="list-style-type: none">• Complir amb les prescripcions• Té antecedents de conductes de risc o indicis i no s'ha fet diagnòstic	<ul style="list-style-type: none">• No té problemes importants de salut <p>Té problemes de salut i se'n ocupa:</p> <ul style="list-style-type: none">• Controls mèdics• Compleix amb les prescripcions• No incorre en conductes de risc: consums de substàncies o productes que li poden afectar

AREA <u>INSTITUCIONAL</u>	FASE 1	FASE 2	FASE 3
	<p>Dintre del últim mes:</p> <ul style="list-style-type: none">• Incompliment greu de la normativa• Incompliment lleu reiterat (3 en els últims 30 dies)• Expedient disciplinari (comptant des de la comissió dels fets)	<p>Més d'un mes:</p> <ul style="list-style-type: none">• Cap incompliment greu de la normativa• Cap incompliment lleu reiterat (3 en els últims 30 dies)• Cap expedient disciplinari (comptant des de la comissió dels fets)	<p>En els últims 3 mesos:</p> <ul style="list-style-type: none">• Cap incompliment greu de la normativa• Cap incompliment lleu reiterat (3 en els últims 30 dies)• Cap expedient disciplinari (comptant des de la comissió dels fets)

Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia
Direcció General
de Serveis Penitenciaris
i de Rehabilitació
**Centre Penitenciari Obert
de Barcelona**

ESCALA DE EVALUACIÓN

2

- ◆ Trabajo legalizado: contrato laboral o licencia de autónomos. Se incluyen trabajadores con ILT legalizada.
 - ◆ Trabajo consolidado: lleva trabajando un periodo igual o superior a 6 meses sin intervalos de paro superiores a 15 días; o bien el tiempo que lleva trabajando sumado al que le queda para finalizar el contrato actual supera los 6 meses.
 - ◆ Nivel suficiente de ingresos: tiene como mínimo un sueldo igual a 1'5 veces el Salario Mínimo Interprofesional (SMI) y no recibe ninguna ayuda de los Servicios sociales o similares.
-
- ◆ Jubilados o pensionistas con situación legalizada.

1

- ◆ Trabajo no legalizado.
 - ◆ Trabajo no consolidado.
 - ◆ Trabajo pero con un nivel insuficiente de ingresos.
 - ◆ Situación de jubilación o ILT no legalizada.
-
- ◆ Estudios reglados con aprovechamiento.
 - ◆ Cursos de formación ocupacional con aprovechamiento.
 - ◆ Búsqueda de trabajo sistematizada (un programa semanal planificado con el Educador y supervisado por este).

0

- ◆ No cumple ninguno de los items anteriores.

2

- ◆ No tiene historia o antecedentes toxicológicos.
- ◆ Tiene historia toxicológica per abstinencia durante al menos seis meses anteriores.
- ◆ Procede de un programa penitenciario de toxicomanías o ambulatorio; continua derivado a un recurso terapéutico; analíticas realizadas en los últimos 15 días son negativas (**criterio para ingresos**).
- ◆ Tratamiento exitoso durante al menos 3 meses y 3 meses de abstinencia constatada.

1

- ◆ Tiene historia toxicológica pero las analíticas realizadas en los últimos 15 días son negativas (nuevos ingresos)*
- ◆ Ha consumido y lleva un mes abstinente con tratamiento.
- ◆ Ha consumido y lleva tres meses abstinente sin tratamiento.

* sin que haya hecho tratamiento i/o derivación

0

- ◆ No cumple ninguna de las anteriores condiciones

2

En los últimos 3 meses:

- ◆ Ningún incumplimiento grave de la normativa.
 - ◆ Ningún incumplimiento leve reiterado (3 en los últimos 30 días)
 - ◆ Ningún expediente disciplinario (contando desde la comisión de los hechos)
-

1

Mas de un mes:

- ◆ Ningún incumplimiento grave de la normativa
 - ◆ Ningún incumplimiento leve reiterada (3 en los últimos 30 días).
 - ◆ Ningún expediente disciplinario (contando desde la comisión de los hechos)
-

0

Dentro del último mes:

- ◆ Incumplimiento grave de la normativa.
- ◆ Incumplimiento leve reiterado (3 en los últimos 30 días).
- ◆ Expediente disciplinario (contando desde la comisión de los hechos).

AREA SALUT

2

- ◆ No tiene problemas importantes de salud.
 - ◆ Tiene problemas de salud y se ocupa:
 - Hace controles médicos.
 - Cumple con las prescripciones.
 - No incurre en conductas de riesgo: consumo de sustancias o productos que le pueden afectar.
-

1

- ◆ Tiene problemas importantes de salud, hace los controles médicos y no incurre en conductas de riesgo
 - ◆ Conductas de riesgo o indicios y no se ha diagnosticado.
-

0

Tiene problemas importantes de salud pero incumple cualquiera de los siguientes aspectos:

- ◆ No hace los controles médicos.
- ◆ Incurre en conductas de riesgo.

2

Cumple todos los criterios siguientes:

- ◆ Su versión de los hechos coincide con los hechos probados; no los minimiza ni distorsiona sus responsabilidades y hace un análisis realista de los antecedentes y las consecuencias.
 - ◆ Ha alcanzado las 2/3 partes de los objetivos personales.
 - ◆ No se ha detectado ningún déficit relevante y el interno está haciendo la actividad necesaria para superarlo con un buen rendimiento.
-

1

Se dan al menos uno de los siguientes:

- ◆ Reconoce los hechos causantes de la condena pero los minimiza o distorsiona su responsabilidad.
 - ◆ Ha alcanzado entre 1/3 y 2/3 partes de los objetivos personales.
 - ◆ Se ha detectado déficits relevantes y esta haciendo la actividad pero el rendimiento es irregular.
-

0

Al menos uno de los siguientes:

- ◆ Niega los hechos causantes de la pena o sus efectos o daños producidos.
- ◆ Ha alcanzado 1/3 parte de los objetivos personales.
- ◆ Se ha detectado déficits relevantes y no hace la actividad necesaria para superarlos.

EL PROGRAMA DE TRATAMIENTO

El programa de tratamiento también se establece durante el PO, sin perjuicio de que se revise o se establezca posteriormente según las necesidades detectadas.

En algunos casos, los internos nos llegan con la derivación del tratamiento dispuesto por el centro penitenciario de procedencia, sea un Centro de Día, sea de seguimiento de algún programa especializado, como el PMM.

Las modalidades de estos programas de tratamiento son variables. En principio podemos establecer dos básicamente:

- ♦ Las de mantenimiento y apoyo de la abstinencia por el tratamiento educativo básicamente de los aspectos conductuales/cognitivos y eventuales controles analíticos.
- ♦ Las de derivación a centros especializados en el tratamiento de las toxicomanías porque requieren una atención profesional especializada.

La mayoría de las derivaciones lo son en el caso de toxicomanías mas o menos activas i no superadas de opiáceos (el mayor número) pero también de cocaína y de alcohol (una pequeña parte).

En esta materia, no es fácil evaluar la eficacia del tratamiento que se habrá de prolongar necesariamente despues del desinternamiento, en la mayoría de los casos.

TRATAMIENTO DE LAS TOXICOMANIAS

En la primera entrevista de los internos con los educadores/as durante el periodo de observación, estos/as consignan la historia delictiva del interno, si le afecta y también la posible relación que tiene con el delito.

Se identifica el tipo de tóxico, o de tóxicos, la edad de inicio del consumo y las franjas de edad de incidencia del consumo; el consumo habitual y el máximo cuantitativo; la incidencia actual de la toxicomania, etc. También se deja constancia de los tratamientos específicos que se hayan realizado, y si hay, del tratamiento actual.

Con los datos aportados por el interno, básicamente contrastados, si es necesario, por los de los expedientes o otros, se programan, si conviene, las analíticas correspondientes.

Se considera importante para el tratamiento el conocimiento inmediato de las eventuales ingestas tóxicas. Por esto, actualmente, la mayor parte de las analíticas se programan y analizan en el Centro Abierto. En los casos que no se precisa urgencia en el conocimiento de los resultados, se derivan los internos con esta finalidad al centro SPOTT. Cuando es necesario contrastar los resultados, se envían las muestras al laboratorio del Hospital Clínico.

CONTROLES ANALÍTICOS DURANTE LOS MESES DE ENERO Y DE FEBRERO DE 1998

Durante este periodo,

- ♦ El CPOB ha acogido un total de 171 internos.
- ♦ Se han realizado 468 analíticas de orina. En este número no figuran todas las realizadas por los internos que siguen programas especiales de Centro de Día, PMM, etc.
- ♦ Estas 468 analíticas corresponden a 88 sujetos. Por lo tanto, el 52 % de los internos acogidos al centro han realizado, al menos una vez, control analítico.
- ♦ De las 468 analíticas realizadas, 35 han resultado positivas en algún producto. Por lo tanto, el 7'5% de las analíticas realizadas han resultado positivas en algún producto.
- ♦ Los 35 resultados positivos corresponden a las siguientes sustancias:
 - Opiáceos: 19
 - Cocaina: 10
 - Alcohol: 3
 - Benxod.: 3
- ♦ Estos resultados positivos corresponden a 12 internos. Por lo tanto, el 7% de los internos acogidos en el centro durante los meses de Enero y Febrero de 1998 han dado algún resultado positivo en alguna sustancia estupefaciente en los controles analíticos.
- ♦ De estos 12 internos, 5 han sido regresados a 2º Grado de tratamiento por causa de la persistencia en los consumos y/o de fracaso en el tratamiento.